Mednarodni kraji spominjanja pri pouku zgodovine

ZGODOVINA V ŠOLI

Številka 1 Letnik 30 2022 ISSN 1318-1416

Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

30 LET

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

ZGODOVINA V ŠOLI

Številka 1 Letnik 30 2022
ISSN 1318-1416

Izdajatelj in založnik:
Zavod RS za šolstvo
Predstavnik: dr. Vinko Logaj
Uredniški odbor:
dr. Dragica Čeč, Znanstveno-raziskovalno središče Koper
Bojana Aristovnik, Zgodovinski arhiv Celje
Dragica Babič, Šolski center Celje – Gimnazija Lava
Jana Bec, Osnovna šola Prule Ljubljana
mag. Mateja Drnovšek Zvonar, Osnovna šola Polje Ljubljana,
Štefan Harkai ml., Osnovna šola Puconci
Brigita Praznik Lokar, Osnovna šola Danile Kumar Ljubljana
Damjan Snoj, Osnovna šola Preserje
dr. Mojca Šorn, Inštitut za novejšo zgodovino
Srečko Zgaga, Gimnazija Poljane
mag. Manica Maver, Državni tehniški zavod Žiga Zois, Trst
Kiti Jurica Korda, Gimnazija Dubrovnik
dr. Daniel Wutti, Visoka pedagoška šola, Celovec
Odgovorna urednica: dr. Vilma Brodnik
Naslov uredništva: dr. Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Dunajska 104, 1000 Ljubljana, tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50, e-naslov: vilma.brodnik@zrss.si
Urednica založbe: Simona Vozelj
Jezikovni pregled: Tine Logar
Prevod izvlečkov v angleščino: Ensitra prevajanje, Brigita Vogrinec Škraba s. p.
Oblikovanje: Studio Aleja d. o. o.
Računalniški prelom:
ABO grafika, d. o. o., zanj Igor Kogelnik
Tisk: Present d. o. o.
Naklada: 465 izvodov
Naslovnica:
Slika na naslovnici simbolizira tragedijo na domačiji Peršman aprila leta 1945. (Vir: Grafična novela Evelyn Steinthaler & Verena Loisel. Bahoe Books, Dunaj 2018.)
Naročila: ZRSŠ – Založba, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana, e-naslov: zalozba@zrss.si, faks: 01/300 51 99
Naročnina: Letna naročnina (2 številki): 33,00 EUR za ustanove, 24,75 EUR za fizične osebe; 12,50 EUR za dijake, študente, upokojence; cena posamezne številke v prosti prodaji je 20,00 EUR. V cenah je vključen DDV.

Priznanje avtorstva-Nekomercionalno-Brez predelav

REVIJI NA POT

Nosilna tema tokratne številke revije Zgodovina v šoli so mednarodni kraji spominjanja. Na primeru Peršmanove domačije v Železni Kapli/Bad Eisenkappel na avstrijskem Koroškem takšen spominski kraj predstavljajo dr. Daniel Wutti in Eva Hartmann s Pedagoške visoke šole na Koroškem ter dr. Nadja Danglmaier z Univerze v Celovcu. Na Peršmanovi domačiji so nacisti aprila leta 1945 zagrešili enega največjih zločinov nad koroškimi Slovenci, ko so pobili skoraj vse člane družine Sadovnik, ki je živela na domačiji in nudila partizanom zatočišče. Zgodovinski spomin na zločin se med koroškimi Slovenci in tudi širše v Avstriji ohranja s pomočjo v muzej preurejene Peršmanove domačije. Za muzej skrbi Društvo Peršman, ki je pripravilo vrsto sodobnih pedagoških dejavnosti, s katerimi predstavljajo zgodovino koroških Slovencev, protinacizma in upora, povezano z aktualnimi temami ozaveščanja o pravicah manjšin ter marginaliziranih skupin, migracijah, civilnem pogumu in demokraciji. Teme so učencem približane z različnimi didaktičnimi in medijskimi pristopi, kot so grafični roman, pričevanja prič časa, pesmi upora, obiski spominskih obeležij idr. Muzej Peršman je zasnovan mednarodno, tako da so k obisku vabljene tudi šolske skupine iz Slovenije, učna gradiva pa so pripravljena tudi v slovenščini.[1]

V Sloveniji predstavlja vrhunski mednarodni spominski kraj celotno območje soške fronte iz časa prve svetovne vojne, ki je oblikovano v spominsko krajino, za katero skrbita na slovenski strani Kobariški muzej in Fundacija Poti miru. Sestavljajo jo muzeji na prostem, muzejske zbirke v javnih in zasebnih muzejih, vojaška pokopališča in kostnice, spominska cerkev Sv. Duha na Javorci, kapele, ostanki utrdb in kavern, železnic in druge infrastrukture. Spominska pot je plod skupnega slovensko-italijanskega prizadevanja, da se ohrani zgodovinski spomin na največji spopad na slovenskem ozemlju.

Za inovativno postavitev muzejske zbirke o soški fronti je leta 1993 Kobariški muzej prejel muzejsko nagrado Sveta Evrope. Na slovesnosti ob podelitvi nagrade v Strasborugu je Friedrich Waidacher, poročevalec Odbora za podelitev nagrade evropski muzej leta, povedal:

»/… / V svoji poklicni karieri sem obiskal stotine muzejev in med temi tudi vojne muzeje. Kobariški je prvi, v katerem nisem naletel niti na najmanjšo sled šovinizma, pristranskosti ali poveličevanja. Njegova postavitev je globoko občutena, dotakne se srca in duše obiskovalcev in posreduje sporočilo, ki se ne bo nikoli dovolj pogosto in glasno širilo med ljudmi: vojna je norost, zločin in povzroča zgolj žrtve. / … /«

(Vir: Kobariški muzej. Pridobljeno s https://www.kobariski-muzej.si/o-muzeju/2018031911000494/nagrade/.)

Odlomek iz govora povzame glavno sporočilo ohranjene spominske krajine na območju soške fronte, ki se nanaša na spodbujanje življenja v miru in sožitju na območju sosednjih držav Slovenije, Italije, Avstrije in Hrvaške. Spominsko krajino pa množično obiskujejo gostje iz vse Evrope in sveta.

V pričujoči številki revije so v rubriki *Izpostavljamo* objavljeni še: drugi del članka o zgodovinskih obletnicah v kulturi spominjanja (avtorica: dr. Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo), o aktivni ustni zgodovini v osnovni in srednji šoli s praktičnimi napotki za učitelje (avtorici: dr. Danijela Trškan in Špela Bezjak, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani), o pomenu ljubljanskega kongresa za mesto in njegove prebivalce (članek je ob 200. obletnici kongresa napisala Simona Kovač, Šolski center Novo mesto), dr. Tina Milavec s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pa je napisala članek za pripravo osnovnošolcev na tekmovanje iz znanja zgodovine o pozni antiki na Slovenskem. Rubrika *Izmenjujemo izkušnje* prinaša tri članke, in sicer o geografsko-zgodovinskem terenskem delu po poti nekdanjih mlinov v soteski potoka Kranjšek na Vrheh (avtorica: Tina Počkar, Osnovna šola dr. Bogomirja Magajne Divača), o izvedbi arhivske učne ure na Osnovni šoli Idrija (avtor: Dejan Hvala, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Idriji) in o pilotih v službi domovine (avtorica: Bojana Modrijančič Reščič, Šolski center Nova Gorica). V rubriki *Predstavljamo* pa objavljamo poročili o knjigah avtoric Alenke Starman Alič, Ane Čič in Vilme Brodnik *Zbrali smo pogum, stopili smo skupaj* (poročilo je napisala Lorieta Pečoler) ter o knjigi avtorja Ivana Smiljanića *Lovorovi listi in krompir. Prešernov kult v socializmu* (poročilo je napisala dr. Dunja Dobaja). Revijo zaokrožujeta prispevka o sodelovanju Zavoda RS za šolstvo in slovenskih učiteljev z Mémorial de la Shoa iz Pariza (avtor: Vojko Kunaver) in o 3. mednarodni konferenci *Vzgoja za ljubezen za domovine in države* z naslovom *Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto* (avtorici: Dragica Motik in Helena Kregar).

Vabljeni k branju in soustvarjanju revije!

Dr. Vilma Brodnik,
odgovorna urednica

1 Več informacij o muzeju in Društvu Peršman je na spletni strani https://www.persman.at/.

ZGODOVINA V ŠOLI, 1, 2022

VSEBINA

Reviji na pot (dr. Vilma Brodnik)

IZPOSTAVLJAMO

Mednarodni kraji spominjanja
Dr. Daniel Wutti, Eva Hartmann, dr. Nadja Danglmaier:
Peršmanova domačija v Železni Kapli/Bad Eisenkappel kot mednarodni kraj spominjanja 2

Dr. Vilma Brodnik: **Zgodovinske obletnice v kulturi spominjanja – 2. del** 11

Dr. Danijela Trškan, Špela Bezjak: **Aktivna ustna zgodovina v osnovnih in srednjih šolah: praktični napotki za učitelje in učence** 24

Simona Kovač: **Pomen ljubljanskega kongresa za mesto in njegove prebivalce** 37

Razpad Rimskega imperija
Dr. Tina Milavec: **Med zatonom Rima in začetkom srednjega veka – pozna antika v Sloveniji** 45

IZMENJUJEMO IZKUŠNJE

Tina Počkar: **Geografsko-zgodovinsko terensko delo po poti nekdanjih mlinov v soteski potoka Kranjšek na Vrheh** 54

Dejan Hvala: **Arhivist na obisku, izvedba arhivske učne ure na Osnovni šoli Idrija** 69

Bojana Modrijančič Reščič: **Piloti v službi domovine ali kako dijakom odstreti pogled v zanimivo preteklost** 75

PREDSTAVLJAMO

Literatura
Vilma Brodnik, Alenka Starman Alič, Ana Čič:
Zbrali smo pogum, stopli smo skupaj (Lorieta Pečoler) 82

Ivan Smiljanić: **Lovorovi gozdovi in krompir. Prešernov kult v socializmu** (dr. Dunja Dobaja) 83

Konference
Sodelovanje Zavoda RS za šolstvo in slovenskih učiteljev z Mémorial de la Shoah iz Pariza (Vojko Kunaver) 87

Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto, O 3. mednarodni konferenci Vzgoja za ljubezen do domovine in države (Dragica Motik in Helena Kregar) 90

Eva Hartmann in dr. Daniel Wutti, Pedagoška visoka šola na Koroškem
Dr. Nadja Danglmaier, Univerza v Celovcu

PERŠMANOVA DOMAČIJA V ŽELEZNI KAPLI/BAD EISENKAPPEL KOT MEDNARODNI KRAJ SPOMINJANJA

Eva Hartmann and Daniel Wutti, PhD, University College of Teacher Education Carinthia
Nadja Danglmaier, PhD, University of Klagenfurt

THE PERŠMAN HOMESTEAD IN ŽELEZNA KAPLA/BAD EISENKAPPEL AS AN INTERNATIONAL PLACE OF REMEMBRANCE

IZVLEČEK

Tik pred koncem druge svetovne vojne, konec aprila 1945, se je na gorski kmetiji družine Sadovnik zgodil eden zadnjih nacionalsocialističnih vojnih zločinov nad koroškoslovenskimi civilisti. Pokol na Peršmanovi domačiji se je po koncu vojne globoko vtisnil v spomin koroških Slovencev in postal simbol kolektivnih izkušenj trpljenja pod nacističnim režimom. Na zločin opozarja leta 1965 na hišo pritrjena spominska plošča, na začetku osemdesetih let pa je bil v prostorih Peršmanove domačije urejen skromen muzej, ki se je v preteklih desetletjih razvil v osrednji kraj spominjanja in kritičnega preučevanja zgodovine (dvojezične) Koroške. V letu 2022 obhaja muzej svojo štiridestetletnico obstoja, aprila 2022 pa je bila 80. obletnica prisiljenega pregnanstva 227 družin koroških slovenskih družin v času nacizma.[1] Muzej na Peršmanovi domačiji je do danes edini avstrijski muzej s stalno razstavo, namenjeno usodi koroške slovenske manjšine in partizanskemu odporu med drugo svetovno vojno.

Ključne besede: kultura spominjanja, koroški Slovenci/koroške Slovenke, antifašistični odpor, pedagoški programi za muzeje, zgodovinsko-politično učenje

ABSTRACT

Just before World War II ended, in late April 1945, one of the last Nazi war crimes against Slovenian civilians in Carinthia took place at a mountain farm owned by the Sadovnik family. The massacre at the Peršman Homestead became deeply imprinted in the memory of Carinthian Slovenes after the war, becoming a symbol of collective experiences with suffering under the Nazi regime. A memorial plaque, which was mounted on the house in 1965, tells of this crime. In the early Eighties, a humble museum was set up in the rooms of the Peršman Homestead; over the past decades, it has evolved into the main place of remembrance and critical study of the history of (bilingual) Carinthia. The museum is celebrating its 40th anniversary in 2022; in April 2022, we commemorated the 80th anniversary of the exile of 227 Slovenian-speaking Carinthian families under Nazism.[2] The museum at the Peršman Homestead is currently the only Austrian museum with a permanent exhibition devoted to the fate of the Slovenian minority in Carinthia and to the Partisan resistance during World War II.

Keywords: culture of remembrance, Carinthian Slovenes, antifascist resistance, educational programmes for museums, learning about history and politics

1 Poseben seznam vseh izseljenih družin, ki so jih nacisti v aprilskih dneh 1942 nasilno pregnali z njihovih bivališč, nudi na primer spletna stran Zveze slovenskih pregnancev (ZSP) (https://www.pregnanci.at/sl/home-2/prisilno-izseljevanje-1942-1945/izseljene_druzine_1942). Aprila 2022 je ZSP ob 80. obletnici pregona sestavila poseben program spominskih prireditev.

2 A special list of all the deported families that were forced from their homes by the Nazis in April 1942 is given on the website of the Association of Slovenian Exiles (Zveza slovenskih pregnancev – ZSP) (https://www.pregnanci.at/sl/home-2/prisilno-izseljevanje-1942-1945/izseljene_druzine_1942). In April 2022, on the 80th anniversary of the exile, ZSP prepared a special programme of commemorative events.

DVOJEZIČNA AVSTRIJSKA KOROŠKA IN ODPOR PROTI NACIZMU

Leta 1880 je bila približno tretjina prebivalstva na območju današnje avstrijske Koroške slovensko govoreča – na jugu regije je bila slovenska beseda še pretežno prisotna. Oborožene spopade med Avstrijo in novoustanovljeno Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev) po prvi svetovni vojni so v Sloveniji imenovali *»boj za severno mejo«*, na avstrijskem Koroškem pa *»obrambni boj« (Abwehrkampf)*. Po plebiscitu 10. oktobra 1920 je južna Koroška postala del Avstrije, obljube slovenskemu prebivalstvu – ki je takrat predstavljalo kar 70 odstotkov vseh volilno upravičenih iz leta 1920 (Pohl, 2017, str. 97) – pa niso bile izpolnjene (Danglmaier in Koroschitz, 2020, str. 26).

Politika ponemčevanja, ki se je začela izvajati z anšlusom Avstrije k nacistični Nemčiji, je privedla do aretacij vodilnih koroških Slovencev in vohunjenja med slovenskim prebivalstvom (prav tam). Ker so bili takrat duhovniki za ohranjanje slovenskega jezika in kulture najpomembnejši, so bile začetne represije usmerjene predvsem proti njim.

Politika ponemčevanja je povzročila spremembe tudi v šolstvu – ukinili so dvojezično šolanje, uničevali slovenske učbenike in premeščali slovensko govoreče učitelje v pretežno nemške regije na Koroškem. Omejitve so se kazale tudi v vsakdanjem življenju koroških Slovencev: javna raba slovenskega jezika je postala vedno bolj nevarna, ukinili so slovensko kulturno življenje, prepovedali slovenske pesmi in literaturo ter ponemčili slovenska imena in naslove (Domej, 2013, str. 97). Protislovenske ukrepe so po napadu nacistov na Jugoslavijo leta 1941 še zaostrili. Med prebivalstvom pa se je razvijal tudi odpor.

Zgodnja in pomembna oblika odpora je bilo odklanjanje služenja vojaškega roka. Partizani so se skrivali v južnokoroških gozdovih, predvsem v okolici Železne Kaple in Sel so nastajale prve odporniške skupine (*»zeleni kader«*) (Entner, 2013, str. 35). Odporniškemu gibanju se je poleg Slovencev pridružilo tudi nekaj nemško govorečih Koroščev in prisilni delavci iz različnih držav, ki jim je uspelo pobegniti. Sledil je čas velikih bitk, manjših spopadov, sabotažnih akcij, vohunjenja in zased.

Partizani so bili odvisni od pomoči in podpore civilnega prebivalstva, ki jih je oskrbovalo s hrano, zdravili in predvsem informacijami; večino časa so bili zaradi bivanja v gozdu odrezani od zunanjega sveta (Entner, 2013, str. 36). Številni partizani so umrli tako v oboroženih spopadih z nacističnimi vojaki kot zaradi pridobljenih poškodb, mraza, slabih higienskih razmer in podhranjenosti.

V partizanskih vrstah so bili ženske in moški enakopravni; vsi so se najprej udeležili začetnega vojaškega urjenja, pri čemer so bile naloge žensk večinoma omejene na pridobivanje hrane, perila, zdravil in sanitarnih pripomočkov. Tudi otroci partizanov so živeli v veliki nevarnosti, pogosto so jih ugrabili in deportirali (Danglmaier in Koroschitz, 2020, str. 343).

PARTIZANI V KOROŠKEM IN AVSTRIJSKEM POVOJNEM DISKURZU

Zgodovinar Marjan Linasi (2010, str. 678) navaja, da se je iz avstrijske Koroške 927 oseb pridružilo partizanskim silam, ki so bile vodene iz Jugoslavije. Večinoma so to bili koroški Slovenci. Linasi dalje ocenjuje, da se je na Koroškem borilo skupaj 3000 partizanov, od katerih jih je približno 600 padlo (2010, str. 679).

Leta 1943 so zavezniške sile v t. i. Moskovski deklaraciji pozvale Avstrijo, naj dokaže lasten prispevek k osvoboditvi izpod Hitlerjeve Nemčije, da bi se ponovno vzpostavila v svojih mejah izpred leta 1938. Ta *»prispevek«* je bil dokazan prav na podlagi boja in odpora koroških partizanov. Temelje za ponovno vzpostavitev Republike Avstrije lahko torej pripišemo prav njim.

Moskovska deklaracija je sicer omenila Avstrijo kot prvo svobodno državo, ki je postala žrtev Hitlerjeve agresije, vendar je bila Avstrija v t. i. *»klavzuli o sokrivdi«* tudi *»opozorjena, da je odgovorna za svoje sodelovanje v vojni na strani Hitlerjeve Nemčije«* (Uhl, 2005, str. 50).

Partizanski spomenik na Peršmanu je prišel 2019 pod avstrijsko spomeniško varstvo.
(Foto: Gudrun Becker, Društvo Peršman.)

Cinična protislovnost v avstrijski in koroški kulturi spominjanja je, da partizani še desetletja, če ne celo vse do danes, v avstrijski javnosti niso dobili ustreznega (pozitivnega) ugleda. Čeprav je bil partizanski odpor najpomembnejša oblika organiziranega odpora proti nacizmu v Avstriji – nikjer v Avstriji ni bilo odpora, ki bi zajel skoraj celotno regijo in imel podoben vojaški učinek –, so bili partizani kar kmalu po koncu vojne zaničljivo imenovani kot *»banditi«* in *»bande«*. Za svoje delovanje niso bili deležni nikakršnega priznanja. Koroški Slovenci pa so veljali kot *»izdajalci domovine«*. Tako se je nacionalsocialistična tradicija nadaljevala tudi po umiku okupacijskih sil, ko so se nekdanji nacisti začeli ponovno zbirati v novih *»domovini zvestih«* društvih in zvezah.

Leta 1948 je bila izvedena *»amnestija za manj obremenjene (naciste)«*, s katero je bilo pomiloščenih 90 % od približno 550.000 Avstrijcev, ki bi jih sicer prizadela denacifikacija. Tako so znova pridobili tudi volilno pravico. Na volitvah leta 1949 sta socialno demokratska stranka SPÖ in ljudska stranka ÖVP v ospredje volilnih kampanj ponovno postavili *»nekdanje«* (naciste), da bi nagovarjali čim več potencialnih volivcev. Tako so *»nekdanji«* v najkrajšem času dobili tudi strankarske funkcije in službo v zvezni ali deželni javni upravi. Vzporedno s tem se je pojavil še en ključni avstrijski trend v kulturi spominjanja: potem ko so za določen čas po nacizmu kot *»žrtve«* veljale dejanske žrtve nacizma, so kmalu na njihovo mesto postavili še avstrijske vojne ujetnike, ki so se vračali s sovjetske zveze. *»Tisti možje, ki so bili v sovjetskem ujetništvu, so se zdaj zdeli 'prave' žrtve«* (Uhl, 2005, str. 56). Namesto da bi se Avstrija soočala s svojo odgovornostjo v nacizmu in to časovno obdobje odkrito predelala, so Avstrijci krepili *»tezo o žrtvi«*, pripoved, po kateri na bi bila Avstrija prva svobodna država, ki je postala žrtev Hitlerjeve agresije. S podpisom Avstrijske državne pogodbe leta 1955 se je ta teza potrdila, ko je takratni zunanji minister Leopold Figl dosegel, da je bila iz nje črtana tako imenovana *»klavzula o sokrivdi«*.

Po letu 1955 tako ni bilo več potrebe, da bi upoštevali politiko in interese zavezniških *»okupacijskih«* sil. Nekdanji vojaki Vermahta niso bili le rehabilitirani, ampak so pridobili tudi hegemonijo pri interpretaciji preteklosti. Praviloma so po vsej Avstriji postavljali spomenike padlim v prvi svetovni vojni in jih *»popestrili«* s padlimi vojaki Vermahta. Na Koroškem je to ravnanje dodatno vplivalo na poseben razvoj spominskega diskurza: prva in druga svetovna vojna sta v tem diskurzu postali zgodovinska dogodka, ki ju je *»abwehrkampf«* legitimiral in osmišljal. Vsi trije dogodki pa so se združili v specifični ideološki zmesi koroškega junaštva in zvestobe do domovine (Gstettner, 2013, str. 105).

Obiskovalci muzeja cenijo idilično naravo v okolici Peršmanove domačije.
(Foto: Gudrun Becker, Društvo Peršman.)

V Avstriji je šele t. i. *»afera Waldheim«* v osemdesetih letih prejšnjega stoletja privedla do spremembe pripovedi v kulturi spominjanja. Kurt Waldheim je bil avstrijski zvezni predsednik med letoma 1986 in 1992. Dejstvo, da je v svoji avtobiografiji *»Im Glaspalast der Weltpolitik« (»V stekleni palači svetovne politike«)* zamolčal svoje služenje v nemškem Vermahtu, je sprožilo ostro kritiko. Waldheim kljub političnim pritiskom ni odstopil. Šele leta 1988, ob 50. obletnici priključitve Avstrije k nacistični Nemčiji, je končno razglasil sokrivdo številnih Avstrijcev za nacistične zločine in s tem sprožil (počasen) prelom z do takrat veljavnim opisom avstrijske preteklosti.

V tej kulturi spominjanja, ki je bila desetletja prevladujoča, je spominjanje na partizane kot osvoboditelje preostalo manjšini – pretežno koroški slovenski manjšini.

K negativnemu javnemu ugledu partizanov pri večinskem prebivalstvu na Koroškem je sicer prispevalo prav to družbeno ozračje, naklonjeno nekdanjim nacionalsocialistom. Hkrati pa se je širila tudi podoba partizanov kot morilcev in ugrabiteljev. Jugoslovanska vojska – kot tudi britanska – je dejansko takoj po zmagi 8. maja 1945 začela sistematično aretirati Korošce in Korošice. Cilj je bila takojšnja aretacija vojnih zločincev ter funkcionarjev in članov nacističnega sistema. *»Aretacije, ki jih je izvajala jugoslovanska vojska, so bile na Koroškem značilne najpozneje od konca leta 1947, uporaba seznamov in sodelovanje lokalnih obveščevalcev s strani jugoslovanskih enot pa sta bila razumljena kot posebej obsojanja vredna«* (Entner, 2012, str. 424). Kot ugotavlja koroška zgodovinarka Brigitte Entner, danes ne moremo oceniti, ali so bile aretacije posameznikov upravičene ali ne (Entner, 2012, str. 426). Svojo raziskavo na to temo zaključuje z ugotovitvijo: *»Aretacije, ki so se zgodile, se zdijo /.../ razumljive, če že ne legitimne. Vendar pa ne opravičujejo zunajsodnih likvidacij, ki so bile izvedene kasneje.«* (Entner, 2012: 432) Od 263 moških in žensk, ki so bili na Koroškem aretirani, jih je 96 izginilo (Entner, 2012, str. 426).

Ta zgodovinska dejstva je treba danes jasno poimenovati in obsoditi. Prav tako jasno pa naj bi se tudi povedalo in obsodilo, da so deportacije partizanov družbeno služile relativizaciji prisilnih deportacij koroških Slovencev leta 1942. Nacisti so iz domačih vasi izgnali 917 koroških Slovencev (Entner, 2014, str. 104). V koroškem spominskem diskurzu so tistim, ki so jih aretirali partizani, pavšalno odrekli kakršno koli krivdo za vpletenost v zločine nacionalsocializma. Kot njihov prekršek so omenjali le njihovo delovanje v koroškem *»obrambnem boju«*. Kot opisuje Entner, je od omenjenih 96 oseb, ki so v tem kontekstu označene kot pogrešane, le 19 mogoče povezati z *»abwehrkampfom« – »vendar je bilo od teh več kot 19 oseb kasneje aktivnih v NSDAP«* (Entner, 2012, str. 429).

Še danes sredi Celovca, na ploščadi pred celovško stolnico (Domlpatz), stoji spomenik, ki spominja na ženske, moške in otroke, ki so jih deportirali in umorili partizani.

Vidna znamenja spomina na žrtve nacistov pa moramo še vedno iskati na obrobju. Toda tudi na tem področju se koroški spominski diskurz spreminja in razvija naprej (Danglmaier, Entner, Holfelder in Klatzer, 2022).

POKOL NA PERŠMANOVI DOMAČIJI

Petindvajsetega aprila 1945 – tik pred koncem druge svetovne vojne – je prišlo do pokola na Peršmanovi domačiji, ki je bila takrat nekakšna »*oporna točka*« partizanov in ena največjih domačij v tem predelu Železne Kaple. Zvečer, ko je na domačiji večerjalo okoli 100 do 150 partizanov, jih je SS- in policijski polk 13, ki je štel okoli 70 mož, napadel s približno 30 ljudmi, medtem ko so drugi teren varovali s sosednje Rieplove domačije. Nekaj partizanom je uspelo pobegniti v gozd, družina pa se je skrila v klet. SS-ovci in člani policijskega polka so se umaknili brez izgub, verjetno pa se je pozneje sedem mož vrnilo; dva med njimi sta streljala na družinske člane. Pet oseb je bilo umorjenih na dvorišču, šest jih je po streljanju zgorelo v stanovanjski hiši. Pokol so preživeli samo trije otroci: Ana in Amalija Sadovnik sta bili ranjeni in sta le za las preživeli; storilci so ju imeli za mrtvi. Cirilu Sadovniku, nečaku domačega kmeta, se je edinemu uspelo pravočasno skriti. Preživel je tudi najstarejši sin Luka Sadovnik, ki ga ta dan ni bilo doma. Preiskave v letih 1946–1949 in v šestdesetih letih so bile neuspešne, storilci za pokol nikoli niso odgovarjali (Rettl in Blohberger, 2012, str. 437).

Peršmanova domačija – Spominski kraj na 1100 metrov nadmorske višine.
(Vir: Društvo Peršman.)

PERŠMANOVA DOMAČIJA KOT POMEMBNO SPOMINSKO OBELEŽJE NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM

Petindvajsetega aprila 1965 so ob prvi spominski slovesnosti na Peršmanovi domačiji odkrili spominsko ploščo, redne proslave pa potekajo šele od osemdesetih let. Med obnovo stanovanjskega poslopja so aprila 1982 odprli tudi prvo stalno razstavo. Do leta 2012 dežela Koroška ter mestne oz. občinske uprave niso postavile nobenega spomenika, ki bi na uradni ravni ohranjal spomin na odpor in pregon koroških Slovencev. Spomenik koroškim partizanom, ki zdaj stoji pred Peršmanovo domačijo, so v sedemdesetih letih neznani storilci na prvotnem obeležju v Velikovcu (Völkermarkt) razstrelili. Leta 1983 so ga po restavraciji oz. obnovitvi preselili na dvorišče pred Peršmanovo domačijo. Zveza koroških partizanov spomin na padle partizane ohranja še na 50 drugih krajih (Rettl in Blohberger, 2012, str. 463). V regiji vse do danes še niso začeli dosledno preučevati časa nacizma.

Peršmanova domačija s partizanskim spomenikom.
(Foto: Gudrun Becker, Društvo Peršman.)

Leta 2012 so prostore na domačiji prenovili in v njih uredili moderno oblikovan in z novimi vsebinami napolnjen muzej sodobne zgodovine. Na razstavni površini 100 m^2 so prikazane najpomembnejše teme o prisilnem preganjanju in odporu koroških Slovencev

med drugo svetovno vojno, še zlasti o družini Sadovnik, ki je živela na Peršmanovi domačiji in je bila žrtev poboja. Celotna razstava je dvojezična (slovenska in nemška). Slušni in filmski posnetki ter opisane zgodbe posameznikov prikazujejo regionalno in lokalno zgodovino.

Društvo Peršman nudi izobraževanja in seminarje. Skupine prostore tudi lahko najamejo.
(Vir: Društvo Peršman.)

Še desetletja po osvoboditvi izpod nacističnega režima ni bilo mogoče predvideti, da bo Peršmanova domačija postala spominsko obeležje, saj je bila dom otrok, ki so preživeli pokol aprila 1945. Ko pa je Luka Sadovnik kmetijo prodal, so se razmere na kraju samem spremenile: novi lastnik, orožar iz Borovelj, ki je kmetijo kupil zaradi lovskih interesov, je stanovanjsko hišo za simbolično ceno 95 šilingov – kar je danes približno 7 evrov – oddal v najem Zvezi koroških partizanov za obdobje 100 let od leta 1981 do leta 2080. V najemni pogodbi je bilo dogovorjeno, da bo kraj postal muzej *»narodnoosvobodilnega boja«* in služil *»počastitvi spomina na Peršmanove žrtve«*. To je utrlo pot novemu konceptu, muzeju zgodovine upora, združenemu s spominskim obeležjem na zgodovinskem kraju zločina. Posebnost je bila, da si je Ana Sadovnik, ena od preživelih otrok, ohranila stanovanjsko pravico v hiši in si tam ustvarila dom. Tako je bila prva muzejska soba zgrajena leta 1982 tik ob njeni kuhinji; obiskovalci muzeja in stanovalka so imeli isti vhod. Za Ano Sadvonik je bil to dokaj obremenjujoč položaj, saj se je stalno soočala z obiskovalci, ki jih je velikokrat manj zanimal muzej, bolj pa njena oseba, in so želeli slišati, kakšne spomine ima na pokol ali kake posledice čuti še danes ...

Petindvajsetega aprila 1982 je bila na Peršmanu odprta prva razstava, ki sta jo zasnovala Marjan Sturm in Peter Wieser. Informacijske table so bile osredotočene na nacistično zgodovino regije ter zgodovino upora in preganjanja koroških Slovencev; le majhen del je bil namenoma posvečen pokolu na kraju samem. Muzej je bil zelo priljubljen med koroškimi Slovenci in obiskovalci iz nekdanje Jugoslavije, vendar ga je nemško govoreča večinska družba na Koroškem komaj opazila ali pa ga je zaradi protislovenskega poročanja v medijih očrnila kot komunistično trdnjavo in kraj izdaje.

Razstava iz leta 1982 je bila po 30 letih grafično zastarela, poleg tega pa so bili v desetletjih objavljeni novi rezultati raziskav o partizanskem odporu in tudi o pokolu na Peršmanu. Potem ko se je prostorska situacija na lokaciji zaradi selitve Ane Sadovnik v Železno Kaplo spremenila in je bilo prostore, v katerih je do takrat stanovala, mogoče uporabiti kot muzejske prostore, je društvo Peršman prevzelo preureditev in razširitev muzeja. Po dolgotrajnem postopku je bil leta 2012 za javnost odprt popolnoma prenovljen muzej. Od takrat je na voljo več kot 100 kvadratnih metrov dvojezičnega razstavnega prostora v nemškem in slovenskem jeziku. Tu so za različne ciljne skupine nazorno predstavljeni tako predzgodba dvojezične Koroške, čas druge svetovne vojne in povojna zgodovina regije ter zgodovina koroških Slovencev in družine Sadovnik. Nastal je tudi nazoren zbornik s kakovostnimi fotografijami (Rettl in Blohberger, 2012).

Ko vstopimo v nekdanjo stanovanjsko hišo, se danes znajdemo sredi zgodovine družine Sadovnik. V predsobi je predstavljena družina in razjasnijo se družinska razmerja žrtev pokola leta 1945. Iz fotografij in besedil dobimo vtis o tem, kako je potekalo vsakdanje življenje na gorski kmetiji. Razstavni prostor prikazuje tudi pomen sosedskih odnosov,

ki so se na tem odročnem območju prepletali s sorodstvom. Iz predsobe stopimo v prvi, manjši razstavni prostor ter spoznamo osnovna dejstva o zgodovini regije pred letom 1938: o pomenu slovenskega jezika in ljudske kulture, o germanizaciji, o (političnem) razvoju po prvi svetovni vojni do priključitve Avstrije nacističnemu režimu.

Zgodovina je obiskovalcem približana s sodobno razstavno arhitekturo. Vsebina je posredovana z besedili, slikami, videoposnetki in zvočnimi odlomki. Poleg tega lahko obiskovalci sami postanejo aktivni, odpirajo predale z informacijskim gradivom, listajo po knjigah in se prek biografij približajo posameznim osebam in njihovi zgodovini.

Drugi, večji razstavni prostor prikazuje čas nacističnega režima s posebnim poudarkom na preganjanju in odporniškem delovanju koroških Slovencev. Kustosi razstave so si prizadevali, da bi prikazali obraz upora – torej posameznike in posameznice, ki so se priključili uporniškemu gibanju –, in nazorno prikazali njihovo vsakdanje življenje. V drugem delu sobe je predstavljen potek sodne preiskave zločina zoper družini Sadovnik in pojasnjeno je, kako je prišlo do tega, da nihče od storilcev na koncu ni bil obsojen za svoja dejanja. Del razstave je namenjen tudi povojni zgodovini regije, zlasti slovensko govorečega prebivalstva.

O tragediji na Peršmanu obstaja tudi grafična novela. Slovenski prevod grafične novele bo izšel pri Založbi ZRC.
(Vir: Knjiga: Evelyn Steinthaler & Verena Loisel. Bahoe Books, Dunaj 2018.)

IZOBRAŽEVALNO DELO DRUŠTVA PERŠMAN

Duštvo Peršman je bilo leta 2001 ustanovljeno v Celovcu z namenom spominjanja in preučevanja avstrijskega, še zlasti koroškoslovenskega odpora proti nacizmu na primeru zgodovine Peršmanove družine. Vključuje se tudi v družbene in znanstvene razprave o zgodovini nacizma in protinacističnega odpora ter sodeluje z ustanovami in s spominskimi kraji širom sveta. Z različnimi projekti si prizadeva za krepitev državljanskega poguma in javno nastopa proti sodobnim skrajno desnim in fašističnim težnjam (glej tudi: www.persman.at).

Izobraževalni program društva Peršman je namenjen posredovanju temeljnega znanja o zgodovini Peršmanove domačije in njenih prebivalcev, zgodovini protifašističnega odpora na Koroškem in zgodovini koroških Slovencev med uporom in nasilnim preganjanjem pod nacističnim režimom. Poleg tega so vzpostavljene in metodično posredovane vsebine za navezovanje zgodovine na aktualne teme, kot so ozaveščanje o demokraciji, pravice manjšin, civilni pogum ter beg in migracija.

DVOJEZIČNO DIDAKTIČNO GRADIVO ZA DELAVNICE S ŠOLARJI

Leta 2021 je društvo Peršman v sodelovanju s Pedagoško visoko šolo na Koroškem in ob podpori platforme _erinnern.at_ izdalo nov program delavnic z novimi gradivi in dokumenti z naslovom »*Odpor, državljanski pogum in jaz*« (Društvo/Verein Peršman 2021), ki je posebej primeren za izobraževalno delo z mlajšimi obiskovalci približno od 8. šolske stopnje dalje. Novi program se bo v prihodnosti uporabljal kot dopolnilo obstoječemu konceptu društva za učence od 10. šolske stopnje dalje – ki ga je zasnoval in oblikoval dr. Jonas Kolb – z naslovom »*Manjšinske pravice – državljanski pogum – upor*« (Društvo/Verein Peršman). Cilj obeh programov je posredovanje zgodovinskega znanja in hkrati omogočiti prenos tega znanja na teme sedanjosti in prihodnosti.

Ob začetku učenci pridobijo temeljno znanje o temah, povezanih s Peršmanovo domačijo kot spominskim obeležjem. V ospredju so zgodovina kraja in njegovih prebivalcev,

Peršmanova domačija v Železni Kapli/Bad Eisenkappel kot mednarodni kraj spominjanja

zgodovina protifašističnega odpora na Koroškem in zgodovina koroških Slovencev med uporom in preganjanjem. V fazah skupinskega dela se mladi obiskovalci približujejo Peršmanovi domačiji in njegovi zgodovini prek štirih različnih medijskih pristopov: *graphic novel* oz. grafični roman, posnetki priče časa, pesmi upora in spominsko obeležje so osrednje teme tega delovnega sklopa. Tematika se torej obravnava z različnih zornih kotov, kar nudi priložnost za raziskovanje in poglobitev.

Muzej na Peršmanu je bil 2012 obnovljen in je v celoti dvojezičen.
(Vir: Društvo Peršman.)

Upoštevanju in vključitvi interesov in predznanja mladih je izobraževalnem delu namenjena posebna pozornost, saj se tako lahko sprožijo procesi učenja. Ker se Peršmanovo spominsko obeležje kot kraj učenja nahaja v neposredni bližini vsakdanjega življenja mladih, to nudi dodatne priložnosti za navezovanje zgodovine kraja s historično-političnim izobraževalnim delom (Danglmaier, 2020, str. 54; Danglmaier, Hudelist, Wakounig in Wutti, 2017, str. 243).

SPOMINSKO IN JUBILEJNO LETO 2022

Leta 2022 muzej pri Peršmanu obhaja več obletnic: pred 40 leti je bila odprta prva razstava muzeja, pred 10 leti pa je bil muzej prenovljen in odprta nova razstava. Leta 2022 je tudi 80. obletnica prisilnega pregnanstva skoraj 1000 koroških Slovencev med drugo svetovno vojno. Spominsko leto ob tem dogodku naj bi poudarilo nujnost politično-izobraževalnega dela in velik pomen Peršmanove domačije, ki je edini avstrijski muzej, ki se v obliki stalne razstave spominja usode koroške slovenske manjšine in partizanskega odpora med drugo svetovno vojno. Več kulturnih in diskurzivnih prireditev, ki bodo potekale leta 2022, bo dopolnilo splošni izobraževalni program in se navezovalo na prejšnje kulturne in umetniške obravnave zgodovinskih dogodkov. Nadaljnje informacije so na voljo na spletni strani www.persman.at.

POVPRAŠEVANJE IN KONTAKT

Muzej in spominsko obeležje Peršman lahko obiščete od maja do oktobra. Glede na vreme in razmere na cesti je obisk mogoč tudi zunaj toplejše sezone. Vodstva in izobraževalne ponudbe obstajajo v nemškem, slovenskem in angleškem jeziku. Povpraševanja za vodstvo in izobraževalno ponudbo za Vaš razred oz. Vašo šolo lahko pošljete po e-pošti na naslov office@persman.at ali po telefonu +43 664 3946782 (kontaktna oseba Eva Hartmann, podpredsednica društva Peršman). Zelo se veselimo obiska radovednih mladih iz Slovenije!

SKLEP

Muzej pri Peršmanu je posebnega pomena iz več razlogov: po eni strani kot kraj spomina na tukaj umorjene ljudi, člane treh generacij iztrebljene družine Sadovnik. Drugič, slej ko prej kot edini avstrijski muzej v obliki stalne razstave ponazarja odpor koroških Slovencev proti nacističnemu režimu in tako prispeva k temu, da ta del marginalizirane

preteklosti počasi, a vztrajno postane del kolektivnega spomina regije. Je kraj osrednjega pomena, ki je bil desetletja zanikan. Posebnost muzeja je pa tudi njegova lokacija. V slikoviti idili sredi gora, obdani z gozdovi in alpskimi travniki, se lahko približamo pomembnemu delu sodobne zgodovine. Muzej podpirajo, vzdržujejo in ga naredijo javnosti dostopnega ljudje, ki se prostovoljno zavzemajo za ohranjanje te zgodovine in iščejo načine in sredstva, kako s tem prostorom prispevati k pozitivnim spremembam za prihodnost – prihodnost slovenske besede na avstrijskem Koroškem in prihodnost vseh v demokratični Evropi.

VIRI IN LITERATURA

Danglmaier, N., Hudelist, A., Wakounig, S., Wutti, D. (2017). Fazit und Ausblick. V: Danglmaier, N., Hudelist, A., Wakounig, S., Wutti, D. (ur.), *Erinnerungsgemeinschaften in Kärnten/ Koroška. Eine empirische Studie über gegenwärtige Auseinandersetzung mit Nationalsozialismus in Schule und Gesellschaft*. Klagenfurt/Celovec: Hermagoras/Mohorjeva, str. 241–244.

Danglmaier, N. (2020). Zgodovinski narativi na obmejnem območju kot priložnost za učenje. V: Wutti, D., Danglmaier, N., Hartmann, E. (ur.), *Erinnerungskulturen im Grenzraum – Spominske kulture na obmejnem območju*. Klagenfurt/Celovec: Hermagoras/Mohorjeva, str. 49–60.

Danglmaier, N., Koroschitz W. (2020). *Nationalsozialismus in Kärnten. Opfer. Täter. Gegner.* Innsbruck: Studienverlag.

Danglmaier, N., Entner, B., Holfelder, U., Klatzer, E. (ur.) (2022). *Koroška/Kärnten: Wege zu einer befreienden Erinnerungskultur.* Wien / Dunaj: Mandelbaum (in press).

Domej, Th. (2013). Zeitleiste: zweisprachiges Schulwesen in Kärnten. V: Wolf, W., Sandrieser, S., Vukman-Artner, K., Domej, Th. (ur.), *Natürlich zweisprachig.* Graz: Leykam, str. 95–102.

Društvo/Verein Peršman (ur.) (b. d.). *Manjšinske pravice – državljanski pogum – upor.* Schiefling/Škofiče: Druckfrisch.

Društvo/Verein Peršman (ur.) (2021). *Odpor, državljanski pogum in jaz.* Schiefling/Škofiče: Druckfrisch.

Entner, B. (2012). Vergessene Opfer? Die »Verschleppten« vom Mai 1945 im Spiegel regionaler Geschichtspolitik. V: Petritsch, W., Graf, W., Kramer, G. (ur.), *Kärnten liegt am Meer. Konfliktgeschichte/n über Trauma, Macht und Identität.* Klagenfurt-Celovec: Drava/Heyn, str. 423–434.

Entner, B. (2013). Zwischen Erinnern und Vergessen – Ein Dorf und seine widerständige Vergangenheit. *Razprave in Gradivo. Revija za narodnostna vprašanja*, 70, str. 31–43.

Entner, B. (2014). *Wer war Klara aus Šentlipš/St. Philippen? Kärntner Slowenen und Sloweninnen als Opfer der NS-Verfolgung. Ein Gedenkbuch*. Klagenfurt/Celovec: Drava.

Gstettner, P. (2013). *Erinnern an das Vergessen, Gedächtnispolitik und Bildungspolitik*. Klagenfurt/Celovec: Kitab.

Linasi, M. (2010). *Koroški partizani. Protinacistični odpor na dvojezičnem Koroškem v okviru slovenske Osvobodilne fronte.* Klagenfurt/Celovec: Mohorjeva Hermagoras.

Pohl, H.-D. (2017). Zur Diskussion um die Kärntner „Landessprache(n)". V: Anderwald, K., Filzmaier, P., Hren, K. (ur.), *Kärntner Jahrbuch für Politik 2017.* Klagenfurt/Celovec: Hermagoras/Mohorjeva, str. 93–115.

Rettl, L., Blohberger, G., (2014). Zveza koroških partizanov/Verband der Kärntner Partisanen, Društvo/Verein Peršman (ur.), *Peršman.* Göttingen: Wallstein.

Uhl, H. (2005). Vom Opfermythos zur Mitverantwortungsthese: NS-Herrschaft, Krieg und Holocaust im „österreichischen Gedächtnis". V: Gerbel, Ch., Lechner, M., Lorenz, D. C. G., Marchart, O., Öhner, V., Steiner, I. ..., Uhl, H. (ur.), *Transformationen gesellschaftlicher Erinnerung, Studien zur „Gedächtnisgeschichte" der Zweiten Republik.* Wien: Turia+Kant.

Spletni viri

Društvo/Verein Peršman (b. d.). Pridobljeno s https://www.persman.at.

Zveza koroških pregnancev (b. d.). Pridobljeno s https://www.pregnanci.at/sl/home-2/prisilno-izseljevanje-1942-1945/izseljene_druzine_1942).

Dr. Vilma Brodnik,
Zavod RS za šolstvo

ZGODOVINSKE OBLETNICE V KULTURI SPOMINJANJA – 2. DEL

Vilma Brodnik, PhD,
National Education Institute Slovenia

HISTORICAL ANNIVERSARIES IN A CULTURE OF REMEMBRANCE

IZVLEČEK

V drugem delu prispevka nadaljujemo z obravnavo kulture spominjanja pri pouku zgodovine. Poudarek je na 30-letnici spominjanja slovenske samostojnosti. V prvem delu članka, ki je objavljen v drugi številki Zgodovine v šoli leta 2021 smo predstavili kratko teorijo kulture spominjanja, analizo učnih načrtov za zgodovino v osnovni in srednji šoli z vidika vključenosti zgodovine slovenske osamosvojitve in nastanka slovenske države. Možnosti sodobnih didaktičnih pristopov obravnave tematike smo predstavili na primeru učnih gradiv s portala www.zbralismopogum.si (video filmi, virtualna razstava, digitalni in interaktivni časovni trak, digitalni delovni zvezki z naslovi *Plebiscit, Osamosvojitev, Vojna*). Predstavljeno je muzejsko učno delo in zbiranje pričevanj s pomočjo intervjujev.[1] V drugem delu članka predstavljamo še zgodovinsko terensko delo, projektno učno delo ter spominsko učno uro o plebiscitu v okviru pouka na daljavo. Glavni namen prispevka je pri učencih spodbujati pozitivno identifikacijo z vrednotami slovenski pomladi in samostojne slovenske države.

Ključne besede: kultura spominjanja, zgodovinske obletnice, zgodovina, didaktika zgodovine, didaktični pristopi

ABSTRACT

In the second part of the article, we continue discussing the culture of remembrance in history class. We focus on the 30th anniversary of remembering Slovenia's independence. In the first part of the article, which was published in the second issue of the History in School journal in 2021, we briefly presented the theory of the culture of remembrance and an analysis of history curricula in primary and secondary schools in terms of how much they include the history of Slovenia's attainment of independence and the formation of the Slovenian state. We presented the possibilities of using modern didactic approaches to discussing this topic on the example of teaching materials on the web portal www.zbralismopogum.si (videos, a virtual exhibition, a digital and interactive timeline, e-workbooks with the titles "Plebiscite", "Attainment of Independence", "War"). The article presents educational work at a museum and collecting first-hand accounts through interviews.[2] The second part of the article also presents historical fieldwork, project work, and a remembrance lesson on plebiscite during distance education. The main purpose of the article is to encourage students' positive identification with the values of the Slovenian Spring and of the independent Republic of Slovenia.

Keywords: culture of remembrance, historical anniversaries, history, history didactics, didactic approaches

1 Brodnik, V. (2021). Zgodovinske obletnice v kulturi spominjanja – 1. del. *Zgodovina v šoli*, 2021 (1), str. 2–31.
2 Brodnik, V. (2021). Historical Anniversaries in a Culture of Remembrance – Part 1. *Zgodovina v šoli*, 2021 (1), pp. 2–31.

UVOD

Obeleževanje zgodovinskih obletnic s sodobnimi didaktičnimi pristopi pomembno poveča motivacijo za učenje zgodovine tako pri rednem pouku zgodovine, v okviru spominskih učnih ur ali v okviru šolskih proslav. S spominjanjem različnih obletnic, zlasti pa z vsakoletnim obeleževanjem državnih praznikov, povezanih s slovensko osamosvojitvijo, se uresničuje tudi paleto odnosnih ciljev pouka zgodovine s poudarkom na utrjevanju pripadnosti slovenski državi ter na spoštovanju človekovih pravic in demokratično in pluralno urejene družbe in države.

30-letnico slovenske samostojnosti smo na šolskem področju obeleželi v okviru projekta *Zbrali smo pogum*. Znak projekta sestavlja trideset lipovih listov, ki simbolizirajo trideset let samostojnosti, lipa pa predstavlja slovenski simbol. Listi so sklenjeni v krog, ki simbolizira enotnost, ki je bila poleg poguma, nujna za ustanovitev samostojne slovenske države.[3]

Zgodovinsko terensko delo – učne poti, virtualne učne poti

Učenci lahko na terenu raziščejo posebnosti zgodovinskega dogajanja v času slovenskega osamosvajanja v domačem kraju, mestu ali regiji in pripravijo zgodovinsko učno pot za poznejše generacije učencev ali za drugo zainteresirano javnost ter po učni poti tudi samostojno vodijo. V ospredju je delo, ki ga usmerjajo metode zgodovinskega terenskega dela:

- **Metoda opazovanja**:
  - opazovanje,
  - zapisovanje,
  - risanje,
  - fotografiranje,
  - snemanje.

  Učenci iščejo informacije, dejstva, dokaze za spremembe, razmišljajo in ugotavljajo o vzrokih za spremembe.

- **Metoda zbiranja informacij in dokazov v zgodovinskih virih na terenu**:
  - Učenci preučujejo materialne zgodovinske vire: stavbe, razne predmete, kipe, kulturno-zgodovinske spomenike, spomenike tehnične dediščine ipd.
  - Učenci preučujejo pisne zgodovinske vire: dokumente, imena ulic, delov mest, predmestij, krajev in vasi, ledinska imena, napise na različnih spomenikih, javnih stavbah ipd.
  - Učenci intervjuvajo osebe (ustni viri).
  - Učenci obiščejo muzej, muzej na prostem, arhiv, galerijo, knjižnico.

  Učenci preučujejo zgodovinske dogodke, pojave, procese s pomočjo zgodovinskih virov (Kaj vidijo?, Kaj jim to pove?). Tako ugotavljajo starost, značilnosti, spremembe, vzroke za spremembe. Zato merijo stavbe, prostore, predmete; intervjuvajo prebivalce, zbirajo informacije iz pisnih, materialnih in ustnih zgodovinskih virov na terenu.

- **Metoda sklepanja in interpretacije:**
  - Učenci sklepajo o zgodovinskem dogajanju na temelju zbranih podatkov, informacij, dejstev, dokazov.

ZBRALI SMO POGUM

3 Avtor znaka: Matic Leban – oblikovalec. Gradivo projekta *Zbrali smo pogum*, dostopno na portalu www.zbralismopogum.si.

– Učenci iščejo dodatne informacije v dostopnih zgodovinskih virih ali literaturi.
– Učenci oblikujejo sklepe, razlage, mnenja.
– Učenci predstavijo izsledke v različnih oblikah: npr. PowerPoint ali Prezi predstavitev, razstava, spletna stran šole, referat, poročilo, izpolnjeni delovni list ...

(Prim. Trškan, 2006, str. 59–64)

Primeri terenskega dela z delovnimi listi, med katerimi so tudi delovni listi za spoznavanje poteka vojne za Slovenijo za domačo lokalno zgodovino na Ilirskobistriškem, so dostopni v članku Klemna Šlosarja v reviji Zgodovina v šoli (Šlosar, 2019, str. 42–55).

- **Projektno učno delo**

  V etnično raznolikih razredih je možno temo o osamosvajanju obravnavati na inkluziven način. Učenci različnih narodnosti pripravijo zgodovinski pregled osamosvajanja svojega naroda in način oblikovanja samostojne države. Poseben zgodovinski pregled pripravijo tudi učenci narodov, ki niso uspeli oblikovati samostojnih držav. Izpostavijo tudi ključne elemente, ki povezujejo njihov narod (na kaj so ponosni). Izsledke med sabo primerjajo. Rezultate pa lahko predstavijo v obliki različnih izdelkov, kot so razstave plakatov (na vsakem plakatu je predstavljena ena od držav, od koder prihajajo učenci), razredni časopis, kratki videofilmi, ki jih posnamejo o svoji državi ipd. Takšna učna strategija prispeva tudi k spodbujanju razumevanja in spoštovanja med učenci etnično raznolikih razrednih skupnosti in hkrati krepi pripadnost slovenski državi in njenim vrednotam.

- **Obeleževanje v obliki spominskih ur in proslav v živo in na daljavo**

  V nadaljevanju podrobneje predstavljamo vzorčno spominsko učno uro, ki je bila pripravljena za obeležitev 30. obletnice plebiscita za samostojno in neodvisno Slovenijo v okviru pouka na daljavo v razmerah karantene zaradi epidemije covida-19. Posamezne didaktične ideje, aktivnosti in učna gradiva so uporabni tudi za obeleževanje dneva samostojnosti in enotnosti ne glede na obletnico in tudi v okviru pouka v živo. Primer je pripravljen za gimnazijo, uporaben je tudi v drugih srednjih šolah.

Tematiki sta namenjeni dve spominski učni uri. Učni sklop smo poimenovali *Zbrali smo pogum – stopili smo skupaj,* ki se sicer glede na učni načrt obravnava ob koncu 4. letnika v okviru obvezne teme *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju*. Dvojna spominska učna ura naj se izvede v času okrog 23. decembra v katerem koli letniku z vsemi dijaki, ki to ključno tematiko iz slovenske zgodovine slabo poznajo. Predhodno naj se dijake uvede v učno snov z zgoščeno obravnavo krize v Jugoslaviji v osemdesetih letih 20. stoletja in z značilnostmi slovenske pomladi. Vzroki, zakaj smo se Slovenci in preostali državljani osamosvojili, izvirajo iz osemdesetih let 20. stoletja in so ključno prispevali k odločitvi, da je odhod iz Jugoslavije neizbežen.

Izvedba dvojne spominske učne ure

Prva dvojna spominska učna ura je namenjena prvim svobodnim, demokratičnim, pluralnim volitvam po drugi svetovni vojni in plebiscitu za samostojno in neodvisno Slovenijo. Zaradi razmer v zvezi z epidemijo covida-19 smo pripravili protokol spominske učne ure na daljavo, ki poteka v izbranem spletnem učnem okolju – naš primer se nanaša na spletno učilnico Moodle ter videokonferenco v Zoomu. Obeležitev nudi tudi priložnost, da učilnice oz. spletne učilnice opremimo s slovenskimi državnimi simboli, ki jih lahko izdelajo učenci. Druga spominska učna ura se nanaša na plebiscit za samostojno in neodvisno Slovenijo.

ZBRALI SMO POGUM

V protokol je vključeno veliko število dejavnosti za učenje, a profesorji jih lahko izbirajo in prilagajajo po strokovni presoji in glede na učne situacije v okviru pouka na daljavo ali v živo.

Pri obvezni temi *Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju* dijaki/dijakinje:

- analizirajo in primerjajo položaj slovenskega naroda v različnih obdobjih/državah 20. stoletja;
- preiščejo in primerjajo reševanje mejnih problemov v različnih obdobjih;
- raziščejo okoliščine in dejavnike, ki so vodili do rojstva samostojne države in vključevanja v evropsko integracijo;
- primerjajo položaj zamejcev, zdomcev in izseljencev;
- primerjajo položaj manjšin v Republiki Sloveniji;
- ključne dogodke, pojave in procese iz slovenske zgodovine 20. stoletja umestijo v ustrezen zgodovinski čas in prostor;
- razvijajo spretnost zbiranja in izbiranja informacij iz različnih medijev, kritično presodijo njihovo uporabno vrednost;
- oblikujejo svoje zaključke, mnenja, stališča, interpretacije;
- analizirajo multiperspektivne zgodovinske vire in ob njih razvijajo sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja;
- razvijajo sposobnost različnih oblik komunikacije;
- razvijajo socialne spretnosti pri različnih oblikah sodelovalnega učenja;
- razvijajo pozitiven odnos o pomenu spoštovanja človekovih pravic, enakosti, tolerance in demokracije;
- obsodijo primere množičnega kršenja človekovih pravic, a izpostavijo tudi pozitivne vplive znotraj slovenskega naroda in s sosednjimi narodi;
- razvijajo pozitiven odnos do slovenske narodne identitete in državnosti.

* Učni cilji, ki so podčrtani, se realizirajo pri obravnavi spominske učne ure.

Ključni koncepti, ideje širše teme:

Manjšine, nacionalni problem, unitarizem, federalizem, osvobodilna vojna, državljanska vojna, revolucija, represija, diktatura, demokratizacija, osamosvojitvena vojna, državljanstvo, izseljenstvo

* Koncepti, ki so podčrtani, se obravnavajo v spominski učni uri.

V nadaljevanju predstavljamo izvedbo dvojne spominske učne ure.

SLOVENIJA, MOJA DEŽELA

(Uvodna motivacija)

Za uvodno motivacijo si dijaki ogledajo znameniti videoposnetek *Gostje prihajajo* (1986) v okviru akcije *Slovenija, moja dežela* na povezavi: https://www.youtube.com/watch?v=wZnL5_w-DyM. Posnetek je bil pripravljen za promocijo turizma, naročila ga je gospodarska zbornica (center za turistično in ekonomsko propagando, ki je deloval v njenem okviru). Namen je bil, da se uredi okolje, hiše, da se prikaže, da cenimo svojo domovino in da bodo gostje oz. turisti gostoljubno sprejeti. Vendar pa sta videoposnetek in celotna propaganda akcija za promocijo turizma vplivala tudi na širša prizadevanja po slovenski samostojnosti. Krepila je narodno samozavest in zavest pripadnosti domovini, spodbujala je težnje po slovenski državi. Ob ogledu videofilma dijaki razmislijo in pojasnijo, kateri prizori so vplivali tudi na prizadevanja po slovenski samostojnosti. Videofilm si dijaki ogledajo v Googlovem obrazcu, kamor zapišejo tudi svoje razmišljanje, zakaj je vsebina videofilma krepila narodno samozavest in željo po samostojni državi. Povezava do Googlovega obrazca je na povezavi:

https://docs.google.com/forms/d/1sHlC1bLUfynxQYD0-mwHWAjlWegtPLWy_94ggDBYTQE/edit.

Samostojna in neodvisna.
Priponka iz časov plebiscita.
(Vir: www.zbralismopogum.si,
hrani: Muzej novejše zgodovine Slovenije.)

Priporočilo za izvedbo

Spominska učna poteka v učnem okolju spletne učilnice Moodle, v katerem se odpre novo poglavje *Zbrali smo pogum,* ki je del citata, ki se je pojavil v času plebiscita za samostojno in neodvisno Slovenijo. Celoten citat se glasi *»Zbrali smo pogum, stopili smo skupaj«*, saj se brez enotnosti in povezovanja ne bi mogli osamosvojiti. Za prvo dejavnost, ki je namenjena uvodni motivaciji, se odpre rubrika *Slovenija, moja dežela,* v kateri se napiše navodilo za učenje in doda povezava do Googlovega obrazca s promocijskim videofilmom in nalogo, ki se nanaša na vsebino videofilma. Dijaki izpolnjeno nalogo pošljejo v pregled učitelju, ki odgovore zbira v Gdrive.

»ZBRALI SMO POGUM«

(Ugotavljanje predznanja, načrtovanje učenja)

Za ponovitev krize v Jugoslaviji v osemdesetih letih 20. stoletja in slovenske pomladi se pripravi spletni kviz. Mnogi dijaki o tej temi ne vedo veliko, zato se bodo morda s to učno snovjo srečali prvič, nekaj malega bi morali o njej slišati v osnovni šoli, v gimnaziji se obravnava na koncu 4. letnika. Spominska učna ura pa je namenjena vsem dijakom vseh letnikov. Zato dijaki učno snov ponovijo z izvedbo kviza prek videokonference Zoom. Za pomoč uporabijo tabelo, ki so jo izpolnili za domačo nalogo kot pripravo na izvedbo spletnega kviza in se nanaša na opis glavnih značilnosti krize v Jugoslaviji v osemdesetih letih 20. stoletja in slovenske pomladi.

ZBRALI SMO POGUM

Predloga tabele

Področja	Opis značilnosti (zapis v obliki ključnih besed ali besednih zvez)
Kriza v osemdesetih letih 20. stoletja	
Kulturne razlike med razvitim severozahodom (SZ) in manj razvitim jugovzhodom (JV) države (pismenost)	
Ekonomske razlike med SZ in JV države	
Pogledi na državno ureditev (razlike med SZ in JV države)	
Totalitarni politični sistem	
Življenjski standard	
Zadolževanje (socializacija dolgov, Fond vzajemnosti in solidarnosti, inflacija)	
Reforme Milke Planinc, Branka Mikulića in Anteja Markovića	
Slovenska pomlad	
Gibanja civilne družbe	
Kulturna gibanja in kulturna opozicija	
Politična opozicija (disidenti)	
Skupna vzgojno-izobraževalna jedra	
57. številka Nove revije	
Proces proti četverici	
Ustavni amandmaji iz 1987	

Dijaki so iz svojih vrst predhodno izžrebali komisijo treh članov ter dve tekmovalni skupini (lahko s tremi ali več člani). Preostali dijaki se razdelijo v dve skupini in tekmovalnima skupinama pomagajo pri odgovorih. Komisija nato s pomočjo tabele zastavlja vprašanja, člani obeh skupin pa skušajo čim prej pravilno odgovoriti. Za vsak pravilni odgovor prejmejo točko. Skupina, ki zmaga, izbira med dejavnostmi za izvedbo naslednjega učnega koraka. Kviz s ponovitvijo učne snovi se namreč konča tako, da zmagovita skupina dijakov izbere eno od popularnih pesmi iz časov slovenske pomladi, ki izraža vzdušje predstavljenega obdobja (npr. Agropop, Pankrti, Kuzle):

- Agropop: *Samo milijon nas je* (1988) na povezavi: https://www.youtube.com/watch?v=XgRZ10o_KDI
- Pankrti: *Janez, kranjski Janez* (1988, pesem so zaigrali v podporo četverici skupaj z drugimi glasbeniki) na povezavi: https://www.youtube.com/watch?v=VOwZ5LA_gmY
- Kuzle: *Moja mama* (osemdeseta leta, ponovno posneta na albumu iz leta 2009) na povezavi: https://www.youtube.com/watch?v=jpYu4KCdLM0

Dijaki ob poslušanju izbrane pesmi zapišejo v forum spletne učilnice vsaj tri vprašanja, ki jih zanimajo v zvezi z začetki slovenskega osamosvajanja s plebiscitom (forum se imenuje *Načrtovanje učenja).*

Priporočilo za izvedbo

Kviz o poznavanju značilnosti krize v Jugoslaviji v osemdesetih letih 20. stoletja in slovenske pomladi se izvede prek videokonference Zoom. Povezavo do videokonference se vstavi v spletno učilnico v enako poimenovano rubriko kot poglavje – *Zbrali smo pogum* in podrubriko *Kviz.* V učilnici se objavi tudi posnetke do treh skladb iz časov slovenske pomladi, med katerimi zmagovalna skupina izbere eno pesem. V forumu *Načrtovanje učenja* pa dijaki ob poslušanju zapišejo tri vprašanja, na katera bi želeli odgovore v zvezi s slovenskim osamosvajanjem v času plebiscita.

PRVE SVOBODNE DEMOKRATIČNE VOLITVE IN PLEBISCIT

(Obravnava nove učne snovi)

a) Kakšne so bile značilnosti in pomen prvih svobodnih, demokratičnih, pluralnih volitev po drugi svetovni vojni?

Dijaki v spletni učilnici v rubriki *Prve svobodne demokratične volitve in plebiscit* ter podrubriki *Kakšne so bile značilnosti in pomen prvih, svobodnih, demokratičnih, pluralnih volitev po drugi svetovni vojni?* preučijo zgoščen prikaz dogajanja v času prvih, svobodnih, demokratičnih, pluralnih volitev po drugi svetovni vojni s pomočjo videofilma Muzeja novejše zgodovine Slovenije na povezavi: https://www.muzej-nz.si/si/izobrazevanje/1358 in rešijo naloge v Gdoc na povezavi: https://docs.google.com/forms/d/1B9Vp2D92O7FqkAPsqZGYkdifRZyFzN3ku9-Vta043tw/edit.

Demos.
(Vir: dLib na povezavi https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-E07C54EE.)

Ključni poudarki iz videofilma so:

- značilnosti svobodnih, demokratičnih, večstrankarskih volitev;
- volitve (potek, kandidati strank, nastanek koalicije Demos, program Demosa – *Majniška deklaracija 1989*, program oblasti – *Temeljna listina Slovenije 1989*);
- Demos: oblast;
- zmaga Demosa na skupščinskih volitvah;
- predsedniške volitve in volitve v republiško predsedstvo;
- prvi trije predsedniki (vlada, skupščina, predsedstvo), prva demokratično izvoljena vlada, ki je privedla do osamosvojitve Slovenije;
- ob sprejemu ustavnih dopolnil so delegati prvič zapeli 7. kitico *Zdravljice,* ki je bila za himno uzakonjena pred volitvami 29. 3. 1990;
- volitve so bile na cvetno nedeljo 8. 4. 1990.

Izpolnjen delovni list vrnejo dijaki učitelju, ki odgovore zbira v Gdrive.

b) Zakaj je bil izveden plebiscit za samostojno in neodvisno Slovenijo?

V podrubriki *Zakaj je bil izveden plebiscit za samostojno in neodvisno Slovenijo?* dijaki poiščejo delovni list *Moja dežela je naša država – že 30 let,* ga prenesejo na svoj prenosnik, preučijo zgodovinske vire in naloge, napišejo odgovore ter izpolnjen delovni list naložijo v odložišče *Plebiscit.* Učitelj preveri pravilnost odgovorov.

DIJAKI IZPOLNIJO DELOVNI LIST *MOJA DEŽELA JE NAŠA DRŽAVA – ŽE 30 LET*

- Poudarki na delovnem listu so na delu s primarnimi zgodovinskimi viri, naloge so deljene v tri sklope:
  - *Obdobje pred plebiscitom* (zakonodajne podlage, ocene varnosti, podpora zamejcev, zdomcev, izseljencev, oglaševanje plebiscita, javno mnenjske raziskave).
  - *Dan plebiscita* (sporazum o skupnem nastopu, vstop na volišče, volilni postopek, glasovnica – *Ali naj RS postane samostojna in neodvisna država?*, prva uporaba računalnikov s programom *Plebiscit*).
  - *Obdobje po plebiscitu* (razglasitev rezultatov (93 % udeležba in 88,5 % za samostojno in neodvisno Slovenijo, slavje v skupščini, na Prešernovem trgu, državni simboli: himna, zastava, grb, čestitke, denarništvo).
- Povzemanje učne snovi in umestitev v zgodovinski kontekst; državni prazniki – 26. december, 25. junij, 25. oktober.

Priponka
Moja dežela je naša država.
(Vir: www.zbralismopogum.si,
hrani: Muzej novejše zgodovine Slovenije.)

Delovni list je objavljen v Gdrive v obliki Googlovega dokumenta na povezavi: https://docs.google.com/document/d/1HwvSNgOLr3HR8sVHsIOrlVK3ALQdknix4njNTZRZMe0/edit?usp=sharing.

Izpolnjen delovni list dijaki vrnejo profesorju v posebnem odložišču v spletni učilnici z naslovom *Plebiscit.*

Priporočilo za izvedbo

V spletni učilnici se odpre rubrika *Prve svobodne demokratične volitve in plebiscit* ter podrubriki *Kakšne so bile značilnosti in pomen prvih, svobodnih, demokratičnih, pluralnih volitev po drugi svetovni vojni?* in *Zakaj je bil izveden plebiscit za samostojno in neodvisno Slovenijo?*

V podrubriki učitelj naloži vse učno gradivo, povezave do spletnih učnih gradiv, Gdrive, kjer se nahaja prvi delovni list na videofilm o volitvah ter odložišče *Plebiscit* za nalaganje izpolnjenih delovnih listov o plebiscitu.

ZGODBA O POGUMU

(Povzemanje učne snovi)

Dijaki si ogledajo uvodni videofilm o plebiscitu, ki je dostopen na portalu www.zbralismopogum.si. Po ogledu filma dijaki izbirajo med dvema dejavnostma.

1. Po ogledu videofilma v forum spletne učilnice z naslovom *Zgodba o pogumu* dijaki zapišejo krajše esejsko razmišljanje s ključnimi besedami: *samozavest, enotnost, pogum, želja po boljšem življenju in blaginji, odločnost za ustanovitev neodvisne in samostojne Slovenije*. Zapis obsega vsaj 200 besed.

ALI

2. Dijaki izdelajo *Grafično zgodbo o pogumu* (npr. z orodji aplikacije Storyboard That). Grafična zgodba mora smiselno povezati ključne besede *samozavest, enotnost, pogum, želja po boljšem življenju in blaginji, odločnost za ustanovitev neodvisne in samostojne Slovenije* z grafičnimi simboli. Povezavo do svoje grafične zgodbe objavijo v forumu *Grafična zgodba o pogumu*.

Opisni kriteriji za vrednotenje krajšega esejskega razmišljanja

Kriteriji	Da	Deloma	Ne
Vključene so ključne besede *samozavest, enotnost, pogum, želja po boljšem življenju in blaginji, odločnost za ustanovitev neodvisne in samostojne Slovenije*.			
Ključne besede se smiselno povezujejo z relevantnimi zgodovinskimi dejstvi v zvezi s plebiscitnim dogajanjem.			
Upoštevan je širši zgodovinski kontekst plebiscitnega dogajanja.			
Upoštevan je predpisni obseg 200 besed.			

Opisni kriteriji za vrednotenje grafične zgodbe

Kriteriji	Da	Deloma	Ne
Vključene so ključne besede *samozavest, enotnost, pogum, želja po boljšem življenju in blaginji, odločnost za ustanovitev neodvisne in samostojne Slovenije*.			
Ključne besede se smiselno povezujejo z relevantnimi zgodovinskimi dejstvi v zvezi s plebiscitnim dogajanjem.			
Upoštevan je širši zgodovinski kontekst plebiscitnega dogajanja.			
Ključne besede, relevantna zgodovinska dejstva in širši zgodovinski kontekst plebiscitnega dogajanja so smiselno podprti z grafičnimi elementi in simboli.			

Priporočilo za izvedbo

V spletni učilnic v poglavju *Zbrali smo pogum* se odpre nova rubrika *Zgodba o pogumu*, kamor se naloži vsa navodila, povezava do videofilma o plebiscitu s portala www.zbralismopogum.si, obrazce z opisnimi kriteriji in forum za zapis krajših esejskih razmišljanj *Zgodba o pogumu* in forum za vnos povezav do grafičnih zgodb *Grafična zgodba o pogumu*.

SAMOVREDNOTENJE ZNANJA

Dijaki ob koncu spominske učne ure za domače delo ponovijo učno snov in svoje znanje sami ovrednotijo s pomočjo semaforja v Googlovem dokumentu in ga oddajo učitelju v pregled v odložišču spletne učilnice *Samovrednotenje znanja*. Semafor v Googlovem dokumentu je na povezavi:

https://docs.google.com/document/d/1cZDrnYLRt9UnvipgvJaI6-so6P6jlEqMYd6YRzajCCY/edit?usp=sharing.

Nato se vrnejo v forum *Načrtovanje učenja* in kot odgovor na svoja vprašanja za načrtovanje učenja zapišejo, ali so prejeli odgovore. Če odgovorov niso prejeli, zapišejo, kako bo potekalo njihovo nadaljnje učenje za pridobitev manjkajočih odgovorov.

Priporočilo za izvedbo

V spletni učilnici se odpre rubrika *Samovrednotenje*, v njej pa se objavi odložišče *Samovrednotenje znanja.* Del aktivnosti poteka še v rubriki »*Zbrali smo pogum*« in forumu v tej rubriki *Načrtovanje učenja.*

POMEN SPOMINSKE DVOJNE UČNE URE

Uporabljeno je kakovostno učno gradivo s spleta (videofilm o volitvah Muzeja novejše zgodovine Slovenije, videofilm z virtualno razstavo in delovnim listom o plebiscitu s portala www.zbralismopogum.si, videofilm *Gostje prihajajo* iz propagandne akcije *Slovenija, moja dežela*, privlačne popularne skladbe iz osemdesetih let (Agropop, Pankrti, Kuzle). Tudi aktivnosti za realizacijo učnih ciljev so načrtovane za spodbujanje motivacije za učenje – videokviz za ponovitve poznavanja krize iz osemdesetih let 20. stoletja in slovenske pomladi, reševanje delovnih listov ob ogledu videofilmov in analiza primarnih zgodovinskih virov. Učenje je organizirano po načelih formativnega spremljanja (spodbujanje motivacije, ugotavljanje predznanja in načrtovanje učenja, obravnava nove učne snovi, povzemanje učne snovi in samovrednotenje učenja). Vse aktivnosti omogočajo pridobivanje raznolikih dokazov o učenju in vpogled v znanje dijakov, opisni kriteriji pa podajanje informativne in spodbudne povratne informacije o znanju in učenju. Dijaki izgrajujejo deklarativno (vsebine), procesno (veščine) in odnosno znanje (vrednote). Pri delu s primarnimi zgodovinskimi viri se razvija tudi veščine kritičnega mišljenja, pri spletnem kvizu sodelovalno učenje, skozi celotni proces učenja pa digitalne veščine. Pri povzemanju učne snovi imajo dijaki možnost izkazati svoje znanje na način, ki jim bolj ustreza (kjer so močni), saj lahko izbirajo med krajšim esejskim razmišljanjem ali grafično zgodbo.

ZBRALI SMO POGUM

Z izborom učnega gradiva (primarni zgodovinski viri, osebne zgodbe in pričevanja) in aktivnostmi za realizacijo učnih ciljev želimo doseči pozitivno identifikacijo z vrednotami slovenske osamosvojitve, ki so bile skupni projekt vseh tedanjih političnih sil (pomladnih in političnih sil nekdanjega sistema oz. opozicije), vseh Slovencev in preostalih državljanov iz nekdanjih jugoslovanskih republik, živečih v Sloveniji. Združevali so nas enotnost, povezovalnost, trdnost v načelih, samozavest, ponos, občutek pripadnosti slovenskemu narodu in državi, hvaležnost. Ta sporočila naj s spominsko učno uro podoživijo tudi dijaki.

SKLEP

Trajni prispevek h kulturi spomina na slovensko osamosvojitev pri pouku zgodovine in v izobraževanju sploh, smo omogočili z učnimi gradivi iz projekta *Zbrali smo pogum*, ki je potekal v letih 2020/2021 v organizaciji Zavoda RS za šolstvo, Arhiva Republike Slovenije in Parka vojaške zgodovine Pivka. Projekt je poimenovan po enem od citatov iz časov osamosvajanja *»Zbrali smo pogum, stopli smo skupaj!«*, ki povzame pomen poguma in enotnosti, brez katerih osamosvojitev ne bi bila izvedena. Učna gradiva projekta so objavljena na portalu www.zbralismopogum.si in obsegajo virtualno razstavo z uvodnimi videofilmi o ključnih dogodkih iz slovenske osamosvojitve, kot so *Plebiscit, Osamosvojitev* in *Vojna*. Za učenje s primarnimi zgodovinskimi viri iz virtualne razstave sta na portalu objavljena delovna zvezka, dodan je digitalni in interaktivni časovni trak.

Sodobni didaktični pristop, ki omogoča pozitivno identifikacijo s samostojno slovensko državo in njenimi vrednotami predstavlja zlasti delo z viri prve roke oz. pričevanji prič iz časov osamosvajanja, ki so lahko objavljena ali pa jih učenci v okviru pouka zgodovine samostojno zberejo med sorodniki, znanci in drugimi pričami.

Po sledeh spomenikov in obeležij iz časov osamosvojitve je možno izvesti zgodovinsko terensko delo, delo lahko poteka v obliki muzejskega učnega dela z muzejskimi zbirkami o osamosvojitvi, lahko se izvede avtentično učenje, na katerem temelji publikacija *Zbrali smo pogum, stoplili smo skupaj*, ki plebiscit za samostojno in neodvisno Slovenijo, predstavi s pomočjo ilustracij. Spominsko učno uro ob spominskih dnevih oz. državnih praznikih, ki se nanašajo na slovensko osamosvojitev, je možno izvesti tudi na daljavo. V etnično raznolikih razredih se lahko izvede projektno učno delo, v okviru katerega učenci predstavijo osamosvojitvena prizadevanja za neodvisnost v državah oz. deželah, od koder so se priselili v Slovenijo. Takšni didaktični pristopi omogočajo izgradnjo inkluzivnega kolektivnega spomina na slovensko osamosvojitev in spodbujanja pripadnosti skupni pluralni demokratični družbi in državi, ki omogoča blaginjo in človekove pravice in svoboščine, kot jih v zgodovini še nismo bili deležni. Zato sta odgovorna skrb in odnos do skupne slovenske države še toliko bolj pomembna.

VIRI IN LITERATURA

Brodnik, V. (2014). Pouk zgodovine o vojnah skozi oči otrok in mladostnikov. *Zgodovina v šoli*, 23 (1-2), str. 23–45. Pridobljeno s https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-XI9082YA/884ba630-c927-4cec-91ba-93def8236d85/PDF.

Brodnik, V. (2017). Spodbujanje pripadnosti slovenski državi v šolah. *Vzgoja,* XIX (75), str. 9.

Brodnik, V. (2018a). Delo z zgodovinskimi viri. V: *Spodbujanje razvoja veščin dela z viri s formativnim spremljanjem. Mednarodni projekt ATS2020.* Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 44–54. Pridobljeno s https://www.zrss.si/pdf/VescineDelazViri.pdf.

Brodnik, V. (2018b). Kako spodbujati narodno zavest in identiteto pri pouku zgodovine? V: Brodnik, V. (ur.), *Mladi in identiteta: Zbornik povzetkov 1. konference učiteljev družboslovnih in humanističnih predmetov v osnovnih in srednjih šolah,* Brdo pri Kranju 28. 9. 2018. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 22. Pridobljeno s https://www.zrss.si/digitalnaknjiznica/DUH/.
Brodnik, V. (2020). Spodbujanje ustvarjalnosti in inovativnosti pri pouku zgodovine. V: *Zgodovina v šoli*, 2020 (1), str. 2–23.
Brodnik, V. (2020). Poučevanje zgodovine nastanka samostojne Slovenije in identitete naroda pri pouku zgodovine. V: *Vzgoja za ljubezen do domovine in države: Imamo svojo državo Slovenijo: 30 let plebiscita, 30 let samostojnosti*. Zbornik 2. mednarodne konference z dne 21. 11. 2020, str. 22–31. Pridobljeno s https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2020.pdf.
Danglmaier, N. (2020). Zgodovinski narativi na obmejnem območju kot priložnost za učenje zgodovine. V: Wutti, D., Danglmaier, N., Hartman, K. (ur.), *Erinnerungskulturen im Grenzraum/ Spominske kulture na obmejnem območju.* Celovec: Mohorjeva/Hermagoras, str. 49–60. Pridobljeno s https://zenodo.org/record/4013404#.X46LWu3grIU.
Danglmaier, N. (2021). Učenje o vladavini nacionalsocializma v pluralnih družbah – tveganja in priložnosti. *Zgodovina v šoli,* 29 (1), str. 21–29.
Fundacija Poti miru v Posočju. Predstavitev je na povezavi http://www.potmiru.si/.
Gradivo natečaja Muzeja novejše zgodovine Slovenije ob 25-letnici samostojnosti *Spomini na slovensko osamosvojitev* (2016). Ljubljana: Muzej novejše zgodovine Slovenije.
Hartmann, E. (2021). Učiti se iz zgodovine in o njej na primarni stopnji. *Zgodovina v šoli*, 29 (1), str. 11–20.
Jurić Pahor, M. (2019). *Memorija vojne. Soška fronta v spominski literaturi vojakov in civilistov.* Celovec: Mohorjeva/Hermagoras.
Katalog znanja. Zgodovina. Srednje strokovno izobraževanje (SSI). Poklicno-tehniško izobraževanje (PTI), (2007). Pridobljeno s http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2011/programi/Ssi/KZ-IK/katalog.htm.
Kokalj Kočevar, M. (2007). To je moja zgodba. V: *Hitlerjeva dolga senca*. Ljubljana: Muzej novejše zgodovine Slovenije in Celovec: Mohorjeva/Hermagoras, str. 249–304.
Kerin Colarič, M., Pribožič, N. (2021). *Prvi strel. Dolenjska 1991.* Videofilm kot maturitetni izdelek na poklicni maturi pri predmetu *Snemanje in montaža* (program medijski tehnik). Mentorica zgodovinskega vsebinskega dela je bila prof. Tamara Rifelj. Pridobljeno s PRVI STREL DOLENJSKA 1991 - YouTube.
Kernc, B. (2021). *Moja družina, ujeta v 20. stoletje. Predstavitev primera dobre prakse*. Gradivo študijske skupine za zgodovino v osnovni šoli z dne 28. 9. 2021. Objavljeno v spletni učilnici ŠS-Zgodovina študijska OŠ na povezavi: http://skupnost.sio.si/course/view.php?id=135.
Kuljić, T. (2012). *Kultura spominjanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
Pričevanje zadnjega Maistrovega borca. Videofilm s prilogo za učitelje (2001). Blejska Dobrava: Videofon d. o. o.
Program osnovna šola. Zgodovina. Učni načrt (2011). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2011. Pridobljeno s http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf.
Projekt Zbrali smo pogum. Učno gradivo projekta je dostopno na portalu www.zbralismopogum.si.
Repič, J. (2021). Spominska krajina in dediščina prve svetovne vojne v Julijskih Alpah. V: Fikfak, J., Jezernik, B. (ur.), *Dediščina prve svetovne vojne. Reprezentacije in reinterpretacije.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, str. 175–196. Pridobljeno s https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/view/251/357/5880-2.
Repič Vrtovec, K. (2018). Intervju pri pouku zgodovine na srednji tehniški šoli. *Zgodovina v šoli*, 26 (2), str. 64–72. Pridobljeno s http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-8FVZ20YP/5f4e8bf9-d705-4fd6-8897-ead4d40146c8/PDF.
Ritchie, D. A. (2014). *Doing Oral History*. Oxford Oral Series. 3rd Edition. Oxford: Oxford University Press.
Strlič, N., Stepančič, D. (2020). *Osamosvojitev. Skoraj vse o lastni državi.* Dob pri Domžalah: Založba Miš.

Šlosar, K. (2019). Sodobna zgodovinska ekskurzija z naslovom Spoznajmo novejšo zgodovino ilirskobistriškega območja. *Zgodovina v šoli*, 27 (1), str. 42–55.
Till, J. (2021). *Zgodovina krščanstva na Koroškem. S pogledom v širšo regijo*. Celovec: Mohorjeva /Hermagoras.
Pridobljeno s https://storage.googleapis.com/xamoom-prod-customer-files/4953177717414aa5a639fe51338d3990.pdf.
Trškan, D. (2006). Učenje zgodovine z odkrivanjem in terenske metode dela. *Zgodovina v šoli*, 15 (3-4), str. 59–64.
Trškan, D. (ur.) (2016). *Oral History Education. Dialogue with the Past*. Ljubljana: Slovenian National Commission for UNESCO.
Trškan, D. (2018). *Ustni viri kot del kulturne dediščine. Aktivna ustna zgodovina pri pouku zgodovine*. Ljubljana: Slovenska nacionalna komisija za UNESCO.
Tolz-Zilitinkevic, V. (2021). Kultura spominjanja v neoavtoritarni državi: izgradnja naroda ali legitimacija režima? V: *Kultura spominjanja Gradnikov naroda in države: Slovenija in Evropa*. Zbornik povzetkov mednarodne znanstvene konference 22. in 23. junija 2021, str. 17 (neoštevilčeno). Pridobljeno s https://www.irris.eu/zbornik-povzetkov-za-mednarodno-konferenco-kultura-spominjanja-gradnikov-naroda-in-drzave-slovenija-in-evropa/.
Učni načrt. Gimnazija. Splošna gimnazija. Zgodovina (2008). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno s http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2013/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_zgodovina_280_ur_gimn.pdf.
Wutti, D., Danglmaier, N., Hartmann, E. (2020). Učiti se iz naracij zgodovine na primeru plebiscita 1920. *Zgodovina v šoli,* 28 (2), str. 32–41.
Wutti, D. (2021). Posebni potencial kultur spominjanja pri šolskem delu. *Zgodovina v šoli*, 29 (1), str. 2–10.

UČNO GRADIVO ZA IZVEDBO SPOMINSKE UČNE URE NA DALJAVO

Brodnik, V. (2020). *Delovni list za obravnavo plebiscita za samostojno in neodvisno Slovenijo.* Pridobljeno s
https://docs.google.com/document/d/1HwvSNgOLr3HR8sVHsIOrlVK3ALQdknix4njNTZRZMe0/edit?usp=sharing.
Brodnik, V. (1920). *Delovni list k ogledu videoposnetka Gostje prihajajo*. Pridobljeno s https://docs.google.com/forms/d/1sHlC1bLUfynxQYD0-mwHWAjlWegtPLWy_94ggDBYTQE/edit.
Brodnik, V. (2020). *Delovni list za obravnavo prvih, svobodnih, demokratičnih, pluralnih volitev po drugi svetovni vojni.* Pridobljeno s
https://docs.google.com/forms/d/1B9Vp2D92O7FqkAPsqZGYkdifRZyFzN3ku9-Vta043tw/edit
Videoposnetek *Gostje prihajajo* (1986) v okviru akcije *Slovenija, moja dežela*. Pridobljeno s https://www.youtube.com/watch?v=wZnL5_w-DyM.
Formativno spremljanje znanja pri zgodovini (2018). Priročnik za učitelje. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
Katalog razstave Arhiva RS ob 20. letnici plebiscita za samostojno in neodvisno Slovenijo. Pridobljeno s *http://arhiv.mm.gov.si/vlada/20/pdf/KATALOG-20_obletnica_plebiscita.pdf.*
Brodnik, V. (2020). Semafor za samovrednotenje znanja. Pridobljeno s
https://docs.google.com/document/d/1cZDrnYLRt9UnvipgvJaI6-so6P6jlEqMYd6YRzajCCY/edit?usp=sharing.
Videofilm Muzeja novejše zgodovine Slovenije o prvih demokratičnih volitvah po drugi svetovni vojni. Pridobljeno s https://www.muzej-nz.si/si/izobrazevanje/1358.
Videofilm in virtualna razstava o plebiscitu na portalu www.zbralismopogum.si.
Videoposnetki skladb iz osemdesetih let 20. stoletja:

- Agropop: *Samo milijon nas je* (1988) . Pridobljeno s https://www.youtube.com/watch?v=XgRZ10o_KDI.
- Kuzle: *Moja mama* (80. leta, ponovno posneta na albumu iz leta 2009). Pridobljeno s https://www.youtube.com/watch?v=jpYu4KCdLM0.
- Pankrti: *Janez, kranjski Janez* (1988, pesem so zaigrali v podporo četverici skupaj z drugimi glasbeniki). Pridobljeno s https://www.youtube.com/watch?v=VOwZ5LA_gmY.

Dr. Danijela Trškan, asist. Špela Bezjak
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

AKTIVNA USTNA ZGODOVINA V OSNOVNIH IN SREDNJIH ŠOLAH: PRAKTIČNI NAPOTKI ZA UČITELJE IN UČENCE

Danijela Trškan, PhD, Špela Bezjak, assistant
Faculty of Arts, University of Ljubljana

ACTIVE ORAL HISTORY IN ELEMENTARY AND SECONDARY SCHOOLS: PRACTICAL GUIDANCE FOR TEACHERS AND STUDENTS

IZVLEČEK

Članek opisuje aktivni pristop k ustni zgodovini v šolah, pri čemer so podane glavne smernice in navodila za učitelje in učence, povzete po knjigi *Ustni viri kot del kulturne dediščine: aktivna ustna zgodovina pri pouku zgodovine* (Trškan, 2018). Aktivni pristop k ustni zgodovini se lahko izvede v sedmih korakih: 1. organizacijska in tehnična priprava, 2. vsebinska priprava, 3. izvedba intervjuja, 4. prepisovanje in zapis, 5. analiza in interpretacija, 6. objava in javna predstavitev, 7. shranitev in javni dostop. Svetuje se, da učenci skupaj z učitelji upoštevajo vse faze izvajanja ustnozgodovinskih intervjujev (pred intervjujem, med njim, po njem) in sledijo praktičnim napotkom za izvedbo ustnozgodovinskih intervjujev ali projektov. V članku so dodani primeri samorefleksije in samoocenjevanja, ki so ravno tako potrebni za uspešno aktivno ustno zgodovino v šolah.

Ključne besede: aktivna ustna zgodovina, intervju, ustni viri, smernice, šola

ABSTRACT

The article describes an active approach to oral history in schools and provides the main guidelines and instructions for teachers and students, taken from the book *Oral Sources as Part of Cultural Heritage: Active Oral History in History Lessons/Ustni viri kot del kulturne dediščine: aktivna ustna zgodovina pri pouku zgodovine* (Trškan, 2018). An active approach to oral history can be implemented in seven steps: 1. Organizational and technical preparation; 2. Content preparation; 3. Conducting an interview; 4. Transcribing and recording; 5. Analysis and interpretation; 6. Publication and public presentation; 7. Preservation and public access. It is recommended that students and teachers observe all the phases of conducting oral history interviews (before the interview, during the interview, after the interview) and follow the practical guidance for conducting oral history interviews or projects. The article gives examples of self-reflection and self-evaluation, which are also necessary to successfully implement active oral history in schools.

Keywords: active oral history, interview, oral sources, guidelines, school

UVOD

Ameriško združenje za ustno zgodovino (The Oral History Association ali OHA) je podalo naslednjo definicijo za ustno zgodovino: »*Ustna zgodovina se nanaša tako na način zapisovanja in ohranjanja ustnega pričevanja kot na produkt tega procesa. Začne se z avdio- ali videoposnetkom, kjer spraševalec opravi intervju z intervjuvancem (pripovedovalcem) z namenom ustvariti trajen posnetek, ki bo prispeval k razumevanju preteklosti. Ustni dokument oz. ustna zgodovina, ki izhaja iz tega procesa, bo ohranjen in dostopen drugim uporabnikom, raziskovalcem in javnosti v različnih oblikah. Kritični pristop do ustnega pričevanja in interpretacij je potreben pri uporabi ustne zgodovine.*« (Principles of Oral History, 2009)

Barry A. Lanman in Laura M. Wendling sta uvedla dva pedagoška pristopa k ustni zgodovini v šolah, in sicer pasivni pristop k ustni zgodovini ali pasivna ustna zgodovina in aktivni pristop k ustni zgodovini ali aktivna ustna zgodovina. (Preparing the Next Generation, 2006, str. XIX)

Pričevanje preživelega taboriščnika Dušana Stefančiča ob mednarodnem dnevu spomina na žrtve holokavsta januarja 2022 v Muzeju novejše zgodovine Slovenije.
(Vir: https://www.muzej-nz.si/si/izobrazevanje/sodelovanje-os-in-ss/930-Dan-spomina-na-zrtve-holokavsta.)

Prvi pristop je pasivni pristop k ustni zgodovini, kjer učenci preučujejo posnete ali zabeležene intervjuje, življenjske zgodbe, spomine ali pričevanja ljudi, ki jih najdejo na spletu, v knjigah, televizijskih ali radijskih oddajah itn. Pogosto so shranjeni v arhivih, muzejih ali večjih knjižnicah. Takšen pristop lahko imenujemo pasivna ustna zgodovina, saj učenci uporabljajo že objavljeno ustno zgodovino oz. objavljene ustne vire.

Drugi pristop pa je aktivni pristop k ustni zgodovini, saj so učenci tisti, ki vodijo in posnamejo intervjuje ter jih posredujejo širši javnosti. V tem primeru se vživijo v vlogo ustnih zgodovinarjev, načrtujejo, izvedejo in posnamejo intervju ter pripravijo gradivo, dostopno širši javnosti. Takšen pristop lahko imenujemo aktivna ustna zgodovina, saj učenci ustvarjajo ustno zgodovino in jo tudi ustrezno shranijo.

V tem prispevku izpostavljamo pomen ustne zgodovine in nakazujemo možnosti aktivnega pristopa k ustni zgodovini v šolah, ki smo jih povzeli po knjigi *Ustni viri kot del kulturne dediščine: aktivna ustna zgodovina pri pouku zgodovine.*[1] Predavanje z naslovom »*Aktivna ustna zgodovina v osnovni šoli: praktični napotki za učitelje in učence*« pa je bilo izvedeno na Seminarju za mentorje zgodovinskih krožkov »*Mladi raziskovalci zgodovine*«, ki ga je organizirala Zveza prijateljev mladine Slovenije v Muzeju novejše zgodovine Slovenije v Ljubljani, 25. oktobra 2019.

AKTIVNI PRISTOP K USTNI ZGODOVINI

Aktivni pristop k ustni zgodovini se izvaja v več korakih. Število korakov pri izvajanju ustnozgodovinskih intervjujev je različno. Glede na pedagoške izkušnje tujih in domačih strokovnjakov smo se odločili za sedem korakov, ki naj bi učence pripeljali do uspešne aktivne ustne zgodovine v osnovnih in srednjih šolah: 1. organizacijska in tehnična priprava, 2. vsebinska priprava, 3. izvedba intervjuja, 4. prepisovanje in zapis, 5. analiza in interpretacija, 6. objava in javna predstavitev, 7. shranitev in javni dostop.

1 Članek je napisan na osnovi knjige: Trškan, D. (2018). *Ustni viri kot del kulturne dediščine: aktivna ustna zgodovina pri pouku zgodovine.* Ljubljana: Slovenska nacionalna komisija za UNESCO.

Preglednica 1: Aktivni pristop k ustni zgodovini v sedmih korakih

1. Organizacijska in tehnična priprava

- Tema intervjuja
- Število in vloga udeležencev
- Spraševalci
- Učni dosežki
- Časovni načrt za izvedbo
- Stroški
- Pripomočki za snemanje in shranjevanje
- Zapiski
- Izbor in število intervjuvancev
- Prostor, čas in trajanje intervjuja
- Etična načela in pravice intervjuvancev
- Prvi stik z intervjuvancem
- Privolitev intervjuvanca v intervju (s snemanjem ali brez snemanja)
- Pridobitev soglasja intervjuvanca za uporabo intervjuja v šolske namene
- Zaključno poročilo
- Pridobitev dovoljenja intervjuvanca za objavo intervjuja v šolske namene
- Shranitev in javni dostop
- Privolitev intervjuvanca v hrambo in njegovo dovoljenje za nadaljnjo javno uporabo in razširjanje intervjuja

2. Vsebinska priprava

- Poznavanje intervjuvanca
- Poznavanje teme intervjuja
- Načrtovanje vprašanj in njihovega vrstnega reda
- Načrtovanje poteka intervjuja

3. Izvedba intervjuja

- Priprava na snemanje in ročno zapisovanje
- Priprava intervjuvanca
- Potek in snemanje intervjuja
- Zaključek intervjuja

4. Prepisovanje in zapis

- Vrste prepisovanj
- Vrste zapisov
- Pregledi in dopolnitve zapisov

5. Analiza in interpretacija

- Preverjanje točnosti informacij
- Kritično razmišljanje o vsebini intervjuja
- Ugotovitve

6. Objava in javna predstavitev

- Vrste objav
- Obveščanje intervjuvancev o objavah
- Primeri objav

7. Shranitev in javni dostop

- Shranitev intervjujev
- Ureditev gradiva
- Hramba in javni dostop

Učenci lahko izvedejo ustnozgodovinski intervju ali ustnozgodovinski projekt (več intervjujev na določeno temo). Če morajo opraviti le en intervju, se lahko izvede v enostavnejši obliki tudi v okviru rednega pouka, medtem ko je ustnozgodovinski projekt bolj primeren za zunajšolske dejavnosti, kot so: zgodovinski krožek (krožek aktivne ustne zgodovine), dodatni pouk, raziskovalna naloga, izdaja šolskega časopisa, priprava razstave, šolski projekt itn.

PRIPRAVA UČENCEV NA USTNOZGODOVINSKE INTERVJUJE IN PROJEKTE

Ker so intervjuji za učence zahtevni, je najprej potrebna priprava učencev. Učitelji naj bi pripravili več vaj in nalog, s katerimi se učenci postopoma pripravijo na aktivno ustno zgodovino, in sicer vaje in naloge za učenje postavljanja vprašanj, aktivnega in pozornega poslušanja, izvajanja pogovorov in pisanja različnih vrst poročil.

V nadaljevanju podajamo nekatere preproste primere nalog, ki služijo kot priprava na ustnozgodovinske intervjuje.

Najprej bi se morali učenci naučiti spraševati oz. pridobivati informacije s postavljanjem kakovostnih vprašanj: »*Kakovostna vprašanja usmerjajo pozornost na pomembne informacije in so namenjena generiranju informacij. Ko učenci sprašujejo, so aktivno vključeni v proces učenja.*« (Kompare, Rupnik Vec, 2016, str. 85) Priprava na intervju je najlažja med poukom zgodovine, saj lahko učitelji vsako učno uro vključijo učence v postavljanje vprašanj o učni snovi. Tako učenci postanejo boljši spraševalci. Na koncu učne ure lahko učenec izbere zgodovinsko osebo, ki so jo obravnavali v učni uri, in se vživi vanjo. Drugi učenci mu postavljajo vprašanja. S tem ponovijo učno snov.

Pri intervjuju je zelo pomembno, da znajo učenci pozorno poslušati. Zato svetujemo več nalog in vaj, s katerimi učenci lahko izboljšajo poslušanje oz. razumevanje slišanega ali povedanega. Npr. učenci se razdelijo v pare. Imajo nekaj minut, da si omislijo en dogodek iz svojega življenja, ki se jim zdi zelo zanimiv. Nato učenec A pripoveduje zgodbo učencu B, ki kaže popolnoma brezbrižnost in nezanimanje za poslušanje. Nato učenec B pove zgodbo učencu A, ki pa z velikim zanimanjem posluša. Nato se učitelji pogovorijo z učenci, kako so se počutili kot pripovedovalci. (Mann, 2016, str. 264–265) Učitelji naj povedo eno kratko zgodbo, nato pa naj jo posamezni učenci poskušajo večkrat dobesedno ponoviti. Učitelji izpostavijo prednosti in slabosti ustnega prenašanja informacij. (Whitman, 2004, str 23) Učitelji naj predvajajo avdioposnetek intervjuja (2–3 minute). Učenci naj poskušajo napisati, kar so slišali. Na koncu učitelji skupaj z učenci primerjajo, katere napake so naredili pri zapisu oz. dobesednem prepisu iz posnetka. (Smith, 2010, str. 33)

Ker je pri poslušanju pomembna vsaka podrobnost, lahko učenci naredijo naslednjo vajo. Učitelj razdeli učence v skupine po tri. V vsaki skupini prvi učenec dobi grafično sliko (sestavljeno iz različnih grafičnih elementov, trikotnikov, pravokotnikov, kvadratov idr.), ki jo pripravi učitelj. Prvi učenec pojasni, kaj vse vidi na grafični sliki, drugemu učencu, ki to sliko nariše. Nato drugi učenec pove vse o sliki tretjemu učencu, ki to sliko nariše in jo primerja s sliko prvega učenca. Učitelj in učenci nato razpravljajo o pomembnosti jasne komunikacije in ustnega sporočanja. (Speaking of History, str. 41)

Preden učitelj povabi intervjuvanca v šolo, lahko pripravi naslednje naloge za učence. Polovici razreda razdeli gradivo o povabljeni osebi, drugi polovici pa gradivo o dogodku, ki bo tema intervjuja. Učence razdeli v manjše skupine, ki na podlagi prebranega ali videnega napišejo krajše poročilo o osebi ali dogodku (kdo, kje, kdaj, kje, zakaj). Nato

pa načrtujejo vprašanja za intervjuvanca. Pred prihodom intervjuvanca v šolo lahko vadijo intervju na ta način, da v manjših skupinah nekdo prevzame vlogo intervjuvanca, drugi pa mu postavljajo vprašanja, ki so jih predhodno sestavili za intervju.

Učenci naj razmislijo, kako bi se odzvali v različnih situacijah pri intervjuju:

- Prva situacija: Vaš intervjuvanec se je najprej strinjal, da bo sodeloval v intervjuju in da ga lahko snemate. Zdaj pa ne želi, da bi ga snemali. Vi in vaš sošolec ste prinesli s seboj snemalno opremo. Kaj bi mu rekli, da bi se počutil prijetno in udobno ob snemanju in bi privolil v snemanje?
- Druga situacija: Začeli ste z intervjujem. Takoj na začetku ugotovite, da vaš intervjuvanec ne odgovarja na vaše vprašanje, saj je prešel na drugo temo. Kako boste ukrepali oz. kaj boste rekli, da bo intervjuvanec ponovno odgovarjal na vaše vprašanje?
- Tretja situacija: Vaš intervjuvanec začne odgovarjati na vprašanje, vendar odgovori le z eno besedo oz. se ne more ničesar spomniti. Kaj boste storili, da bo lahko odgovoril na vaše vprašanje? Kako bi lahko vprašanje spremenili? (MD 452 Oral History Project)

PISANJE POROČIL

V nadaljevanju predstavljamo primere vaj in nalog, s katerimi se učenci lahko vadijo v pisanju različnih vrst poročil, saj je poročilo o izvedenih intervjujih najbolj zahteven del ustnozgodovinskih intervjujev.

Prvi primer je, da lahko učenci intervju učitelja zgodovine z zunanjim pričevalcem poskušajo zabeležiti kot kratko zgodbo, ki je vključena v zgodovinski kontekst. Drugi primer je, da učenci pripravijo kronološko poročilo oz. življenjsko pot intervjuvanca. Tretji primer je, če imajo pri pouku več krajših pričevanj posameznih oseb na isto ali različno tematiko, učenci pripravijo krajše povzetke posameznih pričevanj. Četrti primer je poročilo, v katerem učenci zabeležijo vprašanja učitelja in slišane odgovore intervjuvanca. Pri poslušanju intervjuja med učiteljem in intervjuvancem učenci vadijo prepisovanje oz. zapisovanje slišanih odgovorov. Peti primer je poročilo ob fotografiji, ko učenci zapišejo odgovor intervjuvanca, ki opiše vse, kar ve o nastanku, dogodku in prikazu na fotografiji. Šesti primer je poročilo ob fotografiji, kjer je več oseb oz. povabljenih intervjuvancev. Učenci zapišejo odgovore posameznih intervjuvancev, ki so na fotografiji, njihove vtise, spomine in drugo, na kar jih spominja fotografija. Sedmi primer je daljše poročilo, v katerem učenci zabeležijo spomine več oseb na isto tematiko (npr. spomini delavcev in delavk posameznih tovarn, ki jih danes ni več ali ne obratujejo več, spomini učiteljev in učiteljic na izbrani dogodek, izbrani čas itd.). Učenci v uvodu najprej predstavijo izbrani dogodek, izbrani čas, izbrano tovarno, izbrano šolo itd. V glavnem delu delno povzamejo vsak spomin posebej z izbranimi citati, nato pa v zaključku sklenejo z glavnimi ugotovitvami vseh spominov.

Učenci naj razmislijo, kako bodo oblikovali poročilo in katere vsebinske elemente (kazalo) bo poročilo o intervjuju vključevalo: namen intervjuja, biografija ali opis intervjuvanca, fotografija, zgodovinsko ozadje, prepis vprašanj in odgovorov (v opombah pojasnilo pogovornih besed, izrazov, dogodkov, imen ali krajev), zgodovinska analiza: ugotovitve in seznam literature.

Preglednica 2: Primer vsebinskih elementov poročila[2]

Uvod
• Namen intervjuja • Glavno raziskovalno vprašanje • Zgodovinsko ozadje teme intervjuja • Razlogi za intervju in izbiro intervjuvanca
Analiza poteka intervjuja
• Podatki o intervjuju (intervjuvanec, čas, trajanje, vrste in število vprašanj) • Izbor odlomkov intervjuja (prepisi) • Ocena poteka (ocena pomena telesne govorice intervjuvanca, ocena kakovosti zvoka pri snemanju itd.)
Analiza in interpretacija ustnozgodovinskega intervjuja
• Ocena točnosti in zanesljivosti odgovorov • Ocena pristranskosti v odgovorih • Kako je intervjuvanec odgovarjal? • Ali je spraševalec pridobil odgovore na raziskovalno vprašanje? • Kako se intervjuvančevi odgovori povezujejo z drugimi primarnimi ali sekundarnimi viri?
Zgodovinska pripoved
• Ugotovitve, podkrepljene z drugimi viri • Refleksivna analiza (opis občutkov, kaj je bilo dobro, kaj bi lahko bilo boljše, kakšne nasvete bi spraševalec dal začetniku, prednosti in slabosti intervjujev kot raziskovalne metode, kaj je bilo najpomembnejše itd.)
Seznam virov in literature
• Priloga (pisna dovoljenja, fotografije, vprašalnik za intervju, DVD s posnetkom intervjuja itd.)

Pri pisni predstaviti lahko učenci dodatno združujejo različno zbrano gradivo (fotografije, osebne predmete ali dokumente intervjuvanca), intervjuvančeve odgovore (prepise) in dodatno gradivo o temi intervjuja (učbenik, strokovna literatura itd.). (Evropski spomini v šolskem sistemu, 2012, str. 25)

SPOMINSKI PREDMETI PRI USTNOZGODOVINSKIH INTERVJUJIH IN PROJEKTIH

V intervjujih pogosto pričevalci pokažejo svoje spominske predmete, npr. nakit, medaljo, prtiček, kovanec, znamko, ročno delo, turistični spominek idr. Omenjene spominske predmete uvrščamo v sklop materialnih zgodovinskih virov. Materialni viri so *»izredno pomembni za pravilne zgodovinske predstave in sodbe«*, ki nam šele v povezavi z različnimi viri omogočajo dovolj realno podobo o razvoju v preteklosti. (Weber, 1981, str. 69) Potočnik opredeljuje, da *»delo z viri spodbuja samostojnost učencev, omogoča raziskovalno učenje in vzpodbuja vprašanja, njihova analiza pa vodi k znanstvenim metodam in h gradnji kompetenc /…/«*. (Potočnik, 2013, str. 12–13) Delo z določenimi viri učencem omogoča lažje konstruiranje in osmišljanje zgodovinskih dogodkov, procesov in realnosti dognanj ter razvijanje veščin, kot so *»iskanje in izbiranje informacij, dejstev in dokazov iz zgodovinskih virov, kritično presojanje in analizo verodostojnosti in uporabnosti informacij, dejstev, dokazov iz virov, oblikovanje odgovorov, sklepov, razlag, in-*

2 Lanman, B. A. (2006). The Oral History Experience: A Model for the Use of Oral History in Education. V: *Preparing the Next Generation of Oral Historians. An Anthology of Oral History Education* (ur. B. A. Lanman in L. M. Wendling). Lanham, New York, Toronto, Oxford: Altamira Press, str. 65–67.

terpretacij s pomočjo informacij, dejstev, dokazov iz virov, argumentiranje in raziskovanje s pomočjo zgodovinskih virov«, (Brodnik, 2018, str. 54) ter razvijanje spretnosti ustvarjalnega mišljenja. (Teaching History creatively, 2013, str 19–25)

Preglednica 3: Primer pisnega soglasja za uporabo predmeta[3]

Šola:
Naslov šole:
Naslov projekta:

Podpisani _____ (ime in priimek intervjuvanca) pisno podajam soglasje, da lahko _____ (šola) uporabi fotografije predmetov (ali predmete) v izobraževalne namene, in sicer za _____ (raziskovalno nalogo, tekmovanje iz zgodovine, projektno nalogo ipd.).

Podpis intervjuvanca:
Naslov intervjuvanca:
Telefon in/ali elektronska pošta:
Datum: _____

Poleg tega pa so materialni viri, v tem primeru spominski predmeti, pomemben dodatni vir informacij, s pomočjo katerih lahko pričevalci podkrepijo, še bolj konkretizirajo svoje zgodbe in pričevanja. S pomočjo omenjenih spominskih predmetov lahko učenci ugotovijo *»kakšno sliko preteklosti se s temi predmeti ohranja, kako in zakaj se ta zbirka spominskih predmetov spreminja, kdaj in zakaj ravno takrat začne nekdo sploh spravljati stvari za spomin«*. (Habinc, 2005, str. 111) Pričevalci namreč pripovedujejo o tem, kaj se je zgodilo pri nekem dogodku, v katerih primerih so dobili predmet in zakaj hranijo te predmete. Svojo osebno zgodbo povežejo s temi spominskimi predmeti.

Ker lahko učenci že pred začetkom intervjuja izvedo od intervjuvancev, ali hranijo predmete, svetujemo, da učenci predhodno pripravijo dodatna vprašanja v zvezi s temi predmeti. Pomembno je, da učenci znajo postavljati vprašanja o samem spominskem predmetu (Kaj je ta predmet?, Iz česa je narejen?, Kako je velik?, Kako je okrašen?, Kakšna je bila njegova funkcija?, Kako je deloval?, Koliko je star?, Kdaj je bil narejen?, Kje je bil narejen?, Kdo ga je naredil?, Kako se naredi ta predmet?, Zakaj je bil narejen? (Kerrigan, 2001, str. 31)), vprašanja o zgodovinskem ozadju (Kaj predmet pove o osebi, družbi?, Kaj predmet pove o tehnologiji, trgovini, vsakdanjem življenju, vojskovanju v preteklosti oz. času? (prav tam)), vprašanja o zanesljivosti predmeta (Ali je pravi ali kopija?, Ali je edini?, Ali je zanesljiv vir?, Zakaj se je ohranil? (prav tam)) ter o njegovi uporabi (Kdo ga je lahko uporabljal?, Kdo ga je izdelal?, Kje se je uporabljal?, Zakaj se je uporabljal?, Za kaj se je uporabljal?, Ali se je njegova uporaba spreminjala? (Fines, Nichol, 1997, str. 163–164)

Glede na sedem korakov pri aktivni ustni zgodovini pred intervjujem, med njim in po njem za delo s spominskimi predmeti svetujemo naslednji postopek. Pred izvedbo intervjuja je pomembno, da učenci že ob prvem vzpostavljenem stiku z intervjuvancem, poizvedo, ali morda hrani predmete. Prosijo naj intervjuvanca, ali morebitne predmete lahko opiše pri intervjuju. Ker se osebnih spominskih predmetov in fotografij (predmetov) ne sme uporabljati brez pisnega dovoljenja, naj učenci skupaj z učitelji pripravijo tudi dopis za intervjuvanca, v katerem ga prosijo za soglasje za uporabo fotografij predmetov (če učenci fotografirajo predmete) v šolske namene ali začasno posredovanje spominskih predmetov (morda bodo intervjuvanci posodili predmete za javno predstavitev).

3 Prirejeno po: *Guidelines for Conducting Interviews.* Pridobljeno s https://www.nhd.org/guidelines-conducting-interviews, dostop: 6. 5. 2018.

Takšno soglasje intervjuvanec lahko podpiše pred začetkom izvajanja intervjuja ali najkasneje po zaključku intervjuja. Če iz kakršnih koli razlogov ni mogoče pridobiti pisnega soglasja, se lahko posname ustno soglasje intervjuvanca.

Pri analizi in interpretaciji intervjujev lahko učenci uporabijo tudi opise predmetov ter poskušajo odgovoriti na vprašanja, kot so: Kakšen pomen je imel spominski predmet za pričevalca?, Zakaj ga je hranil?, Kakšen pomen je imel predmet za njegovo družino?, Kakšen pomen je imel shranjen predmet za širšo lokalno skupnost?, V katerem obdobju svojega življenja ga je začel hraniti?, Kdaj je začel shranjevati osebne predmete?, Kakšen je bil njegov odnos do predmeta v preteklosti?, Kaj izbrani predmet sporoča o življenju v preteklosti?

V primeru več predmetov ali fotografij predmetov, ki so jih učenci prejeli bodisi v dar ali le začasno na izposojo, svetujemo, da učenci glede na karakteristike predmetov le-te tudi ustrezno popišejo. Pri tem je pomembno, da navedejo ime predmeta, lokacijo najdišča, sedanje in prejšnje lastnike predmeta, način in uporabnost predmeta, obdobje, v katerem je bil predmet uporabljen ipd.

V zaključku učenci obvestijo intervjuvanca, kdaj mu bodo poslali prepis intervjuja in zaključno poročilo v branje, pregled in dopolnitev, kjer so opisali tudi spominske predmete. Dogovorijo se, kako naj ga intervjuvanec dopolni in kdaj naj ga pošlje nazaj učencem.

PRAKTIČNI NAPOTKI ZA UČITELJE IN UČENCE

Ker v Sloveniji ni splošnih načel za ustno zgodovino, lahko učitelji in učenci upoštevajo splošna načela, ki jih uporabljajo ameriški ustni zgodovinarji, ravno tako pa tudi koristne smernice in praktične napotke za pripravo, izvedbo in shranitev intervjujev v šolah, ki jih je pripravilo Društvo za ustno zgodovino v Združenih državah Amerike, kjer je aktivna ustna zgodovina v šolah tudi najbolj prisotna. Primer je za fazo izvedbe intervjuja.

Učna ura s pričevalcem – preživelim taboriščnikom Dušanom Stefančičem v Muzeju novejše zgodovine Slovenije. (Vir: https://www.muzej-nz.si/si/izobrazevanje/sodelovanje-os-in-ss/930-Dan-spomina-na-zrtve-holokavsta.)

Preglednica 4: Praktični napotki za učitelje in učence: Intervju[4]

FAZA IZVEDBE INTERVJUJA
»Skrb za intervjuvanca
Vedno spoštujte intervjuvance. Pred začetkom intervjuja z njimi vzpostavite dober odnos, tako da poskrbite za njihovo udobje in potrebe. Opozorite jih na njihove pravice in cilje projekta. Med intervjujem upoštevajte njihovo utrujenost, čustva in potrebe ter poskrbite za odmore. Omogočite jim, da povedo svojo zgodbo z lastnimi besedami in s svojega vidika. Izogibajte se dajanju obljub, ki jih ni mogoče izpolniti. Izogibajte se tudi stereotipom, popačenju ali prikrojevanju intervjuvančevih besed.
Popis
Vsak intervju popišite tako, da uredite dokumentacijsko kazalo, ki vključuje podatke o imenih, datumu, uri, lokaciji in temi intervjuja.
Trajanje intervjuja
Držite se časovnega okvira, ki ste ga določili, ko ste prvič navezali stik z intervjuvancem. Pripravite seznam tematik in načrtujte intervju tako, da pogovor zajame želeno vsebino, če je le mogoče. Pazite, da intervju ni prekratek, vendar ne zavlačujte pogovora samo zato, da bi bil daljši.
Bodite pozorni
Pozorno poslušajte in ostanite osredotočeni, tako da osrednja tema projekta ostane v ravnotežju s tem, kar se intervjuvanec odloči povedati. Ni vam treba postaviti vseh pripravljenih vprašanj. Dodatna vprašanja, ki temeljijo na kritičnem poslušanju, so bistvo kakovostnih intervjujev in intervjuvancu omogočijo, da razmisli in podrobneje opiše obravnavano temo.
Pričakujte nepričakovano
Pripravite se, da intervju morda ne bo potekal po načrtu. V mnogih primerih se lahko intervju nepričakovano odmakne od teme ali pa poglobi razumevanje osrednje vsebine projekta.
Dovoljenje za objavo
Pojasnite podrobnosti glede dovoljenja za objavo, ki je potrebno za nadaljnjo uporabo in razširjanje intervjuja. Intervjuvanec lahko obdrži pravice do svojih intervjujev, razen če te pravice prenese. Vzemite si čas, da intervjuvancu opišete, kako se bo njegov intervju uporabljal, vključno s spletno uporabo. Poskrbite, da intervjuvanec podpiše dovoljenje za objavo intervjuja ali po potrebi posname ustno dovoljenje.«

Pomembno je, da učenci vedo, da morajo intervjuvancem najprej predstaviti namen intervjuja, pojasniti, kakšni sta predvidena uporaba in objava posnetkov in prepisov (transkriptov) in kakšna sta predvidena nadaljnja hramba in javni dostop.

S sodelovanjem v intervjuju in z načini uporabe, objave ali dostopa pa se morajo intervjuvanci strinjati, saj imajo vse pravice do intervjujev, dokler teh pravic ne prenesejo na druge osebe ali ustanove.

Zato se lahko pripravi le en dogovor, ki vključuje vse potrebne elemente:

- privolitev intervjuvanca v intervju,
- privolitev intervjuvanca v snemanje intervjuja,
- soglasje intervjuvanca za uporabo intervjuja v šolske namene,
- dovoljenje intervjuvanca za objavo v šolske namene,
- privolitev intervjuvanca v hrambo in njegovo dovoljenje za nadaljnjo javno uporabo in razširjanje.

4 Prevod je iz: *Principles and Best Practices for Oral History Education (4–12): Classroom Guide, Oral History Association Education Committee Members* (2013). Pridobljeno s http://www.oralhistory.org/wp-content/uploads/2014/04/2013-1411_Oral_History_ClassroomGuide_Update_V2.pdf.

Preglednica 5: Primer dogovora

Intervjuvanec _____ (ime in priimek) izjavlja, da je njegovo sodelovanje prostovoljno in želi sodelovati v intervjuju.

Intervjuvanec _____ (ime in priimek) dovoli, da lahko _____ (šola) posname intervju z uporabo videokamere za šolski projekt.

Intervjuvanec _____ (ime in priimek) se strinja, da učenci uporabijo posneti intervju v izobraževalne namene.

Intervjuvanec dovoli, da _____ (šola) v celoti objavi videoposnetek intervjuja v šolski elektronski učilnici, prepis (transkript) pa v šolski reviji.

Intervjuvanec se strinja, da _____ (šola) hrani gradivo intervjuja v šolski knjižnici in dovoli tudi javno uporabo učencem in učiteljem te šole.

_____ (šola) se strinja, da bo gradivo intervjuja (videoposnetek in prepis) hranila v šolski knjižnici, kjer bo javno dostopno v izobraževalne namene.

Predstavnik šole:
Podpis:
Datum:

Intervjuvanec:
Podpis:
Datum:

Muzejska učna ura ob mednarodnem dnevu spomina na žrtve holokavsta v Muzeju novejše zgodovine Slovenije.
(Vir: https://www.muzej-nz.si/si/izobrazevanje/sodelovanje-os-in-ss/930-Dan-spomina-na-zrtve-holokavsta.)

Učiteljem svetujemo, da spremljajo delo učencev in sproti vpisujejo, ali so se ustrezno in pravočasno pripravili na intervjuje. Ravno tako lahko sproti kontrolirajo, kaj so posamezni učenci že opravili za intervju, tako da je na koncu kontrolni seznam izpolnjen.

Preglednica 6: Primer kontrolnega seznama za ustnozgodovinske intervjuje in projekte[5]

Kontrolni seznam učiteljev za ustnozgodovinske intervjuje in projekte	Datum izvedbe	Opombe o izvedbi
Učenje navodil za izvedbo intervjuja		
Podatki o intervjuvancu		
Telefonski klic ali elektronska pošta		
Osebni obisk		
Privolitev intervjuvanca v intervju		
Privolitev intervjuvanca v avdio- ali videosnemanje		
Kraj, datum in čas intervjuja		
Soglasje intervjuvanca za uporabo intervjuja v šolske namene		
Iskanje informacij o intervjuvancu in temi intervjuja		
Priprava vprašanj		
Izvedba intervjuja		
Fotografiranje intervjuvanca		
Prepisovanje intervjuja po posnetku		
Pregled prepisa s strani intervjuvanca		
Priprava zaključnega poročila		
Pregled zaključnega poročila s strani intervjuvanca		
Popravki zaključnega poročila		
Oddaja zaključnega poročila in posnetka intervjuvancu		
Dovoljenje intervjuvanca za objavo intervjuja v šolske namene		
Privolitev intervjuvanca v hrambo in njegovo dovoljenje za nadaljnjo javno uporabo in razširjanje		
Zahvalno pismo intervjuvancu		
Shranitev (DVD-ji, USB-ključki, zunanji trdi diski)		
Oddaja gradiva v šolsko knjižnico		

V zaključku učenci vrednotijo svoje delo oz. razmislijo, kako so opravili intervjuje: Kako sem upošteval navodila za pripravo intervjuja?, Kako sem se pripravil na izvedbo intervjuja?, Kako sem izvedel intervju?, Kako sem izdelal zaključno poročilo?, Kako bi ocenil svoje zaključno poročilo?, Kako bi ocenil svojo ustno predstavitev poročila? Ravno tako lahko presodijo, kako so usposobljeni za načrtovanje, izvajanje in vredno-

5 Prirejeno po: Wood, L. P. (2001). *Oral History Projects in Your Classroom.* [Carlisle, PA]: Oral History Association, str. 84 in 87; Sommer, B. W., Quinlan, M. K. (2002). *The Oral History Manual.* Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: Altamira Press, str. 96 in 98.

tenje ustnozgodovinskih intervjujev in projektov: Kaj sem se naučil z izvedbo intervjuja?, Kaj sem se novega naučil od intervjuvanca?, Kaj mi bo najbolj ostalo v spominu?, Kaj me je presenetilo?, Ali sem se dovolj potrudil?, Ali sem dokončal svoje delo pravočasno?, Ali sem dobil odgovore na vsa vprašanja?, Kako bi lahko naslednjič izvedel še boljši intervju? Ipd.

SKLEP

Pri zgodovini in drugih družboslovnih predmetih v osnovnih in srednjih šolah sta možna dva pedagoška pristopa k ustni zgodovini: pasivni pristop (t. i. pasivna ustna zgodovina) in aktivni pristop (t. i. aktivna ustna zgodovina).

Pri pasivnem pristopu k ustni zgodovini učenci preučujejo zabeležene ali posnete intervjuje. Pri tem lahko uporabijo različne metode dela z viri glede na objavo ustne zgodovine, npr. metoda dela s pisnimi viri (če je ustna zgodovina v pisni obliki), metoda dela z zvočnimi posnetki (če gre za avdioposnetek ustne zgodovine) ali metoda dela z gibljivimi slikami (če gre za videoposnetek ustne zgodovine). V Sloveniji je javno dostopno že nekaj zabeleženih intervjujev ter avdio- in videoposnetkov ustnozgodovinskih intervjujev, zato bi bil lahko pasivni pristop bolj pogosto uporabljen pri pouku zgodovine.

Pri aktivnem pristopu k ustni zgodovini učenci samostojno pod mentorstvom učiteljev načrtujejo in izvedejo intervjuje, nato pa pripravijo zaključno poročilo, ki ga skupaj s posnetkom in drugim gradivom shranijo z javno dostopnostjo. Aktivni pristop tako vključuje tri bistvene stvari: izvedbo intervjuja, prepis in objavo (objava je lahko v pisni, avdio- ali videoobliki) ter hrambo in javno dostopnost.

Barry A. Lanman in Laura M. Wendling, ki sta tudi prva opisala ta dva pedagoška pristopa, priporočata, da se v šolah najprej uporabi prvi pristop oz. pasivna ustna zgodovina, kjer gre za uvajanje v preučevanje različnih zgodovinskih ustnih virov, zlasti ustne zgodovine, nato pa še drugi pristop oz. aktivna ustna zgodovina, kjer se od učencev zahteva priprava in izvedba, analiziranje, interpretacija, sinteza in vrednotenje intervjujev ter javna predstavitev. (Preparing the Next Generation, 2006, str. XIX)

Učitelji bi morali dobro poznati postopek za izvajanje intervjujev in kriterije za vrednotenje intervjujev ter poskrbeti, da so učenci pred izvedbo intervjuja dobro pripravljeni, vključno z etičnimi standardi in načeli. Sodelovati bi morali tudi z drugimi strokovnjaki ustne zgodovine in ustanovami, ki skrbijo za ohranjanje in razširjanje različnih virov informacij, da bi učencem zagotovili kar najboljšo izkušnjo aktivne ustne zgodovine ter nazadnje tudi delili svoje pridobljeno pedagoško-strokovno znanje o aktivni ustni zgodovini z drugimi učitelji, društvi ali ustanovami. »*Ustna zgodovina je sistematično zbiranje pričevanja živih ljudi o lastnih izkušnjah. /…/. Če ne bomo zbirali in ohranjali teh spominov, bodo te zgodbe nekega dne izginile za vedno.*« (Moyer, 1999) Zato bi bilo dobro vzpostaviti poseben šolski e-repozitorij, kjer bi bili v šolske namene trajno shranjeni in dostopni ustnozgodovinski intervjuji, ki bi jih pripravili učenci v osnovnih in srednjih šolah v Sloveniji.

VIRI IN LITERATURA

Brodnik, V. (ur.) (2018). *Spodbujanje razvoja veščin dela z viri s formativnim spremljanjem. Mednarodni projekt Assessment of Transversal Skills – ATS2020.* Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Pridobljeno s https://www.zrss.si/pdf/VescineDelazViri.pdf.

Cooper, H. (ur.) (2013). *Teaching History Creatively.* London, New York: Routledge.

Errazkin, M., Martinez, R. (ur.) (2012). *Evropski spomini v šolskem sistemu: delo z zgodovinskim spominom v šolskih učilnicah. Učni načrt in navodila za izvedbo.* Aranzadi Society of Sciences (ur.). Pridobljeno s http://memoriesatschool.aranzadi-zientziak.org/wp- content/uploads/2013/01/informeFinalESL.pdf.

Fines, J., Nichol, J. (1997). *Teaching Primary History.* Oxford: Heinemann.

Guidelines for Conducting Interviews. Pridobljeno s https://www.nhd.org/guidelines-conducting-interviews.

Habinc, M. (2005). Spominski predmeti kot (zasebna) dediščina. V: Hudales, J., Visočnik, N. (ur.), *Dediščina v očeh znanosti* Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, str. 105–116.

Kerrigan, S. (2001). Creating a Community School Museum: Theory into Practice. V: *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*. Letnik 2 (1), str. 29–42. Pridobljeno s http://www.ex.ac.uk/historyresource/journalstart.htm.

Kompare, A., Rupnic Vec, T. (2016). *Kako spodbujati razvoj mišljenja. Od temeljnih miselnih procesov do argumentiranja.* Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Lanman, B. A. (2006). The Oral History Experience: A Model for the Use of Oral History in Education. V: Lanman, B. A., Wendling, L. M. (ur.), *Preparing the Next Generation of Oral Historians. An Anthology of Oral History Education* Lanham, New York, Toronto, Oxford: Altamira Press, str. 55–67.

Lanman, B. A., Wendling, L. M. (ur.) (2006). *Preparing the Next Generation of Oral Historians. An Anthology of Oral History Education.* Lanham, New York, Toronto, Oxford: Altamira Press.

Mann, S. (2016). *The Research Interview. Reflective Practice and Reflexivity in Research Process.* Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.

MD 452 Oral History Project. Tips and Reminders for How to Conduct a Successful Oral History Interview. Pridobljeno s https://md452oralhistories.weebly.com/starting-the-oral-history-interview-process.html.

Moyer, J. (1999). *Step-by-Step Guide to Oral History.* Pridobljeno s http://dohistory.org/on_your_own/toolkit/oralHistory.html.

Potočnik, D. (2013). *Viri in pouk zgodovine.* Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Principles and Best Practices for Oral History Education (4–12): Classroom Guide, Oral History Association Education Committee Members (2013). Pridobljeno s http://www.oralhistory.org/wp-content/uploads/2014/04/2013-1411_Oral_History_ClassroomGuide_Update_V2.pdf.

Principles for Oral History and Best Practices for Oral History, Oral History Association (2009). Pridobljeno s http://www.oralhistory.org/about/principles-and-practices/.

Smith, G. (2010). *Historical Insights: Focus on Research. Oral History.* University of Warwich: History at the Higher Education Academy. Pridobljeno s https://www.heacademy.ac.uk/system/files/rg_smith_oralhistory_20111015.pdf.

Sommer, B. W., Quinlan, M. K. (2002). *The Oral History Manual.* Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: Altamira Press.

Speaking of History. Doing Oral History Projects. Pridobljeno s https://westernreservepublicmedia.org/history/images/history.pdf.

Trškan, D. (2018). *Ustni viri kot del kulturne dediščine: aktivna ustna zgodovina pri pouku zgodovine.* Ljubljana: Slovenska nacionalna komisija za UNESCO.

Weber, T. (1981). *Teorija in praksa pouka zgodovine v osnovni šoli.* Ljubljana: DZS.

Whitman, G. (2004). *Dialogue with the Past: Engaging Students and Meeting Standards through Oral History.* Walnut, Lanham, New York, Toronto, Oxford: Altamira Press.

Wood, L. P. (2001). *Oral History Projects in Your Classroom.* [Carlisle, PA]: Oral History Association.

Simona Kovač
Srednja zdravstvena in kemijska šola, Šolski center Novo mesto

POMEN LJUBLJANSKEGA KONGRESA ZA MESTO IN NJEGOVE PREBIVALCE

Simona Kovač
Secondary School of Nursing and Chemistry, School Centre Novo mesto

IMPORTANCE OF THE CONGRESS OF LJUBLJANA FOR THE CITY AND ITS INHABITANTS

IZVLEČEK

V članku predstavljam ljubljanski kongres leta 1821 in pečat, ki ga je pustil v življenju Ljubljančanov. Temelji predvsem na podatkih iz strokovne literature. Obravnavana tematika je dobro zastopana v zgodovinski literaturi, žal pa v času kongresa ni izhajal noben slovenski časopis. Tako so bili Slovenci, kolikor so zasledovali svetovne dogodke, vezani v glavnem na *Laibacher Zeitung*, ki pa je bil podvržen strogi cenzuri. Na literarnem področju prinaša zgodbo ljubljanskega kongresa pisatelj Ivan Tavčar v zgodovinskem romanu *Izza kongresa*. Od sodobnikov je o ljubljanskem kongresu v svojem dnevniku pisal knez Klemens von Metternich, dnevnik pa je pisal tudi zgodovinar in publicist Henrik Costa. Informacije za članek sem tako črpala tudi iz Costovega dnevnika, ki ga sicer hrani Arhiv Slovenije.

Politični pomen kongresa je brez dvoma dobro poznan, saj je bilo v tem času zatrto revolucionarno gibanje v Italiji in vladarji ter diplomati so kongres končali prepričani, da so v Ljubljani izpolnili cilje Svete alianse. Ob tem pa ne gre spregledati pomena kongresa za Ljubljano in njene meščane.

Ključne besede: kongres, Ljubljana, Sveta aliansa, Metternich, diplomatsko središče

ABSTRACT

The article presents the Congress of Ljubljana of 1821 and how it marked the lives of the people of Ljubljana. It is based mainly on data from professional literature. The researched topic has been much discussed in historical literature, but unfortunately no Slovenian newspapers were being published at the time of the congress. Thus, the Slovenian readers who followed world events mostly relied on the newspaper *Laibacher Zeitung*, which underwent strict censorship. In the field of fiction, the story of the Congress of Ljubljana was told by writer Ivan Tavčar in his historical novel *Izza kongresa* [Behind the Congress]. Of its contemporaries, the Congress of Ljubljana was mentioned in the diary of Prince Metternich; a diary was also kept by the historian and journalist Henrik Costa. Hence, information for the article was also drawn from Costa's diary, which is kept by the Archives of the Republic of Slovenia.

The political importance of the congress is undoubtedly well known, because at the time of the congress, the revolutionary movement in Italy was suppressed, and the rulers and diplomats ended the Congress of Ljubljana convinced they had fulfilled the goals of the Holy Alliance. However, we should not overlook the importance of the congress for the city of Ljubljana and its dwellers.

Keywords: congress, Ljubljana, Holy Alliance, Metternich, diplomatic centre

UVOD

Članek obravnava tematiko kongresa Svete alianse v Ljubljani in pomen, ki ga je imel le-ta za mesto in njegove prebivalce. Sveta aliansa je ravno v Ljubljani dosegla višek svoje moči, zbrani vladarji so svoj cilj notranjega in zunanjega miru na temelju sprejetih sklepov ljubljanskega kongresa začeli uveljavljati s silo. Kongres pomeni vrhunec mednarodnega vpliva Metternicha in Avstrijskega cesarstva.

Ljubljana je od 10. januarja do 22. maja 1821 živela in dihala s kongresom, visoki gostje pa so v Ljubljano večinoma prispeli že pred 10. januarjem 1821. Slovenci so spremljali kongresno dogajanje in blišč, ki so ga prinesli visoki gostje. Posamezni narodni buditelji pa so v tem času že razmišljali o političnem položaju Slovencev. Kongres s spremljajočimi družabnimi dogodki je vplival na bolj svetovljanski način življenja. Ljubljano so nekoliko modernizirali, jo vidno razsvetlili, redno čistili in vzdrževali ulice. V gospodarskem smislu so imeli mnogi Ljubljančani ekonomsko-finančne koristi, bodisi od stanarin, trgovine, javnih in družabnih prireditev, gostinstva, prevozov ali preprosto od *‚turizma.'*

Ljubljanski kongres Svete alianse je spadal med odmevnejše in pomembnejše dogodke 19. stoletja ne samo v evropskem merilu, ampak tudi v življenju tedanjih Ljubljančanov.

Članek sem napisala v okviru 200. obletnice ljubljanskega kongresa, ki smo jo obeleževali v prvi polovici leta 2021. Dogodek sovpada s 30. obletnico osamosvojitve Slovenije in predsedovanjem Slovenije Svetu Evropske unije. V luči aktualizacije dogodkov lahko primerjamo takratno prestolnico Kranjske kot središče evropske diplomatske politike in zdajšnjo samostojno državo Slovenijo, ki je v drugi polovici leta 2021 vodila diplomatsko kolo Evropske unije.

Alois Schaffenrath,
Stolno mesto Ljubljana, 1821.
(Hrani: Mestni muzej Ljubljana, foto: Andrej Peunik.) Slika prikazuje pogled na Ljubljano izpod Rožnika.

LJUBLJANSKI KONGRES

»Prav gotovo pozna zgodovina Kranjske več bleščečih trenutkov, vendar pa tako sijajnih, kot jih je preživljala v petih mesecih leta 1821, še ni doživela. V glavnem mestu Kranjske so se zbrali najboljši vladarji, največji državniki svoje dobe in odločali o najpomembnejših državnih zadevah.« (Holz in Costa, 1997, str. 45).

Zbor držav, vladarjev in diplomatov, ki so se sestali na ljubljanskem kongresu, sicer ni bil tako velik kot nekaj let prej na Dunaju, vendar je bil precej večji in pestrejši kot predhodni kongres v Opavi leta 1820. Poleg tega je trajalo bivanje vladarjev in njihovih ministrov v Ljubljani mnogo dlje, kajti mala kranjska prestolnica je postala za dobo štirih mesecev središče svetovne politike (Šenk, 1944, str. 37, prim. tudi novo izdajo 2020).

Zborovanje Svete alianse v Ljubljani je potekalo od 10. 1. 1821 do 22. 5. 1821. Udeleževali so se ga predstavniki desetih evropskih držav, poleg gostiteljice Avstrije še Rusija, Prusija, Anglija, Francija, papeška država, Neapeljsko kraljestvo, Piemont, Toskana in Modena (Enciklopedija Slovenije 6. zvezek, 1992, str. 260).

Od kronanih glav sta kongres s svojo navzočnostjo v Ljubljani počastila ruski car Aleksander I. in avstrijski cesar Franc I. Od italijanskih vladarjev sta se osebno udeležila kongresa modenski vojvoda Franc IV. in Ferdinand I., kralj Obeh Sicilij (Šenk, 1944, str. 38).

V spremstvu avstrijskega dvora je prispelo v Ljubljano 165 oseb, v spremstvu ruskega 73, neapeljskega kralja 23 in modenskega kneza 4 osebe. Pruska delegacija je štela 18 oseb, francoska 11, sardinska 6, papeške države 4 in toskanska eno osebo (*»Seznam bivajočih osebnosti in njihovih stanovanj za časa kongresa v Ljubljani«,* v Laibacher Zeitung, 1901, št. 20 in 21).

Hubert Maurer, Franz Wolf, Pristanišče na Bregu ob Ljubljanici, ok. 1826.
(Hrani: Mestni muzej Ljubljana, foto: Matevž Paternoster.)

Leander Russ, Parada v pozdrav cesarju v Ljubljani. (Hrani: Muzej Albertina na Dunaju.) Slika prikazuje parado na Kongresnem trgu v Ljubljani v počastitev cesarja Ferdinanda I. leta 1845. Pogosto se jo napačno povezuje s parado v času ljubljanskega kongresa 1821.
(Vir: https://www.europeana.eu/en/item/15508/22769.)

Čeprav je kongres v Ljubljano privabil toliko visokih osebnosti, je bil vendar krog predstavnikov pravega kongres zelo ozek. To so bili pooblaščenci vladarjev petih velesil ter vladarjev italijanskih držav, ki so se odzvale povabilu na kongres. Na kongresu je bilo 18 pooblaščencev, ki se jim je kot 19. pridružil pooblaščenec neapeljskega kralja (Šenk, 1944, str. 41).

Avstrijski dvor sta zastopala knez Klemens von Metternich in baron Karl von Vincent. Za ruski dvor so bili pooblaščeni udeleževati se sej kongresa prvi minister in državni tajnik grof Kapodistrias, zunanji minister in državni tajnik grof Nesselrode ter ruski veleposlanik pri francoskem dvoru grof Pozzo di Borgo. Pruski dvor so zastopali kancler Hardenberg, zunanji minister Bernstorff ter general Krusemark. Francoski kralj je pooblastil tri diplomate, to so bili grof Blacas, grof Laferronnays in vojvoda Caraman. Anglijo sta na kongresu zastopala veleposlanik lord Stewart in minister Gordon. Toskanskega vojvodo je zastopal knez Neri-Corsini, papeža kardinal Spina, kralja Obeh Sardinij sta na kongresu zastopala pooblaščenca grof San Marzano in grof San Martino d'Agliè, Modeno je zastopal markiz Molza, Neapelj pa knez Ruffo-Scilla (prav tam, 1944, str. 42–49).

Taktirko kongresa je vodil nadarjeni Klemens von Metternich, ki je tedaj doživel tudi višek svojega osebnega uspeha na državniškem področju, saj je bil po koncu kongresa imenovan za državnega kanclerja, s čimer je doživel najvišjo čast, ki mu jo je lahko podelil avstrijski cesar. Dominantni položaj, ki ga je zavzemal na ljubljanskem kongresu, je bil posledica neodločnosti carja Aleksandra I. (prav tam).

LJUBLJANA IN NJENI MEŠČANI V ČASU KONGRESA

Kongres Svete Alianse v Ljubljani je povečal interes za prestolnico Kranjske. Urednik lista *Télégraphe Officiel* Charles Nodier je bralcem Ljubljano predstavil v krajšem članku, ki ga je *Illirysches Blatt* ponatisnil 15. junija 1821. Veliko novic o poteku ljubljanske-

ga kongresa se je po Evropi širilo na temelju člankov časnika *Wiener Zeitung*, ki je veljal za uradno glasilo Avstrijskega cesarstva.

Ljubljančani so že od vsega začetka vedeli, da bodo s petičnimi obiskovalci dobro zaslužili. V mesto je prišlo več kot 500 gostov. Nekateri so ostali dlje časa, drugi so se zadržali le nekaj dni, za vse pa je bilo treba priskrbeti prenočišče in prehrano. Ko se je odločalo o oddaji stanovanj, je med hišnimi posestniki zavladala precejšnja napetost. Policijsko poročilo pravi, da so ljubljanski stanodajalci navijali cene. Za majhno sobo v tretjem nadstropju s kurjavo so zahtevali mesečno 200 goldinarjev (gld), za tri sobe 400 gld, pa tudi 550 gld. Grof Jožef Thurn je zahteval za šest sob mesečno 1000 gld, grof Vincenc Thurn pa za prav toliko sob 775 gld. Na ljubljanske meščane je začel padati zlat dež, kajti ugledni gostje so plačevali visoke najemnine in ob odhodu navadno še obdarili svoje stanodajalce. Avstrijski dvor je na primer januarja plačal 23.371 gld 20 kr konvencionalne vrednosti najemnine za svoje spremstvo. Ruski car je za bivanje v škofijskem dvorcu plačal januarja 14.300 gld konvencionalne vrednosti. V začetku leta je bilo Ljubljančane strah, da se bo podražila tudi hrana. Še pred prihodom vladarjev so cene nekaterim prehrambnim izdelkom zrasle tudi za polovico, vendar pa je nato prišlo na trg toliko živil, da so padle na polovico cen, ki so veljale pred podražitvijo. Visoka je ostala le cena lesa, ki je poskočila od 4 na 7 gld (Holz in Costa, 1997, str. 136–138).

Pestro množico tujcev, ki so prišli v Ljubljano urejat nemirno Evropo, so dopolnjevali še različni poslovneži: trgovci, tovarnarji, bankirji, pa tudi radovedneži in pustolovci. V času kongresa je v Ljubljano pripotovalo 630 različnih poslovnežev, med njimi je bilo tudi 26 žensk. Po tedanji zakonodaji, ki je veljala v vseh predelih avstrijske monarhije, so morali hotelirji in gostilničarji tuje goste v 24 urah prijaviti policiji, da jih je ta lahko nadzorovala. Potniki so morali potovati le s poštno kočijo ali pa pri pošti najeti kočijo in potrebne konje, tudi če so imeli lastne vozove in konje. To je veljalo tudi za cesarja, kajti pošta je dobro izrabila svoj monopolni položaj. Kljub zamudnemu, dragemu in nevarnemu potovanju, je v času kongresa v Ljubljano pripotovalo 144 trgovcev ter 19 veletrgovcev. V Ljubljano so pripotovali trgovci iz Benetk, Trsta, Gorice, Vidma, Rima, Livorna in Milana. Prišli so trgovci iz Celovca, Beljaka, Gradca, Dunaja, Salzburga,

Dvorec barona Jožefa Kalasanca Erberga, vzgojitelja otrok cesarja Franca I. v Dolu pri Ljubljani. Cesar je s cesarico Karolino 16. maja 1821 obiskal barona, v spomin na obisk je pred dvorcem postavljen spomenik (na fotografiji v ospredju). (Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Dvorec_Dol#/media/Slika:Dol_pri_Ljubljani_Slovenia_-_Dol_Mansion.jpg.)

Bamberga, Nürnberga, Maribora, Celja, Ptuja. Pripotovali so trgovci iz hrvaških krajev: iz Zagreba, Varaždina, Karlovca, Reke, Senja, Splita, Siska ter ‚turški podaniki' iz Kostanjevice, Bitole, Beograda, pripotovalo je nekaj trgovcev iz Konstantinopla. V Ljubljano je prišel tudi trgovec iz Rio de Janeira, precej je bilo tudi grških trgovcev, ki so prišli iz Trsta. Nekateri trgovci so prišli ponujat izdelke iz stekla, platno in optične instrumente. To niso bili dvorni dobavitelji, njihovo blago je bilo namenjeno tujcem, ki so bili v Ljubljani, in seveda Ljubljančanom, večinoma pa so prišli sklepat kupčije ali pa prosit cesarja za razne privilegije in ugodnosti (prav tam, 1997, str. 136–138).

V Ljubljano je pripotovalo še 15 tovarnarjev, 6 zdravnikov, 19 tujih katoliških duhovnikov, dva slikarja, italijanska gledališka skupina in tudi draguljarji, zlatar in srebrar, dva menjalca denarja in dva bankirja (prav tam, 1997, str. 136–138).

Paviljon v počastitev cesarja Franca I. na ljubljanskem kongresu leta 1821 ob Cesti dveh cesarjev v Mestnem logu v Ljubljani. (Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Cesta_dveh_cesarjev#/media/Slika:Vic_Ljubljana_Slovenia_-_pavilion.JPG.)

V mesto je pritisnilo tudi domače podeželsko plemstvo. Ljubljanski trgovci, obrtniki, gostilničarji in posli vseh vrst so našli pri tem dovolj dobrega zaslužka (Mal, 1993, str. 286).

Še pred prihodom vladarjev so iz dunajskih dvornih hlevov v Ljubljano odposlali 120 konj za ježo in vprego ter 22 dvornih vozov z 80 uslužbenci. Poštam so naročili, da morajo imeti vedno dovolj konj na razpolago za službo diplomatskim kurirjem. Ker poštarji sami niso razpolagali s potrebnim številom konj, so si poiskali pomoč pri kmetih. Tako si je najbrž tudi podpeški poštar izbral ježenske voznike, ki so imeli lepe konje in svetlo konjsko opremo, da so pomagali od Krašnje dalje voziti spremstvo in prtljago ruskega carja, na kar nas vrh klanca na Ježici še danes spominja gostilna, imenovana *Pri ruskem carju*. Tu se je vladar tudi ustavil, da se je za Ljubljano preoblekel (prav tam, 1993, str. 286).

Ljubljanski magistrat in gradbeno ravnateljstvo sta si prizadevala, da bi bilo mesto tudi na zunaj bolj prikupnega videza. Tako so popravili nekatere razdejane ljubljanske ulice in trge, pohiteli pa so tudi z izravnalnimi deli na Kapucinskem (danes Kongresnem) trgu. Prav tako so uredili zanemarjen Branjevski trg ter obnovili zvožene ali manjkajoče mostnice na Špitalskem[1] in Čevljarskem mostu (Slovenska kronika XIX. stoletja, 2001, str. 146).

Pred deželnim dvorcem so odstranili zadnje ostanke mestnega jarka. Do leta 1820 so v mestu zasadili Lattermanov drevored, sprehajališče v Tivoliju, drevored ob Celovški cesti do Peruzzijevega vrta pod Cekinovim gradom, ob Dunajski cesti do sv. Krištofa, obnovili so tudi Šolski drevored za semeniščem in gimnazijo. Mestna razsvetljava je bila dotlej slaba, vendar pa je le začenjala delovati, povečali so število svetilk. Glavne trge in ulice so začeli čistiti nekoliko pogosteje in bolj redno. Lastniki hiš pa so napravili žlebove na strehah, kjer jih še ni bilo (Holz in Costa, 1997, str. 122–123).

Požarna bramba je bila v tem času že dokaj dobro urejena. Ob znaku za požar je vsak vedel, kaj je njegova naloga in kam mora iti. Po dekretu iz leta 1814 so morali nove hiše v mestu zidati po požarnovarnostnih predpisih, to je pomenilo, da so morale biti krite z opeko. Za opečnato streho je mesto krilo eno tretjino stroškov. V pomoč domačim gasilcem v času kongresa je iz Radgone pripotovala še posebej izurjena vojaška gasilska četa. In res je v času kongresa dvakrat zagorelo, vendar so požara takoj ukrotili in nista povzročila večje škode (prav tam, 1997, str. 122–123).

Ljubljančani so obnovili tudi staro gledališče in redutno dvorano. Vse gledališke predstave in koncerti so bili dobro obiskani. Ob različnih slavjih, ki so jih zaznamovali di-

1 Danes Tromostovje.

plomati in kronane glave, pa so prišle na svoj račun tudi ubožne in druge dobrodelne ustanove, saj so bili ugledni obiskovalci vedno odprtih rok (Slovenska kronika XIX. stoletja, 2001, str. 147).

Med gledališkimi deli so prevladovala dela z viteško vsebino ali pa tragedije usod. Uprizarjali so tudi operete in veseloigre. Tudi glasbeno življenje je bilo kar živahno. Filharmonično društvo je vsak teden organiziralo koncerte. V Ljubljani so gostovali tudi nemški in italijanski operni pevci (Holz in Costa, 1997, str. 125).

Ljubljančani so vedeli, da udeleženci kongresa bolj ljubijo hrupno in posvetno kot pa sveto življenje. Vedeli so, da je treba za njih prirediti razne zabave, da se morajo v opojnem vrvežu vrstiti plesi in maškarade v reduti, na strelišču in v zasebnih hišah (Slovenska kronika XIX. stoletja, 2001, str. 146). Ljubljanski meščani so bili navajeni na vsaj tri javne plese na teden, poleg tega pa so prirejali tudi domače zabave in piknike. Plese je obiskovalo po 300 do 400 oseb, v času kongresa tudi do 600. Običajna vstopnina je bila 30 kr, izjemoma tudi 50 kr (Holz in Costa, 1997, str. 125).

Priljubljena zabava ljubljanskih meščanov so bile vožnje s čolni po Ljubljanici. Organizirali so jih v lastno zabavo, v počastitev kakega posebnega dogodka ali v počastitev prihoda kake pomembne osebnosti. Reka je bila v času pred regulacijo dovolj visoka in mirna, da so imeli z nje lep razgled na okolico. Prirejali so tudi plese na čolnih, ko so med seboj povezali tri ali štiri čolne ter nanje položili pod, ki je bil zavarovan z ograjo (prav tam, 1997, str.126).

Ljubljančani so torej v vsakem trenutku izkoristili še tako banalen povod za novo slavje. Poskrbeli so tudi za umetni ogenj, lovske in jezdne zabave ter izlete na vozovih in saneh. Henrik Costa omenja v svojem dnevniku z dne 3. maja 1821, da sta se cesar in cesarica ob štirih popoldne odpeljala do Gruberjevega kanala, tam izstopila in nato jezdila na Golovec, kjer sta se zabavala z lovom na sokole. Prav tako omenja dne 10. maja 1821, da se je cesar Franc peljal na Golovec in se tam zabaval z lovom na ptice (prav tam, 1997, str. 67 in 69).

V času kongresa so praznovali rojstne dneve neapeljski kralj, avstrijska cesarica in avstrijski cesar. Med mnogimi slavnostmi, ki so se vrstile v času kongresa, je bila prav gotovo najimenitnejša proslava rojstnega dne cesarja Franca I. 12. februarja. Med 9. in 10. uro je vladar sprejemal čestitke najvišje družbe. Nato se je napotil v uršulinsko cerkev k sveti maši. Mašo je bral zagrebški škof, ženska šolska mladina, oblečena v belo, pa je napravila špalir, tako kot ob cesaričinem rojstnem dnevu štiri dni poprej. Slišala se je tudi zahvalna pesem. Navzoči so bili vsi predstavniki civilnih in vojaških oblasti. Med mašo je paradiral bataljon graničarjev in oddal običajne salve, ki jim je odgovorilo 24 topovskih strelov z gradu (Slovenska kronika XIX. stoletja, 2001, str. 147).

Po maši pri uršulinkah se je cesar odpeljal na svoje priljubljeno sprehajališče v Mestni log, kjer so meščani v popolni tajnosti v njegovo čast sezidali prav ličen kongresni paviljon. Od tam se je vladar okrog 12. ure vrnil v mesto. Potem se je k njemu pripeljal ruski car Aleksander in mu čestital za rojstni dan. Oba monarha sta obedovala, po kosilu pa se je oglasila godba regimenta Wimpffen (prav tam, 2001, str. 147).

Zvečer je knez Metternich pripravil veličastno večerjo. Gledališče in mesto sta bila slavnostno razsvetljena. Posebnega občudovanja so bili deležni rotovž, rezidenca ruskega carja, licej, semenišče, uršulinska cerkev, poslopja državnih posesti, tobačne in bankalne uprave ter vodnjak in trg pred mestno hišo. Podobno kot ob rojstnem dnevu cesarice so se veličanstva popeljala po mestu. Pridružilo se jim je precej meščanskih kočij. Še več je bilo seveda ljudi, ki so glasno vzklikali »*vivat*«. Ljubljanski meščani so na strelišču za oficirje pripravili mizo z 80 pogrinjki, moštvo od narednika navzdol pa so obdarovali s funtom mesa in poličem vina. Komisija, ki je skrbela za mestne siromake, je vsakega reveža razveselila s posebnim darilom (prav tam, 2001, str. 147).

V družabnem življenju ljubljanskih meščanov so imeli pomemben deleže cerkvene slovesnosti in prazniki. V času kongresa so se slovesne maše kar vrstile. Enajstega februarja 1821 je posvetil v ljubljanski stolnici kardinal Spina spovednika neapeljskega kralja za termopilskega škofa. Pri posvetitvi sta bila navzoča ljubljanski in zagrebški škof. V stolnici so 20. februarja opravili zadušnico za cesarja Jožefa II., 1. marca za cesarja Leopolda II., 15. maja pa za cesarjevo mater Marijo Ludoviko. Tretjega aprila so z razsvetljavo mesta, parado konjenice in s slovesno zahvalnico proslavili zmago avstrijske vojske v neapeljskem kraljestvu (Mal, 1993, str. 290).

SKLEP

Na podlagi pregledane literature lahko sklepam, da je imel ljubljanski kongres pomembno vlogo pri postavljanju tedanje prestolnice Kranjske na politični zemljevid Evrope in velik vpliv na življenje Ljubljančanov v času, ko je imela v dobršnem delu Evrope oblast in vpliv Sveta aliansa (izven njenega vpliva sta npr. Velika Britanija, Francija, leta 1820 tudi ni posredovala v Španiji). Udeležili so se ga najvplivnejši evropski vladarji in vrsta pomembnih diplomatov tedanje dobe. Kongres je uresničil svoj namen zatrtja revolucije v Neaplju in ljubljanski rezultati so pomenili zmago Metternicha na vsej črti.

Po drugi strani je Ljubljančanom prinesel mnoge denarne koristi, živahno trgovino, bolj urejeno in obnovljeno mesto, slavja in družabne prireditve, dobro obiskane gledališke predstave in glasbene koncerte ter pogoste mašne slovesnosti. Ljubljančani so po Ilirskih provincah spet začutili duh svetovljanskega načina življenja, ki je bil domač večjim evropskim prestolnicam.

Na pomembnost kongresa za mesto nas še danes spominjajo imena za Kongresni trg, Cesto dveh cesarjev v Mestnem logu z obnovljenim kongresnim paviljonom, ki so ga postavili za Franca I. v času kongresa, in ime gostilne Pri ruskem carju na Ježici (car Aleksander I. je pripotoval v Ljubljano prek Črnuč).

Kongres je glavno mesto Kranjske za dobre štiri mesece spremenil v središče evropske politike.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Enciklopedija Slovenije (6. zvezek) (1992). Ljubljana: Mladinska knjiga.
Holz, E., Costa, H. (1997). *Ljubljanski kongres 1821* [transkribirala iz rokopisne gotice, prevedla, napisala uvodno in spremno besedo] Eva Holz; [avtor dnevnika in dveh seznamov] Henrik Costa. Ljubljana: Nova revija.
Mal, J. (1993). *Zgodovina slovenskega naroda* (II. del). Celje: Mohorjeva družba.
Slovenska kronika XIX. stoletja (1800–1860) (2001). Ljubljana: Nova revija.
Šenk, V. (1944). *Kongres Svete aliance v Ljubljani*. Ljubljana: Ljubljanska knjigarna.
Rahten, A., Antoličič, G., Mulej, O. (ur.) (2021). *Ljubljanski kongres 1821: diplomatskozgodovinska študija Vladimirja Šenka*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Tavčar, I. (1999). *Izza kongresa*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

ČASOPISNI VIRI

Laibacher Zeitung, številka 20 (1901).
Laibacher Zeitung, številka 21 (1901).

Dr. Tina Milavec,
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

MED ZATONOM RIMA IN ZAČETKOM SREDNJEGA VEKA – POZNA ANTIKA V SLOVENIJI

Tina Milavec, PhD,
Faculty of Arts, University of Ljubljana

BETWEEN THE FALL OF ROME AND THE BEGINNING OF THE MIDDLE AGES – LATE ANTIQUITY IN SLOVENIA

IZVLEČEK

Prispevek kratko predstavlja ključne spremembe v zahodnem delu Rimskega cesarstva v poznoantičnem obdobju, torej med drugo polovico 3. in koncem 6. stoletja. Po krizi druge polovice 3. stoletja je v prvi polovici 4. stoletja imperij doživel kratko obdobje razcveta. Konec 4. stoletja so se ob drugih težavah velikega cesarstva začeli obsežni premiki ljudstev, ki so spremenili politično podobo Sredozemlja in njegovega zaledja. V drugem delu prispevka je izpostavljeno dogajanje na današnjem slovenskem prostoru v tem obdobju s poudarkom na izsledkih arheoloških raziskav. Območje današnje Slovenije je močno zaznamovala lega na križišču pomembnih poti in posledično opustitev nižinske poselitve po sredini 5. stoletja. Orisana je poselitvena podoba prostora in način življenja v novih višinskih naselbinah.

Ključne besede: pozna antika, Rimsko cesarstvo, višinske naselbine, Slovenija

ABSTRACT

The article briefly presents the key changes that occurred in the western part of the Roman Empire in the late antique period, i.e., between the second half of the 3rd century and the end of the 6th century. Following the crisis in the second half of the 3rd century, the empire underwent a brief period of prosperity in the first half of the 4th century. At the end of the 4th century, when the large empire was already experiencing other problems, large-scale migrations began, altering the political situation in the Mediterranean and its hinterland. The second part of the article highlights events from that period that took place in the present-day Slovenian territory, focusing on the findings of archaeological research. The area of present-day Slovenia was greatly influenced by its location at the crossroads of major routes and consequently by the abandonment of lowland settlement after the mid-5th century. The article outlines the settlement situation in the area and the way of life in the new hilltop settlements.

Keywords: Late Antiquity, Roman Empire, hilltop settlements, Slovenia

UVOD

Današnji slovenski prostor je geografsko zelo pester in je bil zato pogosto razdeljen med različne politične in upravne enote. Tu se stikajo Alpe s Panonijo, Sredozemljem in dinarskim svetom. V antiki pa so se tu srečevale matična Italija, panonske in noriške province, morda tudi Dalmacija. Po upravnih reformah cesarja Dioklecijana konec 3. stoletja našega štetja je bilo to območje razdeljeno med Benečijo in Istro na zahodu, Sredozemskim Norikom na severu, Panonijo Savijo in Prvo Panonijo na vzhodu in morda še Dalmacijo na čistem jugovzhodu (zemljevid 1). Ker je ležal na prehodu med zahodnim in vzhodnim delom Rimskega imperija, je skozi prostor današnje Slovenije vodilo nekaj najpomembnejših prometnih povezav, ki so močno vplivale na zgodovinski razvoj. Že od prazgodovine in podobno kot današnje trase avtocest so glavne prometnice vodile od jugozahoda na severovzhod (državna cesta Akvileja–Petoviona–Karnunt oz. Oglej–Ptuj–Petronell v Avstriji) in od severozahoda, predvsem pa od današnje Ljubljane, na vzhod (cesta Emona–Siscia–Sirmij oz. Ljubljana–Sisek–Sremska Mitrovica). Po teh poteh sta tekla promet in trgovina, a tudi cesarske armade in vpadi sovražnih skupin. Zato se je poselitvena slika tega prostora v zadnjih stoletjih Zahodnega rimskega cesarstva in po njegovem uradnem propadu zelo spreminjala, še bolj kot njegova okolica.

Zemljevid 1: Upravna delitev prostora po Dioklecijanovi reformi provinc, glavne ceste, rimska mesta in višinske naselbine.
(Zemljvid izrisal: dr. Anton Polšak, vir osnove: ArcGIS in .)

KRIZA IMPERIJA

A vrnimo se k začetkom teh velikih sprememb. Že druga polovica 3. stoletja našega štetja je bila za celotni Rimski imperij polna pretresov, vojn in težav. Po razmeroma dogem času miru in bojev skoraj samo na zunanjih mejah cesarstva je začel veliki imperij pokati po šivih. Med letoma 235 in 286 se je na čelu cesarstva izmenjalo več kot 20 cesarjev, nekateri so vladali le po nekaj mesecev in nikoli niso stopili v Rim. Iz teh težav se je rimska država še uspela izvleči, predvsem po zaslugah Diokla, rojenega blizu današnjega hrvaškega mesta Split, kasneje poznanega z imenom cesar Dioklecijan. Ta je znova vzpostavil red v velikem imperiju in poskrbel za veliko število sprememb na različnih področjih, v vojski, v državni upravi, pri kovanju denarja in v ureditvi provinc. Dioklecijan je razdelil upravljanje imperija med sovladarje, saj je ugotovil, da je dela preveč za enega samega cesarja. Tako upravljanje države je trajalo sicer le kratek čas. Ko se je Dioklecijan upokojil, edini rimski cesar, ki je storil kaj takega, so se nasledniki med seboj hitro sprli in kot zmagovalec bojev za oblast je izšel cesar Konstantin. Njega najbolje poznamo po tem, da je v zahodnem delu imperija, kamor je spadal tudi prostor današnje Slovenije, leta 313 dovolil krščansko vero. Posledica tega je bila, da so se v 4. stoletju hitro začele gradnje cerkva, od katerih nekatere lahko občudujemo še danes.

Najpomembnejša cerkev na širšem prostoru današnje Slovenije je bila dvojna bazilika v Akvileji, ki jo je škof Teodor začel graditi že nekaj let po letu 313. Do danes so se ohranili čudoviti mozaiki in del fresk prvih cerkvenih stavb. Na spletni strani www.fondazioneaquileia.it si lahko ogledate odlične 3D-rekonstrukcije akvilejskih bazilik in delov mesta Akvileja. V Sloveniji pa si zgodnjekrščanske mozaike lahko ogledate v arheološkem parku Zgodnjekrščanski center pri Osnovni šoli Majde Vrhovnik v Ljubljani: https://mgml.si/sl/mestni-muzej/razstave/263/arheoloski-park-emona/.

PRESELJEVANJE LJUDSTEV

Razcvet 4. stoletja pa ni dolgo trajal. Leta 370 so izza Črnega morja prišle skupine, ki jih imenujemo Huni. Vest o divjem ljudstvu, ki se bliskovito pojavi, napade in izgine, spretnem z loki, na majhnih konjih, se je hitro razširila po imperiju in sejala strah. Medtem so Huni premagali skupine, ki jih imenujemo Alani in Goti, ki so živele ob Črnem morju in severno od Donave, ki je predstavljala mejo imperija. Nekatera ljudstva so ostala Hunom podrejena, druga pa so pred njimi zbežala na zahod in proti jugu. Ti drugi so za pomoč in nastanitev znotraj meja imperija prosili rimske cesarje. Tako se začenja nekaj stoletij dolgo obdobje, ki ga imenujemo preseljevanje ljudstev. V tem obdobju se je Rimski imperij razdelil na dva dela, zahodnega in vzhodnega. Meja se je občasno rahlo spreminjala, večinoma pa je potekala med panonskimi na eni in makedonskimi in dačanskimi provincami na drugi strani. Različne skupine ljudi, ki so prej živele zunaj cesarstva, so se premikale po prostoru današnje Evrope in iskale svoj življenjski prostor. Pogosto so pri tem prestopale meje rimske države, kar je imelo za posledico mnogo konfliktov in vojaških spopadov. Za povrh so se znotraj države vnemale državljanske vojne med uradno priznanimi cesarji in tistimi, ki so se sami ali s pomočjo vojske zavihteli na prestol. Mnogo ljudstev je vstopalo v tako imenovane federatske pogodbe z rimskimi cesarji, v zameno za nastanitev in oskrbo so obljubili, da bodo

varovali rimska ozemlja. Te obljube pa so bile včasih kratkega veka, zato je prihajalo do številnih konfliktov in menjav zavezništev. Do sredine 5. stoletja so se odvili tako daljnosežni premiki, da so Vandali osvojili Kartagino v severni Afriki, današnji Tunis, Huni so ustanovili svojo veliko državno tvorbo v Panoniji, Zahodni Goti pa so bili nastanjeni v jugozahodni Galiji, današnji Franciji okrog Toulousa. Obseg Zahodnega rimskega cesarstva se je hitro krčil, prebivalstvo pa je doživljajo hude čase. Poleg obleganj, spopadov in nasilja domačih in tujih vojakov so ljudi pestile lakote zaradi zamujenih žetev, epidemije različnih bolezni, visoki davki, s katerimi so cesarji poskušali hraniti izpraznjeno državno blagajno, in druge tegobe. Vrstili so se tudi vdori v Italijo, od katerih je trajen postal vdor skirskega poveljnika Odoakra, ki je leta 476 odstavil mladoletnega cesarja Romula Avgustula in si prisvojil prestolnico v Raveni.

KRALJESTVI VZHODNIH GOTOV IN LANGOBARDOV

Sodobnikom se verjetno ta dogodek ni zdel tako usoden, a se je izkazal za trajen konec zahodnega cesarstva. Nadomestila so ga kraljestva germanskih ljudstev, ki pa so pogosto posnemala rimski način življenja in si prizadevala za priznanje vzhodnega cesarstva. Višji sloji družbe so bežali ali upali na posredovanje s strani vzhodnorimskih cesarjev, ki pa so bili polno zaposleni s težavami na svojih mejah in s svojimi sosedi.

Eden od takšnih nepriljubljenih sosedov vzhodnega imperija je bil Teoderik s svojo skupino Vzhodnih Gotov. Vzhodnorimski cesar Zenon ga je leta 488 napotil, naj zanj ponovno osvoji Italijo iz rok Odoakra, kar je Teoderik tudi storil. Vzpostavil je svojo prestolnico v Raveni, ki še danes kaže razkošne spomenike iz tega časa, in kraljestvo Vzhodnih Gotov, pod katerega je spadal tudi prostor današnje Slovenije. Kraljestvo pa ni preživelo Teoderika samega, po njegovi smrti leta 526 so se razplamtele 20 let trajajoče vojne z vzhodnim cesarstvom, ki so Italijo hudo prizadele. Sredi 6. stoletja je morda kratko kazalo, da bi se sanje o ponovno vzpostavljeni rimski oblasti okrog Sredozemskega morja lahko uresničile. Cesarju Justinijanu je uspelo za nekaj časa nazaj pridobiti ozemlja v severni Afriki, na Pirenejskem polotoku in tudi Italijo. A politični položaj na prostoru nekdanjega Zahodnega rimskega cesarstva je bil nestabilen, v 6. stoletju se je dvignila nova sila, to so bili Franki. Malo ljudstvo s severa Evrope je v nekaj več kot 100 letih postopno osvojilo velike dele nekdanje rimske Galije in prostora na vzhodnem bregu Rena ter močno poseglo v dogajanje do Alp in Italije. Njihovo približevanje in vmešavanje v sredozemsko politiko se je bizantinskemu cesarju zdelo nevarno. Ker je bil dober diplomat, je skrbel, da so se ljudstva, ki so živela na prostoru nekdanjega zahodnega imperija, prepirala med seboj in niso predstavljala večje nevarnosti za njegov, vzhodni del imperija. Frankom je nasproti postavil drugo skupino, Langobarde, ki so že nekaj časa živeli v Podonavju in kasneje tudi na velikem delu današnjega slovenskega zemlja ter računali na svojo priložnost v obljubljeni deželi Italiji. Na velikonočni ponedeljek leta 568 naj bi se Langobardi pod svojim kraljem Alboinom odpravili v Italijo. Potovali so prek sedanjega slovenskega ozemlja, kot skoraj vsi, ki so s severa ali vzhoda po kopnem želeli tja. Langobardi so se ustalili predvsem v severni Italiji in ustanovili kraljestvo, ki so ga sestavljale šibko povezane manjše politične enote, ki so jim načelovali vojvode. Najbližja današnji Sloveniji je bila v Furlaniji s sedežem v malem mestecu ob reki Nadiži, Čedadu. Potem ko so Langobardi zapustili Panonijo, kjer so do tedaj živeli, so z vzhoda za njimi začele prihajati nove skupine. Med njimi najvidnejši so bili Avari in Slovani, to pa je že tema za drugo zgodbo. Z njimi se je življenje močno spremenilo, a te spremembe so bile postopne. Vsakodnevno življenje ljudi se je še dolgo oklepalo starih tradicij in navad (zgodovinski pregled obdobja: Bratož, 2014).

POZNA ANTIKA NA DANAŠNJEM SLOVENSKEM PROSTORU

Današnji slovenski prostor je bil zaradi zgoraj opisane lege na vozlišču pokrajin in poti v zadnjem stoletju obstoja Zahodnega rimskega imperija zelo izpostavljen prehodom in vpadom domačih in tujih vojaških skupin. Zaradi tega so Rimljani že v 3. stoletju začeli z vzpostavljanjem obrambnega sistema, ki ga poznamo pod imenom *claustra Alpium Iuliarum*, zapore Julijskih Alp. Ta izraz je uporabil pisec Amijan Marcelin, ne vemo pa, kako so sistem Rimljani dejansko imenovali. V 4. stoletju so dogradili kompleksen sestav utrjenih mest, trdnjav, stolpov in zapornih zidov, ki je nadzoroval prehode in poti na prostoru med Posočjem in mestom *Tarsatica*, današnjo Reko v Kvarnerskem zalivu (zemljevid 2). Glavna trdnjava je bila na današnji Hrušici na Notranjskem (slika 1), kjer cestna povezava med Panonijo in Italijo doseže najvišjo točko (858 m. n. v.). Poleg uradnih utrdb pa so bile manjše vojaške posadke nastanjene tudi po različnih strateško primernih točkah v vmesnem prostoru. Na območju, ki so ga varovale *klavstre*, se je odvilo precej pomembnih vojaških spopadov v 4. stoletju, med drugimi spopad pri Mrzli reki v Vipavski dolini med cesarjem Teodozijem in uzurpatorjem Evgenijem leta 394. Po tej bitki in predvsem za začetek 5. stoletja pa pisni viri navajajo, da je bil ob prihodu tujih vojaških skupin sistem nezastražen in lahko prehoden (Kusetič idr., 2014; Kos, 2015; Ciglenečki, 2016). Zakaj se je to zgodilo, nam ni povsem jasno, zunanje meje na

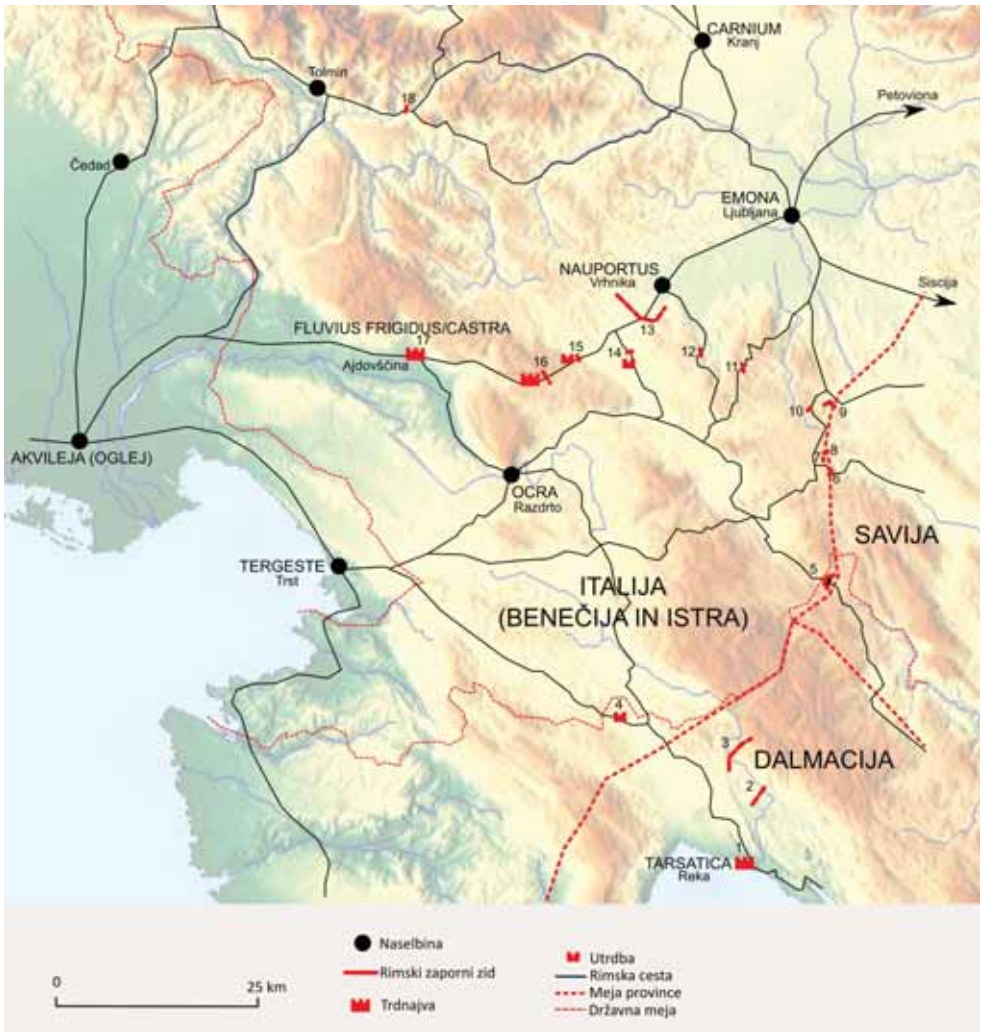

Zemljevid 2: Potek glavnih cest in sistema claustra Alpium Iuliarum.
(Zemljevid izrisal: dr. Anton Polšak, vir osnove: ArcGIS in Kusetič, idr., 2014, sl. 3.1.)

Slika 1: Idealna rekonstrukcija trdnjave na Hrušici.
(Vir: claustra.org,
izvirnik hrani: Narodni muzej Slovenije,
rekonstrukcija: Igor Dolinar.)

Renu in Donavi je država nadzorovala še kar nekaj časa. Opuščanje *klavster* naznanja prihajajoče poznoantično obdobje, ko je prostor današnje Slovenije ostal na obrobju državnega zanimanja in nadzora. Z umikanjem države in odseljevanjem višjih slojev, ki so si to lahko privoščili, v Italijo, se je življenje od sredine 5. stoletja dalje zelo spremenilo. Zadnji veliki udarec je verjetno zadal prehod Atilovih Hunov ob napadu na Italijo leta 452. Lahko da je bilo precej naselij takrat požganih in si preprosto niso več opomogla. Pisni viri po sredini 5. stoletja molčijo, saj ta del imperija ni bil v središču pozornosti državnih kronistov. Arheološka podoba prostora pa nam pove, da se je sredi 5. stoletja prav na tem delu antičnega sveta korenito spremenil način življenja.

UTRJENE VIŠINSKE NASELBINE

Največja sprememba je nastopila z opuščanjem mest in manjših naselij v nižinah. Glavna rimska mesta, Emona (Ljubljana), Celeja (Celje), Petoviona (Ptuj) in Neviodun (Drnovo), po prvi polovici 5. stoletja ne kažejo več znakov življenja. Podeželske vile, velika gospodarska posestva, ki so bila tako značilna za rimski način življenja, so bila prav tako opuščena, enako velja za manjše zaselke. Zakaj se je to zgodilo, je težko v celoti razumeti. Najverjetneje je bila ogroženost ob vpadnicah tako velika, da so ob neprenehnih prehodih vojska, napadih in ropanjih ljudje presodili, da se je treba zateči na varnejša mesta. Ta so poiskali na naravno utrjenih položajih – vzpetinah, polotokih, pomolih ali sotočjih vodotokov. Tam so si postavili nova naselja, ki so jih še dodatno utrdili z obzidji, jarki in palisadami, če je bilo to potrebno. V teh naseljih je imela glavno mesto cerkev, saj je vedno bolj očitno, da so v odsotnosti državne organizacije, nadzora in pomoči, predstavniki Cerkve prevzemali skrb za prebivalstvo, trgovino in organizacijo javnega življenja (Ciglenečki, 2003; Ciglenečki, 2012).

Tem novim oblikam poselitve arheologi pravimo utrjene višinske naselbine (sliki 2 in 3) in so v osnovnih potezah značilne za velik del bivšega imperija, le da drugje nižinska poselitev ni povsem propadla. Na današnjem slovenskem prostoru pa te vzpetine zamenjajo vse prejšnje oblike naselij. Tu se je odtlej odvijalo življenje, ki si ga lahko predstavljamo nekje med mestnim in vaškim. V veliki meri so bile te naselbine samo-

Slika 2: Višinska naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu v dolini Soče.
(Foto: Slavko Ciglenečki.)

oskrbne, sami so pridelovali hrano in osnovne potrebščine za življenje, izdelovali so lonce za kuhanje, orodje za obdelavo lesa in kamna, poljedelsko orodje, gospodinjske predmete in preprostejše oblike nakita in delov noše. Iz oddaljenih delov Sredozemlja, severne Afrike, današnje Grčije in Cipra, pa so še vedno dobivali nekatere dobrine, ki so predstavljale osnovne sestavine rimskega načina življenja, na primer vino ali olje, morda celo cenjene ribje omake. Iz Levanta in Egipta je prihajalo surovo steklo, iz katerega so si izdelovali okenska stekla in osnovne oblike kozarcev in svetilk za cerkvene zgradbe. Tisti, ki so si to lahko privoščili, so imeli tudi kak kos dragocenega nakita ali vojaške opreme, ki je prihajal iz daljnih krajev. Za obrambo naselij so prebivalci skrbeli bolj ali manj sami. Tiste, ki so bile strateško bolj pomembne, so nadzorovale manjše posadke predstavnikov državne oblasti, vzhodnogotske, bizantinske ali langobardske uprave. Naselbine so se med seboj po vlogi razlikovale, kot prej nižinske. Nekatere so imele pomembnejšo vojaško vlogo, druge religiozno (naselbina na Sv. Hemi na avstrijskem Koroškem je imela po dosedanjih podatkih 6 cerkva in velja za romarsko središče), tretje civilno (Ciglenečki, 2008). Nekatere višinske naselbine so očitno predstavljale tudi večje regionalne centre z okoliškimi manjšimi satelitskimi naselji. Od teh je bil posebej pomemben Karnij, današnji Kranj. Na pomolu med rekama Savo in Kokro zgrajena utrjena naselbina je najbolj poznana po velikem grobišču na savski terasi pod obzidjem. Tam so bili poleg domačinov pokopani tudi ljudje, ki so prihajali iz različnih delov takratne Evrope, ter predstavniki vseh državnih oblik, ki smo jih omenili v začetku tega prispevka, Vzhodnih Gotov in Langobardov, verjetno tudi Frankov in Bizantincev, pa še koga. Nekateri predmeti na grobišču kažejo celo povezave s Skandinavijo. To in dragocene najdbe celih lamelnih oklepov in kopjastega orožja z dvorišč današnjih hiš ob obzidju Kranja kažejo, da je bil Karnij pomemben in cvetoč center v dolini Save, ki je nadziral pot na sever proti Koroški in Tirolski, in središče politične enote, imenovane Karniola, ki se je oblikovala na prostoru nekdanje rimske uprave (Knific, Lux, 2016; Pflaum, 2016) (sliki 4 in 5).

Slika 3: Idealna rekonstrukcija višinske naselbine Ajdovski gradec nad Vranjem pri Sevnici, kjer je urejen arheološki park.
(Vir: geago.si.)

ŽIVLJENJE V VIŠINSKIH NASELBINAH

Vsakdanje življenje ljudi se je spreminjalo. Trudili so se ohraniti rimski način življenja, ki so ga bili navajeni, a to ni bilo več povsem mogoče. Opustili so centralno ogrevanje in kulturo javnih kopališč, gledališč in iger. Le še redke stavbe so bile krite z opečnatimi strešniki. Javno življenje se je v pozni antiki vedno bolj vrtelo okrog cerkva, ki so zasedale vedno pomembnejšo vlogo v življenju ljudi in države. Od začetka 5. stoletja dalje je skoraj zastal tudi novčni obtok, vsaj pritok svežih novcev, ki so jih kovali bizantinski cesarji ali germanski kralji. Verjetno so z zlatniki in srebrniki plačevali le še uradne vojaške posadke, med preostalim prebivalstvom pa je najverjetneje krožil nekaj stoletij starejši rimski drobiž, saj ga arheologi najdemo v velikih količinah tudi na poznoantičnih najdiščih.

Ostanke oblačil arheologi najdemo zelo redko, saj v slovenskem podnebju organske snovi v zemlji hitro razpadejo. Vemo, da so nosili lanena in volnena oblačila, premožnejši tudi svilena. Spenjali so jih s pasnimi sponami in okrasnimi zaponkami. Te zaponke so pogosto v oblikah različnih krščanskih simbolov, najpogosteje križa, pava ali goloba. Radi so nosili tudi ogrlice iz raznobarvnih steklenih jagod, prstane in uhane, lase so si ženske včasih spenjale z okrasnimi iglami in pokrivale s tančicami, ki so bile lahko pretkane z zlatimi nitmi (slika 6). O moški noši vemo precej manj, saj so jih pokopavali z malo predmeti; poleg pasu najdemo v grobovih glavnike in torbice z osnovnimi vsakodnevnimi potrebščinami, kot so na primer nož, kresilo in pinceta. Različne skupine ljudi so uporabljale različne pogrebne običaje. Skoraj nikogar v tem obdobju niso pokopali sežganega, to navado so Rimljani postopno opuščali vsaj od 3. stoletja dalje. Nekatere skupine prebivalstva so pokopavale svoje moške v polni bojni opremi in svoje ženske z bogatim nakitom iz srebra, zlata in poldragih kamnov, ki so jih dobili predvsem s Cejlona. Najpogosteje pa so ljudi pokopavali kar brez vseh pridatkov.

Osnova prehrane so bili žita in stročnice ter drobnica, govedo, prašiči in perutnina. Čeprav so živeli sredi gozdov, lov ni bil pomemben vir hrane.

Slika 4: Rekonstrukcija vojščaka z oklepom in kopjastim orožjem, kakršno je bilo najdeno v Kranju.
(Vir: Gorenjski muzej, risba: Jakob Klemenčič.)

PREHOD V ZGODNJI SREDNJI VEK

Zelo slabo zaenkrat razumemo konec uporabe višinskih naselbin in ponovno selitev v doline. Morda že v 6., gotovo pa v 7. stoletju so se v severovzhodni del današnje Slovenije, v Prekmurje, začeli priseljevati novi ljudje, ki jih viri imenujejo Slovani (Guštin, 2002; Pavlovič, 2017). Ti so živeli povsem drugače kot ostanki prebivalstva rimskega imperija, v hišah iz organskih materialov, postavljenih ob potoke v nižinah. Preživljali so se s preprostim poljedelstvom, verovali so v druga božanstva, govorili drug jezik in bili družbeno povsem drugače organizirani. Obdobje njihovega prihoda in naselitve imenujemo zgodnji srednji vek, saj se s prevlado njihovega načina življenja antika dokončno zaključi, prekinjen je za nekaj stoletij tudi razvoj cerkvene organizacije. Tu in tam so bili prvi stiki starega z novim prebivalstvom tudi konfliktni, ne pa vedno. Za posamezne višinske naselbine opažamo, da so bile uničene v večjih požarih, ki pa jih ne moremo z gotovostjo povezati z napadi ali spopadi. Prebivalci nekaterih višinskih naselbin so se verjetno sami odločili, da jih bodo zapustili, razloge za to pa bomo morali še poiskati z novimi raziskavami. Tekom stoletja ali dveh so se vsi počasi vrnili v nižine, kjer so sčasoma zaživeli skupaj in oblikovali nove politične tvorbe. Od teh se je v določeni meri ohranila že prej omenjena Karniola s središčem v današnjem Kranju, ki jo zgodnjesrednjeveški viri omenjajo že kot domovino Slovanov.

Slika 5: Poznoantični nakit iz Kranja.
(Hrani: Gorenjski muzej, foto: Tomaž Lauko.)

SKLEP

Med 3. in 6. stoletjem našega štetja je bilo Sredozemlje prizorišče velikih političnih in poselitvenih pretresov in sprememb, po drugi strani pa tudi razcveta krščanstva. Rimski imperij so na zahodu zamenjale države germanskih vladarjev, v jugovzhodni del današnje Evrope pa so se od konca 6. stoletja dalje kot eni zadnjih priseljevali ljudje, ki jih imenujemo Slovani.

Prostor današnje Slovenije je bil zaradi svoje lege ob ključnih prometnicah na severovzhodni meji Italije zelo izpostavljen prehodom domačih in sovražnih vojaških skupin. Predvsem zaradi te izpostavljenosti je v 3. in 4. stoletju rimska država ta prostor utrjevala, prebivalci pa so občasno bežali v bolje utrjene ali odročne predele. Po sredini 5. stoletja so se domačini tudi trajno preselili iz niže ležečih in naravno slabo zavarovanih naselij v tako imenovane višinske naselbine. Tja so v okrnjeni obliki prenesli antični način življenja in se trudili nadaljevati stike s preostalim rimskim svetom. Razen nekaterih postojank, ki so bile vojaškega in strateškega pomena za državne tvorbe 6. stoletja v Italiji, so bili ljudje bolj ali manj prepuščeni sami sebi. Javno življenje je v veliki meri vodila cerkvena organizacija.

Zgodovinski in arheološki viri so za današnji slovenski prostor še posebno skopi za čas 7. in 8. stoletja. V tem času so se tu ustalili novi prišleki z vzhoda in začeli vzpostavljati svojo politično organizacijo. Obenem so prihajali tudi predstavniki sosednje Bavarske in nove velesile na zahodu, Frankovskega kraljestva. Skupaj s potomci domačinov, ki so po koncu 6. stoletja postopno zapuščali višinska naselja, so zaživeli v obdobju, ki ga imenujemo zgodnji srednji vek.

Slika 6: Rekonstrukcija poznorimske ženske noše.
(Avtorica: Tamara Korošec, ©ZRC SAZU.)

LITERATURA

Bratož, R. (2014). *Med Italijo in Ilirikom. Slovenski prostor in njegovo sosedstvo v pozni antiki*. Zbirka zgodovinskega časopisa. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Ciglenečki, S. (2003). Frühchristliche Kirchen in Slowenien und die Elemente ihrer Innenausstattung (Ranokršćanske crkve u Sloveniji i elementi njihova unutarnjeg uređenja). *Hortus Artium Medievalium, 9*, str. 11–12.

Ciglenečki, S. (2008). *Castra* und Höhensiedlungen vom 3. bis 6. Jahrhundert in Slowenien. V: *Höhensiedlungen zwischen Antike und Mittelalter von den Ardennen bis zur Adria*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 58. Degruyter, str. 481–532.

Ciglenečki, S. (2012). Spremenjena podoba poznoantičnih urbanih središč – prispevek k transformaciji poselitvene slike v jugovzhodnoalpskem prostoru. V: Lazar, I., Županek, B. (ur.), *Emona med Akvilejo in Panonijo / Emona between Aquileia and Pannonia*. Koper: Univerzitetna založba Annales, str. 459–478.

Ciglenečki, S. (2016). Claustra Alpium Iuliarum, Tractus Italiae circa Alpes and the defence of Italy in the final part of the Late Roman period / Claustra Alpium Iuliarum, tractus Italiae circa Alpes in problem obrambe Italije v zaključnem poznorimskem obdobju. *Arheološki vestnik, 67*, str. 409–424.

Guštin, M. (ur.) (2002), *Zgodnji Slovani. Zgodnjesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp.* Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Knific, T., Lux, J. (2015). Kranj z okolico v pozni antiki – zapis geografa iz Ravene in arheološki podatki. *Kranjski zbornik, str.* 39–41.

Kos, P. (2015). *Ad Pirum (Hrušica) in Claustra Alpium Iuliarum*. Vestnik ZVKDS XXVI.

Kusetič, J., Kos, P., Breznik, A., Stokin, M. (2014). *Claustra Alpium Iuliarum: med raziskovanjem in upravljanjem / Claustra Alpium Iuliarum: between research and management*. Ljubljana: Inštitut Ivan Michler.

Pavlovič, D. (2017). Začetki zgodnjeslovanske poselitve Prekmurja. *Arheološki vestnik, 68*, str. 349–386.

Pflaum, V. (ur.) (2016). *V blesku kovinske oprave / Gleaming in armour*. Kranj: Gorenjski muzej.

Tina Počkar,
Osnovna šola dr. Bogomirja Magajne Divača

GEOGRAFSKO-ZGODOVINSKO TERENSKO DELO PO POTI NEKDANJIH MLINOV V SOTESKI POTOKA KRANJŠEK NA VRHEH

Tina Počkar,
Primary School dr. Bogomir Magajna Divača

A GEOGRAPHICAL AND HISTORICAL FIELDWORK OF FORMER WATER MILLS ALONG THE KRANJŠEK STREAM GORGE IN VRHE

IZVLEČEK

Članek predstavi primer medpredmetnega, geografsko-zgodovinskega terenskega dela po poti nekdanjih mlinov v soteski potoka Kranjšek na Vrheh. Potok je bil za domačine od nekdaj pomemben vodni vir, med drugim je do prve svetovne vojne ob potoku delovalo sedem mlinov na vodni pogon. Ob njihovih ruševinah danes poteka označena pešpot, ki bi jo bilo smiselno preurediti v učno pot s postavitvijo dodatnih informacijskih tabel. S tem bi omogočili, da bi naravno in kulturno dediščino soteske spoznalo več ljudi, med njimi tudi dijaki in učenci (okoliških) šol. Prav slednjim je namenjen predstavljen praktični primer terenskega dela, ki vključuje učne vsebine zgodovine in geografije za 6. razred osnovne šole ter združuje metode zgodovinskega in geografskega terenskega dela. Kot ena od metod izkustvenega učenja ima v sodobnem poučevanju terensko delo velik pomen, saj spodbuja in krepi lastno dejavnost učencev ter njihovo kritično mišljenje. V praksi se velikokrat izvaja medpredmetno in kot tako omogoča, da učenci povezujejo vsebine različnih predmetov in razmišljajo bolj celostno. V članku predstavljeno terensko delo po soteski Kranjška vključuje osem opazovalnih mest, kjer bi učenci s pomočjo delovnega lista v skupinah spoznavali značilnosti območja, s poudarkom na nekdanji mlinarski dejavnosti.

Ključne besede: sodobni pouk, izkustveno učenje, terensko delo, Vrhe, Kranjšek, mlini

ABSTRACT

The article presents an example of cross-curricular geographical and historical fieldwork along the way of former mills in the Kranjšek stream gorge in Vrhe. The stream has long been an important water source for locals, up until World War 1 seven watermills operated there. Along the mills' ruins runs a walkway that could become an educational trail by adding display boards. The natural and cultural heritage could this way be shared with people, including primary and secondary school students from local schools. The practical example of the cross-curricular fieldwork laid out in the article covers topics from sixth grade Geography and History lessons of primary school. Experiential learning is an important method in modern education. Fieldwork is an essential part of this method as it encourages and strengthens the students' activity and critical thinking. It is often done as a cross-curricular activity where students have to connect topics learnt in different subjects and broaden their thinking process.

The fieldwork presented in the article includes eight marked stations along the walkway, where students would form groups and learn about the characteristics of the area and the history of milling with the help of handouts.

Keywords: modern education, experiential learning, fieldwork, Vrhe, Kranjšek, mills

UVOD

Sodobno poučevanje spodbuja samostojnost, ustvarjalnost in dejavnost učencev z namenom, da ti hitreje in intenzivneje usvojijo znanje, razvijejo spretnosti in veščine ter si oblikujejo vrednote, kar je cilj za doseganje vseživljenjskega učenja. Učitelj nastopa kot mentor in organizator učnih okoliščin, učence spodbuja k intenzivnejšemu vključevanju v pouk, samostojnemu delu in interakciji z drugimi učenci in kritičnemu mišljenju ter jim daje povratne informacije (Kerndl, 2010). Pri svojem delu lahko uporablja različne sodobne didaktične pristope, kot so izkustveno učenje, učenje z odkrivanjem, učenje z raziskovanjem, sodelovalno učenje, avtentično učenje, e-učenje idr. (Brodnik, 2019). V nadaljevanju sta predstavljena izkustveno učenje in terensko delo kot eden od didaktičnih pristopov, ki omogoča izkustveno učenje. Zatem je podan praktični primer medpredmetnega geografsko-zgodovinskega terenskega dela, ki se ga lahko uporabi pri osnovnošolskem izobraževanju.

IZKUSTVENO UČENJE IN TERENSKO DELO

Kolb, eden najpomembnejših teoretikov s področja izkustvenega učenja, navaja naslednjo opredelitev izkustvenega učenja: »*Izkustveno učenje je vsako učenje, pri katerem je učenec v neposrednem stiku z resničnostjo, ki jo proučuje. To je v nasprotju z učencem, ki samo bere, sliši, govori ali piše o tej resničnosti, ampak nikoli med učnim procesom ne pride z njo v stik.*« (Keeton in Tate, 1978, v Kolb, 2015, str. 18). Izhodišče za izkustveno učenje so neposredne izkušnje učencev v raznih situacijah. Te jim pomagajo pri poglobitvi v učno vsebino ter razumevanju le-te, hkrati pa jih dodatno motivirajo za pridobitev uporabnega znanja. Glede na avtentičnost okoliščin lahko neposredne izkušnje učenci pridobijo v »*simulirani*« resničnosti, ko učenje poteka v učilnici (npr. simulacije, igre vlog, študije primerov idr.), ali pa gredo neposredno v okolje, na teren, kjer doživljajo izkušnje »*resničnega sveta*« (Marentič Požarnik, Šarić in Šteh, 2019). Pri tem pa se neposredna izkušnja ne nanaša le na zunanje okoliščine in prostor učenja, ampak tudi na naloge in dejavnosti učencev, na njihove spretnosti ter procese in rezultate učenja (Beard in Wilson, 2002).

Metod, ki omogočajo izkustveno učenje, je več, v pristnih, »*avtentičnih*« okoljih pa se lahko uporablja terensko delo, ali kot pouk v učilnici v naravi ali v sklopu naravoslovnih dni, projektnih dni, ekskurzij idr. (Bevc, 1997). Zgodovinsko terensko delo omogoča uporabo različnih metod zgodovinskega raziskovanja ter razvijanje spretnosti in veščin pri učencih z uporabo različnih zgodovinskih virov (Trškan, 2016). Lahko je načrtovano medpredmetno. Največkrat se ga povezuje z vsebinami in učnimi cilji predmetov, kot so državljanska in domovinska vzgoja ter etika, geografija, slovenščina, glasbena ter likovna vzgoja idr. Učenci tako povezujejo vsebine in se naučijo razmišljati celostno.

Kako uspešno je tovrstno učenje, je odvisno od dobre priprave, organizacije in jasnih ciljev, ki morajo biti učencem predstavljeni (Marentič Požarnik, Šarić in Šteh, 2019). Terensko delo ne sme biti samo sebi namen, ampak mora biti povezano s teoretičnim znanjem, ki so ga učenci pridobili v razredu (Kolenc Kolnik, 2006). V »*avtentičnem*« okolju naj bi učenci reševali smiselne avtentične naloge ter se tako soočali s kompleksnimi problemi iz resničnega življenja in njihovim reševanjem. Pri načrtovanju in snovanju avtentičnih nalog mora učitelj upoštevati učne cilje iz učnih načrtov, ki zajemajo deklarativno, procesno in odnosno znanje, s poudarkom na veščinah kritičnega mišljenja (Brodnik, 2019). Terensko delo se konča s poročanjem na terenu ali v učilnici, kjer učenci pripravijo in interpretirajo odgovore, poročila ter rezultate dela (Trškan,

2016). Pri tem je zelo pomembna vloga učitelja, saj učencem pomaga oblikovati celoten pogled in osmisliti vsebino terenskega dela. Ob koncu je pomembno, da učenci svojo izkušnjo tudi ovrednotijo, jo analizirajo in podajo refleksijo (Marentič Požarnik, Šarić in Šteh, 2019). Učitelj lahko terensko delo uporabi kot sprotno ali končno preverjanje znanja, lahko pa ga tudi oceni, če le-to pomeni samostojno uporabo in predstavljanje znanja, ki so ga učenci pridobili že prej in so ga pred ocenjevanjem imeli možnost preveriti (Rutar Ilc, 2004). Zaželeno je, da se pri rezultatih dela spodbuja inovativnost in ustvarjalnost učencev, tako da pripravijo in predstavijo različne izdelke, kot so na primer članek za časopis ali spletno stran, plakat, razglednica, zloženka, program turistične poti, maketa, videoposnetek idr. (Brodnik, 2019).

Izhodišče poti ob nekdanjih mlinih v soteski potoka Kranjšek.
(Foto: Tina Počkar, 21. 7. 2020.)

PRAKTIČNI PRIMER TERENSKEGA DELA

Predstavljeno geografsko-zgodovinsko terensko delo poteka po poti nekdanjih mlinov v soteski potoka Kranjšek na Vrheh. Gričevje Vrhe se razprostira na nadmorski višini 400–673 m ter leži med Krasom in zgornjo Vipavsko dolino, v občini Sežana. Do območja najhitreje dostopamo iz smeri Štorje-Majcni, od koder se lokalna cesta najprej spusti v dolino Raše in nato povzpne proti Vrabčam in okoliškim vasem. Do prve svetovne vojne je v soteski Kranjška delovalo sedem mlinov na vodni pogon, ki so bili v lasti domačinov iz Stomaža in Gorupov ter so večinoma mleli za domače potrebe in potrebe okoliških prebivalcev (Počkar, 2020). Obstoječa pešpot poteka ob ruševinah petih mlinov in je le deloma opremljena z informacijskimi tablami. V prihodnosti bi bilo smiselno postaviti table še na vseh opazovalnih mestih, kot je to predvideno v predstavljenem primeru terenskega dela, in tako pot preurediti v učno pot. Do takrat je predlagana izvedba terenskega dela po soteski možna s pomočjo vodnika po geografsko-zgodovinsko učni poti, v katerem je zapisana vsebina vseh predlaganih informacijskih tabel.[1]

Ruševine Hribovega mlina.
(Foto: Tina Počkar, 2. 1. 2020.)

Terensko delo je zasnovano tako, da učenci v manjših skupinah prek različnih metod (opazovanje, odkrivanje, domnevanje, delo z viri) spoznavajo in odkrivajo naravne in družbene značilnosti Vrhov in naselja Stomaž ter zbirajo podatke o mlinarski dejavnosti v soteski potoka Kranjšek v preteklosti. Poudarek je na njihovi dejavnosti in spretnostih (orientacija v pokrajini, interpretacija podatkov, komunikacijske, miselne in socialne veščine idr.). Vsebina terenskega dela se navezuje na izbirno temo *Kulturna dediščina*, ki je v učnem načrtu za zgodovino umeščena v 6. razred osnovne šole ter se smiselno povezuje z geografijo, pri kateri učenci v 6. razredu obravnavajo orientacijo v pokrajini in na zemljevidu ter v okviru terenskega dela (ekskurzije) spoznavajo preproste metode geografskega raziskovanja. Kot primer spoznavanja naravne in kulturne dediščine pa je hkrati primerna tudi za višje razrede osnovne šole, saj sledi splošnim ciljem obeh predmetov. Ker gre za primer iz lokalnega okolja, je terensko delo bolj primerno za učence šol v občini Sežana ter njenih sosednjih občinah, seveda pa ne

1 Vodnik po geografsko-zgodovinski učni poti je objavljen v Počkar, T. (2020). *Geografsko-zgodovinska učna pot po soteski potoka Kranjšek* (Magistrsko delo). Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.

gre izključiti, da bi bilo zanimivo tudi za osnovnošolce iz drugih delov Slovenije.

V nadaljevanju predstavljamo specifične učne cilje, ki jih je možno uresničiti pri predstavljenem terenskem delu. Razdeljeni so na deklarativne (vsebinske), procesne (veščine) in odnosne (vzgojne) cilje.

Smerokaz na poti.
(Foto: Tina Počkar, 12. 7. 2020.)

Specifični deklarativni učni cilji terenskega dela so, da učenec/učenka:

- spoznava geografske značilnosti Vrhov in naselja Stomaž,
- opiše naravne in družbene značilnosti Vrhov in naselja Stomaž,
- opiše življenjske razmere prebivalcev Vrhov v odvisnosti od reliefnih oblik,
- opiše naravno in kulturno dediščino območja ter pomen njenega ohranjanja,
- oblikuje načrt za ohranitev izbranega kulturnozgodovinskega spomenika,
- ovrednoti naravno in kulturno dediščino z vidika možnosti razvijanja gospodarske dejavnosti,
- zbere podatke o domačih obrteh, ki so se ohranile do danes:
  - zbere podatke o mlinarski dejavnosti na Vrheh v preteklosti,
  - sklepa o pomenu mlinarske dejavnosti za prebivalce nekoč in danes,
- navede primere domačih obrti in opiše njihove izdelke:
  - opiše postopek pridobivanja moke v nekdanjih mlinih (Počkar, 2020).

Ostanki mlinskih kamnov v nekdanjem Hribovem mlinu.
(Foto: Nataša Seražin Grmek, 30. 3. 2015.)

Specifični procesni cilji terenskega dela so, da učenec/učenka:

- oblikuje prostorsko predstavo o Vrheh,
- se orientira in giblje v naravi s kompasom in zemljevidom,
- razvija sposobnost uporabe preprostih metod zgodovinskega in geografskega raziskovanja (opazovanje, merjenje, kartiranje, uporaba virov in literature na terenu),
- razvija sposobnost uporabe komunikacijskih, miselnih, praktičnih in socialnih veščin,
- razvija veščine analize, sinteze in interpretacije podatkov iz virov in literature, za raziskovanje in poznavanje življenja ljudi v preteklosti,
- razvija zmožnost vživljanja v življenje mlinarjev v preteklosti (Počkar, 2020).

Specifični odnosni cilji terenskega dela so, da učenec/učenka:

- se nauči pravil (kodeksa) zgodovinskega in geografskega terenskega dela,
- razvije pozitiven odnos do naravne in kulturne dediščine (Počkar, 2020).

Pri terenskem delu učenci rokujejo s kompasi, zemljevidi in fotoaparati (za fotografiranje lahko uporabljajo mobilne telefone), poudarek je na delu z različnimi viri in na delovnih listih. Slednji učence vodijo prek osmih opazovalnih mest, na katerih le-ti s pomočjo pisnih virov na informacijskih tablah in na delovnih listih ter primarnih materialnih virov na terenu rešujejo naloge. Na enem od opazovalnih mest se srečajo tudi z domačinom,[2] ki jim v vlogi starega mlinarja predstavi značilnosti mlina in delo v nekdanjih mlinih. Iz različnih virov tako učenci v manjših skupinah sami izluščijo informacije in odgovorijo na zastavljena vprašanja.

2 Za vključitev domačina v izvedbo terenskega dela po poti nekdanjih mlinov se lahko učitelji obrnejo na Razvojno društvo Vrhe (kontaktni e-naslov: vrhe.razvojnodrustvo@gmail.com).

Potek terenskega dela

Opazovalno mesto 1 (izhodiščna točka): Križišče »*na konfini*«
Opazovalno mesto 2: Razgledišče jugozahodno od naselja Stomaž
Opazovalno mesto 3: Ruševine Škofovega (Živčevega) mlina
Opazovalno mesto 4: Gorupov »*vern*«
Opazovalno mesto 5: Ruševine Ozbičevega mlina
Opazovalno mesto 6: Ruševine Hribovega mlina
Opazovalno mesto 7: Ruševine Markovega mlina
Opazovalno mesto 8: Cerkev sv. Tomaža

Terensko delo se začne na cestnem križišču Sela–Razguri–Stomaž (pogovorno »*na konfini*«, kar pomeni »*na meji*«). Do tu se lahko učenci pripeljejo z avtobusom, od tu naprej pa celotno pot prehodijo in se vrnejo na izhodišče. Ker je celotna pot dolga 4,2 km in poteka po razgibanem terenu, so za učence obvezna športna oblačila in pohodna obutev, zadostna količina vode in malica. Priporočljivo je, da vsako skupino učencev spremlja učitelj. Drugo opazovalno mesto je jugozahodno od naselja Stomaž, kjer se odpre lep razgled na Kras. Od tu se pot nadaljuje s postopnim spustom v sotesko potoka. Tretje opazovalno mesto je na najnižji točki poti pri ruševinah Škofovega ali Živčevega mlina. Od tu se pot nadaljuje po soteski gorvodno do četrtega opazovalnega mesta pri Gorupovem »*vernu*« (tolmunu), sledijo peto opazovalno mesto pri ruševinah Ozbičevega mlina, šesto opazovalno mesto pri ruševinah Hribovega mlina in sedmo opazovalno mesto pri ruševinah Markovega mlina. Od tu vodi strma pot iz soteske navzgor do cerkvice sv. Tomaža, kjer je zadnje opazovalno mesto. Sledi vračanje nazaj proti naselju Stomaž in izhodišču poti.

Delovni list

Za geografsko-zgodovinsko terensko delo po poti nekdanjih mlinov v soteski potoka Kranjšek je bil izdelan delovni list. Smiselno je, da se z njegovo vsebino srečajo učenci že v šoli, pred odhodom na terensko delo, kjer skupaj z učiteljem pregledajo naloge ter spoznajo predvidene dejavnosti in zadolžitve. Pred samim odhodom naj se tudi razporedijo v manjše skupine.

Prva stran na delovnem listu predstavlja uvodno motivacijo za raziskovanje. Na njej so zapisani osnovni podatki o poti in pravila obnašanja. Stran je opremljena tudi z zemljevidom poti, ki je učencem v pomoč pri orientaciji v pokrajini. Sledijo naloge na vsakem opazovalnem mestu, za katerimi so v ležeči pisavi zapisana kratka navodila za nadaljevanje poti.

Naloge na delovnem listu so različnih tipov, gre za naloge dopolnjevanja, kartiranja, merjenja, računanja, odgovarjanja v povedih, fotografiranja, skiciranja ipd. Nanašajo se na informacije, ki jih učenci pridobijo s pomočjo različnih virov (pisnih virov na informacijskih tablah in na delovnih listih, materialnih virov, ustnega vira, dela z zemljevidi), pa tudi s pomočjo samega opazovanja v pokrajini ter njihovega razmišljanja in sklepanja.

Na koncu delovnega lista je tudi navodilo za domačo nalogo, ki jo učenci naredijo samostojno in jo po dogovoru z učiteljem predstavijo v šoli.

V nadaljevanju je predstavljen primer delovnega lista z izborom tistih nalog, ki v večji meri sledijo učnim ciljem zgodovine.[3]

3 Celotna vsebina delovnega lista je objavljena v Počkar, T. (2020). *Geografsko-zgodovinska učna pot po soteski potoka Kranjšek* (Magistrsko delo). Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.

DELOVNI LIST:
PO POTI NEKDANJIH MLINOV V SOTESKI POTOKA KRANJŠEK (GEOGRAFSKO-ZGODOVINSKO TERENSKO DELO)

»Med Krasom in Zgornjo Vipavsko dolino so Vrhé.
Dolgi ostri é je na koncu besede.
Kot bi s koso zarézal.
S sekiro zasékal.« (F. Č.)

Mlinček.
(Vir: http://www.solazetale.si.)

Dobrodošli, mladi raziskovalci!

Danes se boste podali **po poti nekdanjih mlinov v soteski potoka Kranjšek na Vrheh**. S pomočjo nalog, ki jih boste našli na delovnem listu, boste spoznali značilnosti tega območja in se »*sprehodili*« nazaj v preteklost, ko so ob Kranjšku delovali mlini na vodni pogon. Izvedeli boste, kako so bili videti in kakšno je bilo življenje mlinarjev.

Pred vami je 2,5–3 ure dolga pot, na kateri boste prehodili 4,2 km. Začetek in konec poti je na opazovalnem mestu 1. Na poti bodite pozorni na vse okoli sebe, dobro opazujte in na vsakem opazovalnem mestu rešite predvidene naloge. Na enem od opazovalnih mest vas bo pričakal tudi stari mlinar, ki vam bo povedal svojo življenjsko zgodbo. Dobro mu prisluhnite.

Pazite nase in spoštujte naravo (odpadke odnesemo s seboj, ne poškodujemo rastlin, ne plašimo živali).

Upam, da boste odkrili veliko novih stvari. SREČNO!

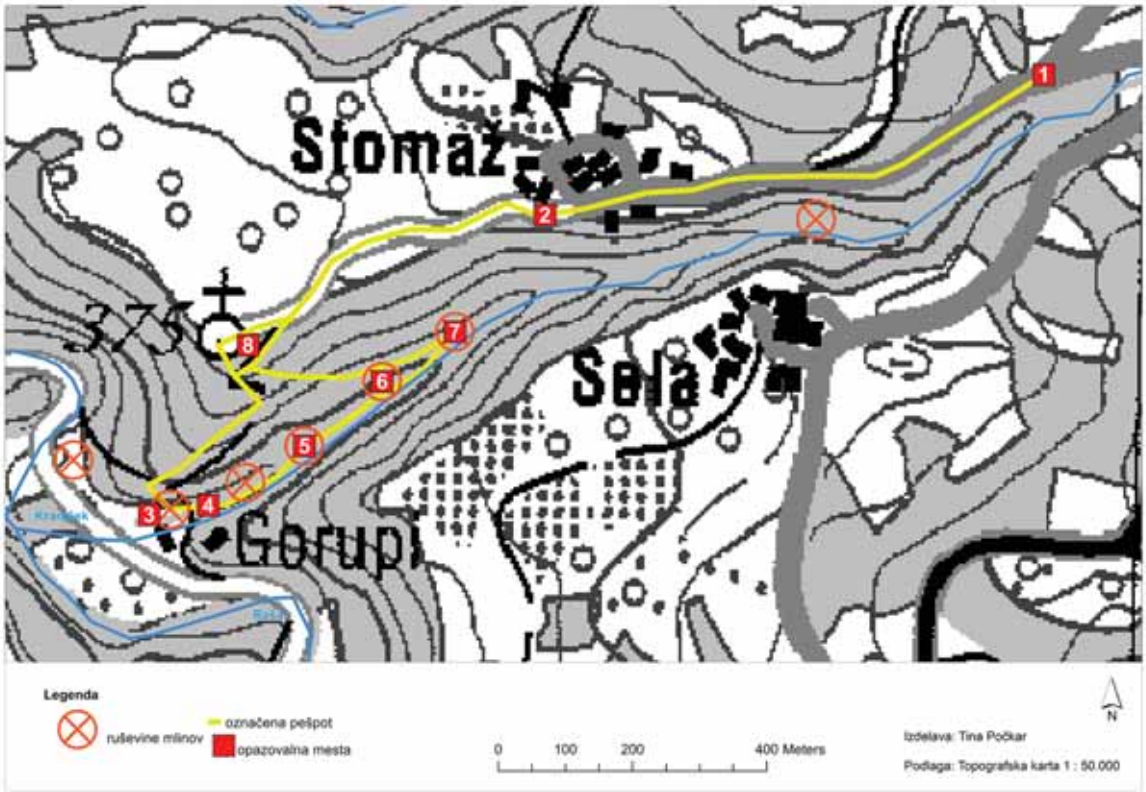

Zemljevid poti z označenimi opazovalnimi mesti. (Prirejeno po Počkar, 2020, str. 59 in 66.)

Opazovalno mesto 1: Križišče *»na konfini«*

1. naloga: Oglejte si zemljevid na prvi strani delovnega lista. Na njem so označena opazovalna mesta in pot, ki jo boste prehodili.

a) Na karti poiščite in označite svoje stojišče.

b) Ugotovite, katero opazovalno mesto je po zračni razdalji najbolj oddaljeno od izhodišča, in izračunajte zračno razdaljo med njima. Izrazite jo v kilometrih.

_____

_____

2. naloga: S pomočjo besedila in zemljevida na informacijski tabli dopolnite spodnje besedilo:

V preteklosti je bila mlinarska dejavnost v Raši in na Vrheh močno razvita. Voda, ki je lahko gnala mline in žage, je bila ob reki _____ in ob potoku _____. Ob _____ je delovalo _____ mlinov, v Raši pa še _____ ali _____. Danes ne deluje noben mlin več. Opazujemo lahko le še _____ nekdanjih stavb.

Mline so domačini poimenovali opisno (mlin na en _____ ali na več _____), pa tudi z domačimi imeni lastnikov. Ob Kranjšku so si od izliva potoka v Rašo gorvodno sledili (naštej): _____, _____, _____, _____, _____, _____ in _____ mlin.

S pomočjo kompasa in zemljevida se orientirajte in nadaljujte do naslednjega opazovalnega mesta.

Smerokazi na poti.
(Foto: Tina Počkar, 12. 7. 2020.)

Opazovalno mesto 2: Razgledišče jugozahodno od naselja Stomaž

3. naloga: Prebivalci vasi Stomaž in drugih okoliških vasi so bili od nekdaj povezani s potokom Kranjšek, ki teče južno od vasi in je tu ustvaril globoko sotesko, ki je vidna z vašega stojišča.

Razmislite, za kaj vse so prebivalci uporabljali vodo iz potoka v preteklosti in za kaj potok izkoriščajo danes. Svoje odgovore primerjajte z besedilom na informacijski tabli in jih po potrebi dopolnite oziroma popravite.

V preteklosti: _____

V sedanjosti: _____

Nadaljujte po makadamski poti do naslednjega opazovalnega mesta. Približno 100 m pred cerkvico sv. Tomaža zavijte na odcepu levo. Spustili se boste v sotesko potoka do ruševin prvega mlina na poti.

Opazovalno mesto 3: Ruševine prvega mlina na učni poti

4. naloga: Prišli ste do potoka Kranjšek in do ruševin prvega mlina na poti. Na mlinu boste na leseni tablici našli zapis njegovega imena. Zapišite ga na spodnjo črto.

_____

_____

5. naloga: Opazujte ruševine mlina in odgovorite na spodnja vprašanja. Pomagajte si z besedilom na informacijski tabli.

1. Koliko naj bi bila stavba stara?	2. Na podlagi katerih podatkov ste določili starost stavbe?	3. Zakaj je bila zgrajena?	4. Ali se je stavba od takrat, ko je bila zgrajena, spremenila? Zakaj?

6. naloga: V bližini mlina je star kamnit most, čez katerega je vodila stara pot do mlinov.

Sprehodite se na drugo stran mlina in ga fotografirajte. V objektiv lahko zajamete tudi kamniti most. Fotografijo razvijte ali natisnite in jo naslednjo šolsko uro prinesite k pouku, da jo boste prilepili na predvideno mesto na delovnem listu.

Fotografija mlina in starega kamnitega mostu:

Nadaljujete po poti do naslednjega opazovalnega mesta.

Opazovalno mesto 4: Gorupov *»vern«*

7. naloga: Prišli ste do prvega tolmuna v Kranjšku. S pomočjo besedila na informacijski tabli odgovorite na spodnja vprašanja.

a) Kje izvira potok Kranjšek? _____

b) Kolikšna je dolžina potoka od izvira do izliva? _____

c) Dobro opazujte strugo potoka. Na svoji poti je potok ustvaril številne tolmune. Kako jim pravijo domačini?

_____

d) Zakaj so (bili) tolmuni pomembni za domačine? _____

_____

Nadaljujete po poti do naslednjega opazovalnega mesta. Bodite pazljivi, saj je lahko pot na določenih mestih nekoliko spolzka.

Opazovalno mesto 5: Ruševine Ozbičevega mlina

8. naloga: Prišli ste do ruševin Ozbičevega mlina. Ta je bil edini zgrajen na levem bregu potoka, vsi preostali so bili zgrajeni na desnem bregu.

a) Mlinarji so za gradnjo mlinov uporabljali naravne materiale iz bližnje okolice. Oglejte si ruševine in ugotovite, iz katere kamnine je bil zgrajen mlin. Pri določanju kamnine si pomagajte s *Formacijsko geološko karto južnega dela Tržaško-komenske planote 1 : 50.000*.

_____

b) Predstavljajte si, da bi mlin danes še deloval. Kako bi bil videti? Pozorno si oglejte odprtino na vzhodnem zidu ruševin in sklepajte, čemu je bila namenjena. Skicirajte podobo mlina.

c) Na informacijski tabli boste našli podatke o notranji opremljenosti nekdanji mlinov. Ali danes še uporabljamo te predmete? Zakaj da/ne?

Nadaljujete po poti do naslednjega opazovalnega mesta, kjer so ruševine Hribovega mlina. Le kdo vas bo pričakal tam? Poglejte!

Opazovalno mesto 6: Ruševine Hribovega mlina

9. naloga: Pred mlinom vas je pričakal stari mlinar. Prisluhnite pripovedi o življenju nekdanjih mlinarjev.

Po predstavitvi odgovorite na naslednja vprašanja:

1. Kdaj so delovali mlini ob potoku Kranjšek?

2. V čigavi lasti so bili?

3. Komu so bili namenjeni? (Kdo vse je vozil oziroma nosil žito v mlin?)

4. V času delovanja mlinov še ni bilo elektrike. Kaj je poganjalo mlinska kolesa?

5. Ali so delovali skozi vse leto?

6. Zakaj so imeli mlini jezove (vodne zbiralnike) in kanale?

7. Kako je potekal mlinarjev dan?

8. Opišite postopek pridobivanja moke v mlinu.

9. Kakšno plačilo je mlinar dobil za mlevske usluge od kmetov?

10. Zakaj so mlini ob Kranjšku prenehali delovati in kdaj?

11. Kje danes meljejo žito, iz katerega je moka, ki jo lahko kupimo v trgovini?

Pot nadaljujte še do zadnjega opazovalnega mesta v soteski potoka Kranjšek.

Opazovalno mesto 7: Ruševine Markovega mlina

10. naloga: Preberite odlomka iz članka, ki ga je v svojih zapiskih napisal domačin Branimir Renar.

»Pred mlinom in na poti v mlin je bilo vedno dosti ljudi. Vsi ti so prinašali razne novice in pripovedovali nešteto doživljajev. Bili so tudi lačni, posebno kadar so morali čakati na vrsto ali pa so morali od mlina do mlina; naj je bilo to od Mlinarice pa vse do Mahničev ali pa do Gorupov, pa dalje v potok Kranjšek. Zamislite si: z vrečo na rami od Štanjela do Dutovelj pa vse do Tomaja, za Gornjo Rašo pa Dobravlje–Kazlje–Štorje, na drugi strani pa na Vrhe. Doma pa so čakali lačni otroci. /…/ Za časa velikih suš, ko je Raša presahnila, so vsi morali dalje, to je proti vipavskim mlinom, posebno Vrhovci.«

»Priženem živino, krave, vole, teleta s paše okoli desete ure dopoldne. Gospodinja mi reče: ‚Mrkcov Nande gre v malen.‘ Nande je bil le leto dni starejši od mene, tudi močnejši. ‚Boš šel tudi ti.‘ Takrat ni bilo besede ‚ne morem‘, ‚nočem‘. Dobro se najem mineštre (repe, krompirja in fižola), pa na pot!«

(Vir: Renar, B. (1984). Raša in njeni mlini. *Goriški letnik: zbornik Goriškega muzeja 1984*(11), str. 185–194.)

S pomočjo prebranega besedila ovrednotite pomen nekdanjih mlinov za okoliške prebivalce.

11. naloga: Bujna domišljija ljudi je bila v preteklosti povod za nastanek različnih pripovedk, ki so povezane s Kranjškom in Rašo ter z mlini. O mlinarski dejavnosti na tem območju pa je pisal tudi kraški pesnik Srečko Kosovel. Preberite odlomek njegove pesmi *Mlinar iz Raše.*

»Mlinar iz Raše pelje za praznike
moko v vas. Po kamenitem
razvoženem klancu voz rožlja.
Bela je pot; v soncu blestijo polja
in travniki in bele skale.
Čez polja svetli glas zvona
je že odzvonil poldan.« /…/

Od moke ves bel je njegov klobuk,
krajniki senčijo njegov obraz,
razrit kakor kraški klanec.
Krajnik premakne še nižje,
da sonce zasije v skrite brazde.
Mlinar se bliža vasi.«

(Vir: Kosovel, S. (2010). *Iz zapuščine: pesmi, neobjavljene v Zbranem delu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 18.)

Zapišite, kakšne občutke je pesem vzbudila v vas. Ali bi želeli postati mlinarji za en dan?

Pot nadaljujte po strmem klancu do zadnjega opazovalnega mesta. Kar pogumno!

Opazovalno mesto 8: Cerkev sv. Tomaža

12. naloga: Prispeli ste do zadnjega opazovalnega mesta na poti, do cerkve sv. Tomaža, ki predstavlja pomembno kulturno dediščino na Vrheh.

a) Na informacijski tabli si preberite, kaj so posebnosti cerkve.

b) Tudi potok Kranjšek in ruševine nekdanjih mlinov, ki ste jih opazovali, so del dediščine Vrhov. Razmislite in zapišite, katere ukrepe bi predlagali domačinom za ohranitev naravne in kulturne dediščine.

Bravo! Rešili ste vse naloge na učnem listu. V skupini se vrnite nazaj proti izhodišču poti.

DOMAČA NALOGA

Za domačo nalogo boste pripravili predstavitev enega dne v življenju mlinarja z Vrhov. Predstavitev lahko pripravite v pisni obliki in jo zapišite v zvezek, ki ga uporabljate pri pouku geografije ali zgodovine, lahko narišete prizor iz življenja mlinarja na plakatu ali pa izdelate maketo s prizorom iz življenja mlinarja. Domača naloga mora vključevati tako geografske kot zgodovinske vsebine.

SKLEP

Učitelj lahko prek različnih didaktičnih pristopov sledi usmeritvam sodobnega poučevanja, kot so spodbujanje ustvarjalnosti učencev, njihovo intenzivnejše vključevanje v vzgojno-izobraževalni proces, samostojno učenje idr. Vključevanje izkustvenega učenja v pouk v ali zunaj učilnice učence sooči z neposredno izkušnjo, kar jim pomaga pri tem, da učno snov laže in hitreje usvojijo, hkrati pa lahko prek različnih dejavnosti razvijajo veščine, pomembne za vsakdanje življenje. V članku predstavljen primer geografsko-zgodovinskega terenskega dela po poti nekdanjih mlinov v soteski potoka Kranjšek na Vrheh predstavlja možnost za izvedbo izkustvenega učenja v *»avtentičnem«* okolju, kjer učenci spoznajo geografske in zgodovinske značilnosti soteske, s poudarkom na nekdanji mlinarski dejavnosti ob potoku. Ker je zasnovano medpredmetno, omogoča povezovanje znanja obeh predmetov. Oblikovano je tako, da učenci sodelujejo v manjših skupinah in se samostojno podajo na pot, po kateri jih vodijo navodila na delovnem listu. S pomočjo dobre orientacije v pokrajini in prek različnih virov (materialnih, pisnih ter ustnega vira) pridejo do odgovorov in spoznanj o obravnavanem območju, na podlagi opazovanj in lastnega razmišljanja pa oblikujejo dodatne sklepe in razlage. Terensko delo sledi učnim ciljem zgodovine in geografije v 6. razredu, ker pa gre za primer spoznavanja naravne in kulturne dediščine, je primerno tudi za učence višjih razredov. Zaradi obravnave dediščine iz lokalnega okolja je smiselno, da bi ga izvajali učitelji iz šol v občini Sežana, lahko pa ga v svoje vzgojno-izobraževalno delo vključijo tudi šole zunaj regije.

VIRI IN LITERATURA

Beard, C., Wilson, J. P. (2002). *The Power of Experiential Learning: A handbook for trainers and educators.* London: Kogan Page Limited; Sterling, VA: Stylus Pub. Inc.

Bevc, V. (1997). *Pouk geografije v naravi: priprava učencev in dijakov na tekmovanje.* Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Brodnik, V. (2019). Avtentično učenje zgodovine. *Zgodovina v šoli, 27*(1), str. 3–18.

Kerndl, M. (2010). Učno okolje, ki omogoča kakovostno samostojno učenje. *Revija za elementarno izobraževanje, 3*(2/3), str. 105–119. Pridobljeno s https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-L6EZLTCJ/12f61eee-ebe3-419b-b38a-5d52de6b160c/PDF.

Kolb, D. (2015). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development.* Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education.

Kolenc Kolnik, K. (2006). Učenje geografije v učilnici na prostem in didaktična analiza dosedanje učne prakse. *Geografija v šoli 15*(2), str. 13–22.

Marentič Požarnik, B., Šarić, M., Šteh, B. (2019). *Izkustveno učenje.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Počkar, T. (2020). *Geografsko-zgodovinska učna pot po soteski potoka Kranjšek* (Magistrsko delo). Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.

Rutar Ilc, Z. (2004). *Pristopi k poučevanju, preverjanju in ocenjevanju.* Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Trškan, D. (2016). *Didaktika zgodovine 1996–2016: prispevki k zgodovini v šoli.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Dejan Hvala,
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Idriji

ARHIVIST NA OBISKU, IZVEDBA ARHIVSKE UČNE URE NA OSNOVNI ŠOLI IDRIJA

Dejan Hvala,
Historical Archives Ljubljana, Idrija Unit

AN ARCHIVIST VISITING, GIVING AN ARCHIVAL LESSON AT IDRIJA ELEMENTARY SCHOOL

IZVLEČEK

Slovenski arhivi se že vrsto let spopadajo s slabo prepoznavnostjo v širši kulturni javnosti. Za dvig prepoznavnosti je ključno vprašanje, kaj lahko arhivi sami storijo za popularizacijo svoje stroke in dejavnosti. Eden od učinkovitih načinov je povezovanje arhiva z ustanovami v lokalni skupnosti, kar zajema tudi sodelovanje z osnovnimi in srednjimi šolami. Avtor prispevka predstavi primer sodelovanja Enote v Idriji (Zgodovinskega arhiva Ljubljana) z Osnovno šolo Idrija. Sodelovanje je bilo izvedeno v obliki obiska arhivista pri pouku zgodovine, kjer je oddelku šestošolcev predstavil arhivistiko kot vedo in poklic arhivista. Tako se širi zavest v lokalnih skupnostih, da arhiv kot ustanova sploh obstaja, in izboljšuje odnos posameznika do arhivskega gradiva, ki je po zakonu kulturni spomenik.

Ključne besede: Zgodovinski arhiv Ljubljana – Enota v Idriji, Osnovna šola Idrija, arhivistika, zgodovinski viri, arhivsko gradivo

ABSTRACT

For many years now, Slovenian archives have been receiving little recognition in the wider cultural community. The key to increasing their recognition is asking what the archives can do to popularize their profession and activities. One effective method is connecting the archive with institutions in the local community, which includes collaboration with elementary and secondary schools. The author of the article presents the collaboration between the Idrija Unit (Historical Archives Ljubljana) with the Idrija Elementary School. The collaboration was carried out in the form of an archivist visiting a history lesson, where he presented archival science as a discipline and the job of an archivist to a section of sixth graders. This spreads awareness of the archive as an institution in the local community and improves each person's attitude towards archival material, which is defined by law as a cultural monument.

Keywords: Historical Archives Ljubljana – Idrija Unit, Idrija Elementary School, archival science, historical sources, archival material

(NE)PREPOZNAVNOST SLOVENSKIH ARHIVOV

Ena izmed težav, s katero se srečujejo slovenski arhivi, je tudi njihova majhna prepoznavnost v primerjavi s preostalimi institucijami v slovenskem kulturnem prostoru. Pogost je namreč primer, da človek prvič sliši za arhiv šele takrat, ko potrebuje neke dokumente, ob prihodu v arhiv pa je nemalokrat presenečen, da v njegovem kraju ali na širšem območju dejansko deluje arhivska ustanova. Vzrokov za neprepoznavnost je več. Eden se denimo skriva v sami naravi arhivskega dela, ki se s svojimi delovnimi procesi neposredno ne povezuje s širokimi množicami ljudi, četudi so arhivi kot javno dostopna institucija namenjeni vsem državljanom. Po drugi strani tudi arhivi sami prispevajo k svoji slabi prepoznavnosti, saj se arhivisti premalo povezujejo s preostalimi ustanovami, predvsem v lokalnem okolju, pa tudi na državnem nivoju.

Učinkovit način za širjenje prepoznavnosti je povezovanje arhiva s šolami, ki delujejo na njegovem območju. Tudi v idrijski enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana smo v preteklosti že sodelovali s šolskimi skupinami, tako osnovnošolskimi kot srednješolskimi, večkrat pa so nas obiskale tudi predšolske skupine. Sodelovanja so potekala v obliki obiska arhiva, predstavitve arhivskega poklica in praktičnega dela arhivistov. Ker se v idrijski enoti že vrsto let spopadamo s pomanjkanjem ustreznih prostorov – pri obisku večjega števila učencev in dijakov je bilo po navadi treba le-te razdeliti na dve skupini –, smo se odločili, da zamenjamo vlogi in mi obiščemo učence v šoli. Takšna vrsta sodelovanja ni nova, Pokrajinski arhiv v Maribor že več let ponuja možnost pedagoške dejavnosti, imenovane »*arhiv v kovčku*«, v okviru katere lahko arhivist izvede obisk šole na terenu. Primer obiska arhivista v šoli sta pred leti v tej publikaciji že predstavili tedanja arhivistka Pokrajinskega arhiva v Mariboru Mojca Horvat in Kristina Kocuvan, učiteljica na Osnovni šoli Sveti Jurij ob Ščavnici.[1] Avtorici sta izpostavili dejstvo, da je takšno sodelovanje primerno predvsem za šole, ki ne ležijo v istem kraju kot arhiv oz. so precej oddaljene od najbližje arhivske ustanove.

NAVEZAVA STIKA S ŠOLAMI

Enota v Idriji s svojo arhivsko mrežo pokriva območje Upravne enote Idrija, kamor spadata Občina Idrija in občina Cerkno. Izhajajoč iz tega dejstva smo za začetek kontaktirali vse štiri osnovne šole, ki delujejo na našem območju (Cerkno, Črni Vrh, Idrija, Spodnja Idrija), in dobili pozitiven odgovor za sodelovanje od Osnovne šole Idrija in Osnovne šole Črni Vrh, pri čemer smo s prvo šolo sodelovanje pozneje tudi izvedli, z Osnovno šolo Črni Vrh pa upamo, da ga bomo izvedli v prihodnje. Drugi val pandemije covida-19, ki se je intenziviral jeseni 2020, je zavrl izvedbo samega obiska na šoli – da bi dogodek izvedli prek pouka na daljavo, nismo niti pomislili, saj je temeljni namen obiska na terenu, da učenci dobijo pristno izkušnjo o arhivskem delu in gradivu –, zato smo potrpežljivo čakali izboljšanje razmer do spomladi 2021, ko so se učenci in učitelji lahko vrnili v šole in razrede.

TEORETIČNA PODLAGA ZA OBISK IN IZDELAVE UČNE PRIPRAVE

Podlaga za izvedbo obiska arhivista pri pouku zgodovine je seveda učni načrt za zgodovino v osnovni šoli. O tem sta podrobno pisali avtorici prispevka *Arhiv v kovčku na*

1 Horvat, M., Kocuvan, K. (2017). Arhiv v kovčku na obisku v osnovni šoli. *Zgodovina v šoli*, 25 (1), str. 78–85.

Zgodovinski arhiv Ljubljana

ARHIVSKI detektivi
DELOVNI LISTI ZA VSE VEDOŽELJNE

KVIZ NA TEMO KRATKEGA FILMA
»ARHIVISTIKA NI DOLGOČASNA VEDA«

SLIKA 1

1.
Kako je ime mladima pastirčkoma v uvodnem delu (00:58) kratkega filma »Arhivistika ni dolgočasna veda?«

- ☐ KEKEC IN MOJCA
- ☐ ROŽLE IN MOJCA
- ☐ KEKEC IN PEHTA
- ☐ ROŽLE IN PEHTA

SLIKA 2

2.
Latinski izrek HISTORIA MAGISTRA VITAE EST pomeni?

- ☐ IZKUŠNJA JE UČITELJICA ŽIVLJENJA
- ☐ ARHIVISTIKA JE UČITELJICA ŽIVLJENJA
- ☐ ARHIVISTIKA NI DOLGOČASNA VEDA
- ☐ ZGODOVINA JE UČITELJICA ŽIVLJENJA

SI_ZAL_LJU/0333 Zbirka listin Ljubljana, 1674, februar 12., Ljubljana.

3.
Kateri izum je človeku omogočil, da je lahko pridobljeno znanje ohranil za poznejše rodove?

- ☐ IZUM PISAVE
- ☐ IZUM POŠTE
- ☐ IZUM INTERNETA
- ☐ IZUM TELEFONA

Foto: Dunja Mušič

4.
S prvimi zapisi se je pojavil tudi problem shranjevanja pisnega gradiva. Katera je bila najznamenitejša stavba, kjer so stari Egipčani hranili svoje papirusne zvitke?

- ☐ KEOPSOVA PIRAMIDA V GIZI
- ☐ PALAČA V DOLINI KRALJEV PRI LUKSORJU
- ☐ KNJIŽNICA V ALEKSANDRIJI
- ☐ DRŽAVNI ARHIV V KAIRU

© Zgodovinski arhiv Ljubljana • Kviz na temo kratkega filma »Arhivistika ni dolgočasna veda«

1

Prva stran delovnega lista *»Arhivistika ni dolgočasna veda«* (Vir: http://www.zal-lj.si/files/2021/02/ZAL-2020_ARHIVISTIKA-NI-DOLGOCASNA-VEDA_DEL.-LISTI_za-splet.pdf.)

obisku v osnovni šoli (Horvat in Kocuvan, 2017), zato se bomo detajlni predstavitvi učnih ciljev na tem mestu odrekli. Na kratko naj navedemo samo konkretne učne cilje, ki naj bi jih učenci 6. razreda dosegali v skladu z učnim načrtom:

- *učenci pojasnijo pomen zgodovinskih virov za zgodovino,*
- *učenci razložijo, katere ustanove hranijo zgodovinske vire,*
- *učenci naštejejo nekaj pomožnih zgodovinskih in drugih ved ter sklepajo o njihovem pomenu za zgodovino.* (Učni načrt, 2011, str. 7.)

Učiteljica zgodovine na Osnovni šoli Idrija Marija Majnik je v 6. b razredu, ki ga je izbrala za izvedbo obiska, učno vsebino o zgodovinskih virih obravnavala že na začetku

2 *Arhivistika ni dolgočasna veda* (2010). Videoposnetek. Pridobljeno s http://www.zal-lj.si/filmoteka-zal/.
3 *Arhivistika ni dolgočasna veda* (2020). Delovni list. Pridobljeno s http://www.zal-lj.si/files/2021/02/ZAL-2020_ARHIVISTIKA-NI-DOLGOCASNA-VEDA_DEL.-LISTI_za-splet.pdf.

šolskega leta 2020/2021. Učno pripravo, ki je težko pogrešljiva za izpeljavo kakovostne učne ure, smo zato v temelju razdelili na dva dela: ponavljanje že znane snovi (zgodovinski viri) in spoznavanje nove učne snovi (arhivistika in arhivi). Učne etape so bile: uvajanje, ponavljanje, obravnava nove učne snovi in preverjanje. Učna priprava je bila zasnovana interdisciplinarno, kjer se je zgodovina povezovala z geografijo (prikaz arhivske mreže v Sloveniji), s slovenščino (prikaz različnih pisav na kopijah arhivskih dokumentov) in z nemščino (primer dokumenta v nemščini, zapisanega v gotici). Predvajali smo tudi videoposnetek *»Arhivistika ni dolgočasna veda«*,[2] ki ga je leta 2010 posnela naša sodelavka, arhivska svetnica mag. Marjana Kos. Navedeni videoposnetek je v letu 2020 služil za izdelavo istoimenskega delovnega lista,[3] katerega namen je uporaba pri pedagoških dejavnostih, ki jih izvaja Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Učenci 6. b Osnovne šole Idrija med spremljanjem videoposnetka *»Arhivistika ni dolgočasna veda«* (Foto: Marija Majnik.)

OBISK V OSNOVNI ŠOLI IDRIJA

Sedmega junija 2021 je arhivist Enote v Idriji Dejan Hvala končno obiskal Osnovno šolo Idrija in v 6. b razredu izvedel učno uro. Učiteljica Marija Majnik je arhivista predstavila, že prejšnjo uro pa je napovedala, kaj bo rdeča nit učne ure oz. na katero učno snov se bo navezovala. Arhivist se je učencem predstavil tudi sam in za uvajanje izvedel učno tehniko, imenovano *»vislice«*, saj je to po navadi učinkovit način za premagovanje začetne nezaupljivosti. Iskana beseda *»ARHIVISITIKA«* se je kar nekajkrat izmaknila pravilnemu odgovoru, na koncu pa se je le prikradla na plano. Učnih tehnik je seveda več, slednja je primerna predvsem takrat, ko učitelj nima na voljo preveč časa, kot je v tem primeru tudi bilo, saj smo lahko izkoristili le čas ene šolske ure. V nadaljevanju uvodnega dela je arhivist razkril glavne vsebinske poudarke učne ure in naštel učne cilje, ki jih bodo učenci v tem času usvojili.

V prvem vsebinskem poudarku *(Zgodovinski viri)* glavnega dela učne ure so učenci ponovili učno snov, ki so jo spoznavali na začetku leta. Povedali so, kaj so zgodovinski viri, in našteli vse štiri glavne vrste. Nato so na PowerPoint predstavitvi opazovali različne zgodovinske vire, povedali, kaj predstavljajo, in jih po vrsti razvrščali med materialne, pisne, ustne in avdiovizualne vire. Za pristnost izkušnje pri učencih je gotovo bolje, da se jim izbrane zgodovinske vire (npr. fotografije, zemljevidi, predmeti, zvočni posnetki, listine itd.) pokaže v fizični obliki, tokrat je bilo treba pouk zaradi še vedno prisotne pandemije covida-19 prilagoditi samo na vizualno izkušnjo. Učenci so arhivistu pokazali, da so si snov, ki so jo obravnavali na začetku šolskega leta, ne samo zapomnili, ampak tudi razumeli. Za konec prvega vsebinskega poudarka so učenci odgovarjali še na vprašanje, kje posamezne zgodovinske vire hranijo, pri čemer jim je bilo tudi razloženo, da lahko ena ustanova (npr. muzej) hrani več vrst arhivskega gradiva, četudi je primarno namenjen hranjenju predmetov oz. muzealij.

Novo učno snov so učenci spoznavali v drugem vsebinskem poudarku *(Arhivi in arhivistika)*. Medtem ko je bila pri prvem delu pri interakciji z učenci uporabljena predvsem metoda pogovora, saj je bil osnovni cilj ponovitev učne snovi, so si v drugem delu učno snov sproti zapisovali v svoje zvezke. Slišali so, od kod izvira beseda *»arhiv«*, kakšen je bil razvoj arhivov od antike do današnjih dni, razložen jim je bil nov pojem *»arhivistika«*. Arhivist jim je pokazal, katere arhive poznamo v Sloveniji in kako se imenujejo. Spoznavanje nove učne snovi so sklenili z ogledom videoposnetka *»Arhivistika ni dolgočasna veda«*, ki se vsebinsko pokriva z obravnavano učno snovjo. Učenci so si pogledali le dobrih 8 minut videoposnetka, saj bi za ogled celotnega filma, ki traja 20 minut, porabili preveč časa v eni šolski uri. Ogled celotnega videoposnetka se priporoča, kadar sta na voljo dve šolski uri ali pa si preostanek filma učenci ogledajo za domačo nalogo, kakor je bilo učencem naročeno v tem primeru.

Ogledovanje kopije arhivskega gradiva (Foto: Marija Majnik.)

Arhivist na obisku, Izvedba arhivske učne ure na Osnovni šoli Idrija

Medtem ko so učenci spremljali videoposnetek, je arhivist že razdelil delovne liste, ki so se nanašali na vsebino filma. Utrjevanju je bil namenjen zadnji del učne ure, učenci so morali rešiti prvih 10 vprašanj (od vseh 15) na delovnemu listu. Po zaključku reševanja je arhivist zaporedoma prebral vprašanja, na katera so mu učenci izmenjaje odgovarjali. V veliki večini so bili odgovori pravilni, kar je pomenilo, da so učenci usvojili novo učno snov. Zadnje minute učne ure so bile namenjene spoznavanju arhivskega gradiva, ko so po šolskih klopeh zaokrožile kopije dokumentov, ki jih hrani arhiv Enote v Idriji: vpisna knjiga planincev na Vojskem, načrt za napravo ledenice v Idriji, poziv (letak) meščanom za mesečne prispevke ob izbruhu prve svetovne vojne, naslovnico kronike prostovoljnega gasilskega društva Idrija in dokument o nastopu idrijske godbe na pihala, ki je bil pisan v gotici. Za podrobnejšo analizo (pričakovano) ni bilo časa, so pa učenci dobili vsaj prvi vtis, kako je videti arhivsko gradivo. Temeljitejše preučevanje primerov arhivskih dokumentov bi bilo mogoče ob drugače zasnovani učni pripravi ali ob možnosti povezave dveh šolskih ur.

Učencem je bila že pred tem naložena domača naloga, ki je obsegala ogled preostalega dela videoposnetka *»Arhivistika ni dolgočasna veda«* in odgovarjanje na zadnjih pet vprašanj, odgovore pa bi preverili pri naslednji uri zgodovine. Ob koncu obiska se je arhivist zahvalil za pozornost učencev in pohvalil njihovo pripravljenost za sodelovanje ter znanje, ki so ga med učno uro pokazali.

OCENA IZVEDENE UČNE URE *»ARHIVISTIKA NI DOLGOČASNA VEDA«*

Po izteku šolske ure sta učiteljica zgodovine, ki je bila med obiskom vse čas prisotna v razredu, in arhivist predebatirala izvedeno učno uro in jo ocenila kot pozitivno izkušnjo, ki bi se jo v prihodnje dalo ponoviti. Na tem mestu objavljamo oceno izvedbe učne ure, kot jo je zapisala učiteljica Marija Majnik:

»Vsebina ure je bila pravilno izbrana in je ustrezala količini in globini predhodno pridobljenega znanja učencev. Snov je bila sistematično, preprosto in pregledno podana.

Učna ura je bila odlično izpeljana, vsebina se je pokrivala s cilji in obvezno temo, ki se obravnava pri pouku zgodovine v 6. razredu. (Ostanki preteklosti – Spoznavamo zgodovino). Prav tako sta bila odlično pripravljena posnetek in delovni list, ki ga je zasnoval arhivist Dejan Hvala.

Delovno razpoloženje je bilo prisotno skozi celotno učno uro. Učenci so bili dobro motivirani, pokazali so veliko zanimanja in arhivist je poskrbel, da so pri učni uri vsi aktivno sodelovali. Vsi učenci so aktivno sodelovali pri pogovoru, pozorno sledili kratkemu filmu ter znali rešiti naloge na delovnem listu. Učna snov jih je zanimala.

V naslednjem šolskem letu bi to učno uro in obisk arhivista na šoli vključili v LDN in bi se taka ura izvedla v vseh oddelkih 6. razreda že na začetku šolskega leta, ko te vsebine obravnavamo pri pouku.«

Obisk je bil sprva zasnovan kot pilotni poizkus, da se ugotovi, ali bi bilo primerno podobno učno uro izvesti tudi v preostalih dve oddelkih 6. razreda. Povratna informacija učiteljice je to potrdila, obenem je bilo zanimanje za vsebino zaznati tudi pri učencih med samim obiskom. Učenci namreč niso samo odgovarjali na vprašanja arhivista, ampak so tudi spraševali. Izpostavljamo primer učenca, ki je vprašal, kje se skriva vzrok, da idrijski arhiv oz. Enota v Idriji danes spada pod Zgodovinski arhiv Ljubljana in ne pod Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, kamor bi potencialno moral spadati glede na dejstvo, da v upravni razdelitvi tako Občina Idrija kot tudi Občina Cerkno danes gravitirata proti Novi Gorici. Arhivist je bil presenečen nad zahtevnostjo vprašanja, pojasnil pa je, da je vzrok takšni razdelitvi zgodovinski razvoj, pri katerem je Idrija kot mejno obmo-

čje Kranjske in Goriške večkrat bila priključena eni ali drugi deželi, pri snovanju arhivske mreže slovenskih arhivov pa so v 70-ih letih prejšnjega stoletja odgovorni odločili, da Idrija s svojim arhivom preide pod sestavo Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

Učiteljica Marija Majnik je ob koncu izrazila pripravljenost nadaljevati sodelovanje v smislu izvedbe podobnega obiska v vseh treh oddelkih 6. razreda. Dodala je, da bi bilo smiselno obisk izvesti že na začetku šolskega leta, ko se pri pouku zgodovine obravnava zgodovinske vire, omenila pa je tudi možnost, da bi lahko sodelovanje izvedli tudi ob njihovih naravoslovno-kulturnih dnevih, ko lahko obisku namenijo več časa kot samo eno šolsko uro.

SKLEP

Obisk arhivista na Osnovni šoli Idrija je lep primer sodelovanja arhiva z lokalnim okoljem in način širjenja prepoznavnosti arhiva. Ozaveščanje o pomenu arhivov in arhivskega gradiva, ki je z zakonom zavarovano kot kulturni spomenik,[4] je treba izvajati že pri mladih generacijah in skozi ves izobraževalni sistem na primarni in sekundarni ravni. To je pravi način promocije arhivov, s katerim zasledujemo naslednja dva cilja: prvi je ta, da se poveča obisk arhiva in da se poveča udeležba pri dejavnostih, ki jih izvaja arhiv (razstave, organizacija delavnic, predavanj, predstavitev knjižnih del, monografij itd.), drugi pa, da se je treba truditi za izboljšanje odnosa vsakega posameznika do lastnega gradiva, ki bi utegnilo imeti lastnosti arhivskega gradiva. Tako se lahko ohrani veliko gradiva, za katerega posledično obstaja večja možnost, da nekoč pride v arhiv ali v katero drugo arhivu sorodno institucijo (muzeji, knjižnice) oz. privatno zbirko in se na ta način ohrani za zanamce.

Takšna vrsta sodelovanja in povezovanja je primerna predvsem takrat, ko si posamezna šola zaradi oddaljenosti od arhiva ali finančnih (ne)zmožnostih težko privošči obisk arhiva, po drugi strani pa je lahko povod prostorska stiska, kot je primer v Enoti v Idriji, ki trenutno nima primernega prostora za izvajanje takšnih dejavnosti. Pri naravoslovno-kulturnih dnevih, ko je neki dejavnosti namenjeno več šolskih ur skupaj, pa je mogoče izvesti tudi kombiniran dogodek, pri čemer se predstavitev arhiva in praktično delo z arhivskim gradivom začne v šolskih prostorih, zaključi pa z obiskom samega arhiva. Za vzpostavitev in ohranjanje takšnega sodelovanja pa ni potrebno veliko – le dve angažirani osebi, ki sta poleg opravljanja svojega osnovnega dela pripravljeni pokloniti še nekaj več svoje energije.

VIRI IN LITERATURA

Arhivistika ni dolgočasna veda (2020). Delovni list. Pridobljeno s http://www.zal-lj.si/files/2021/02/ZAL-2020_ARHIVISTIKA-NI-DOLGOCASNA-VEDA_DEL.-LISTI_za-splet.pdf.

Arhivistika ni dolgočasna veda (2010). Videoposnetek. Pridobljeno s http://www.zal-lj.si/filmoteka-zal/.

Program osnovna šola. Zgodovina (2011). Učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno s https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_zgodovina.pdf.

Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. Uradni list Republike Slovenije, št. 30/06 in 51/14.

Horvat, M., Kocuvan, K. (2017). Arhiv v kovčku na obisku v osnovni šoli. V: *Zgodovina v šoli*, 25 (1), str. 78–85.

4 7. člen *Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih*. Uradni list Republike Slovenije, št. 30/06 in 51/14.

Bojana Modrijančič Reščič,
Šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

PILOTI V SLUŽBI DOMOVINE ALI KAKO DIJAKOM ODSTRETI POGLED V ZANIMIVO PRETEKLOST

Bojana Modrijančič Reščič,
Nova Gorica School Centre, School of Electrotechnology and Computer Science

PILOTS SERVING THEIR COUNTRY OR HOW TO REVEAL A GLIMPSE OF AN INTERESTING PAST TO SECONDARY SCHOOL STUDENTS

IZVLEČEK

Prispevek ponuja pogled v preteklost, ko je bilo leteti kot ptica nekaj nepojmljivega. Človek je sicer že od nekdaj stremel k odkrivanju novega, neznanega, zapletenega, poskušal je in izboljševal, a je želel tudi uspeti, preseči svoje moči in uresničiti svoje sanje, čeprav so se marsikateremu posamezniku zdele neuresničljive. Ne samo da se je o teh dogodkih govorilo, pisalo, v 21. stoletju so nastala tudi literarna dela, ki so zelo aktualna med mladimi, med srednješolci. Fantom pomenijo pogled v skrivnostni svet tehnologije, v svet, v katerem človek zna in zmore doseči in preseči svoje sanje. Ali kot bi rekla pisateljica Snežana Brumec, avtorica romana *Eden izmed nas*, naj bo srednješolskim bralcem Lojze Klemenov oz. njen Knap, kot mu sama pravi, vzor, kako morajo slediti svojim sanjam.

Ključne besede: literarna dela, resnični dogodki, sanje, letalstvo, najpogumnejši letalci

ABSTRACT

The article provides an insight into the past when flying like a bird was unimaginable. People have always aspired to discover something new, unknown, complex; they tried and improved, but they also wanted to succeed, to exceed their capabilities, and realize their dreams, even though many thought they were unachievable. Not only were these events talked and written about, but in the 21st century, literary works have also been created that are very popular among young people, among secondary school students. To boys they provide a glimpse of the mysterious world of technology, of a world in which people are able to achieve and surpass their dreams. Or, to quote the writer Snežana Brumec, author of the novel *Eden izmed nas* [One of Us], readers in secondary school should use Lojze Klemenov or her "Miner", as she calls him, as a role model for how to follow their dreams.

Keywords: literary works, true events, dreams, aviation, bravest airmen

UVOD

Slovenščina na strokovni šoli potrebuje vedno nove izzive. Dijakom je knjige nadomestila moderna tehnologija, ki jim sporoča želeno hitro ter tako, da jim ni treba brskati po publikacijah, kar po njihovem mnenju povzroča stres in izgubo dragocenega časa. Menijo tudi, da je tak način zbiranja informacij popolnoma zastarel. Dejstvo, da mogoče podatki, ki jih dobijo, niso točni, jih ne obremenjuje. S knjigo se težko sprijaznijo, z branjem pa sploh. Zdi se jim dolgočasno, ne ljubi se jim razmišljati o napisanem. A marsikdo rad prisluhne resničnim dejstvom, zapisanim v literaturi. V času pandemije, ko je pouk v živo nadomestil računalnik, so nekateri dijaki spoznali, da branje knjig ni slabo oz. jih spominja na pouk v šolski učilnici. »*Če imate kaj za brati, nekaj, kar ne bo dolgočasno?*« so spraševali. Kot profesorica slovenščine vem, da jih pritegnejo dela, napisana po resničnih dogodkih. In ker gredo iz šole domov mimo kipa, posvečenega Edvardu Rusjanu v Novi Gorici, sem se spomnila na pilote. Literarni deli *Eden izmed nas* ter *Zadnji polet »Maggiejinih hlačk«* sem ponudila v branje dijakoma 2. in 3. letnika strokovne šole, smer tehnik računalništva. Pripraviti sta morala predstavitev prebranega dela v obliki govornega nastopa v računalniških programih PowerPoint ter Word. Besedna zveza *Maggiejine hlačke* je najprej vzbudila spakovanje in posmeh, češ, le o čem bomo brali. Ob dejstvu, da je to letalo, so postali nejeverni, naslov *Eden izmed* nas pa je ponujal dejstvo, da je nekdo, ki se zlije z okolico.

ZAČETKI LETALSTVA IN NAJPOGUMNEJŠI LETALCI

Že od nekdaj je ljudi vznemirjalo letenje, saj so hoteli biti podobni pticam, ki svobodno letajo in lahko preletijo velike razdalje. Njihova krila ter tudi krila netopirjev in žuželk je preučeval že Italijan Leonardo da Vinci, oče vseh letalskih pionirjev, v 15. stoletju. Izdelal je načrte za *mahokrilec* oz. letalno napravo, ki s krili izvaja udarne gibe: »*Krila naj bi premikal človek z močjo mišic.*« (Fritz, 2016, str. 7) Njegovi načrti so kazali tudi na padalo, jadralno letalo in nekakšen helikopter. Na začetku 19. stoletja je *leteči krojač* iz Ulma, Albrecht Berblinger, preučeval ptičje letenje in si želel zgraditi letalno napravo. Iz svile, vrvi in ribjih kosti je zgradil t. i. jadralnega zmaja. Ko je poletel čez Donavo, je žal strmoglavil. Ottu Lilienthalu pa je uspelo jadrati nekaj metrov nad zemljo s svojim jadralnim letalom, zgrajenim iz vrbovja ter blaga. Ko je ob pogledu na bele štorklje razmišljal, kako se lahko te velikanke obdržijo v zraku, je spoznal, da je to mogoče le s pomočjo kril, ki pa morajo biti izbočena. Z bratom Gustavom sta nato z lesenim parom kril opravila prve letalne poskuse. Lilienthal je svoja plovila izboljševal, a je leta 1896 zgrmel na tla z višine 15 metrov in umrl. Tehnološka revolucija pa je prinesla marsikaj zanimivega. Leta 1903 je poletelo prvo motorno letalo na svetu, za kar sta bila zaslužna brata Wright. Model sta izdelala po igrači – majhnem letalu s propelerjem –, ki jima jo je podaril oče. Ker sta vedela za strmoglavljenje Lilienthala ter za dejstvo, da njegova plovila v zraku niso bila dovolj stabilna in da se jih je komaj dalo upravljati, sta hotela razviti vodljivo letalo, »*ki bi ga poganjal motor*« (prav tam, str. 36). Njun Flyer I je bil predhodnik vseh motornih letal – dvokrilnik, zgrajen iz lesa, z napetim blagom na nosilni površini, motor pa je poganjal dva propelerja. »*Prvo letalo še ni imelo prave pilotske kabine.*« (prav tam, str. 38) A letala so morali upravljati šolani piloti, tisti pogumneži, ki so stremeli k vedno večjim dosežkom. Charles Lindbergh je leta 1927 preletel Atlantski ocean, ko je bil star le 25 let. Pot od New Yorka do Pariza je bila dolga 33 ur in pol, boril pa se je tudi s slabim vremenom in utrujenostjo. Kasneje je letel tudi v Mehiko, na Japonsko in Kitajsko, njegova žena Anne pa ga je spremljala kot kopilotka ter radiotelegrafistka. A niso bili samo moški pogumni pri letenju, tudi Amelia Earhart

je leta 1928 z dvema kolegoma preletela Atlantski ocean. Sama je leta 1932 poletela z enomotornim letalom v Evropo, a je morala zaradi tehničnih težav in slabega vremena zasilno pristati na severu Irske na pašniku. Leta 1937 pa si je želela obleteti svet, a se je zanjo in za kopilotom izgubila sled nad Pacifiškim oceanom. Amy Johnson pa je leta 1930 sama poletela od Anglije do Avstralije. Že kot dekle je bila prava divjakinja – drzna in uporniška. Kupila si je dvokrilnik, ki je imel en sedež in odprto pilotsko kabino. Čeprav je njen prvi učitelj letenja dvomil o njenih sposobnostih, je dobila pilotsko dovoljenje in se izšolala za mehaničarko. A ji je prezgodnja smrt pri poletu nad Anglijo prekrižala načrte. Njeno letalo je zaradi neurja strmoglavilo nad reko Temzo.

EDEN IZMED NAS OZ. CERKNIČAN KLEMENOV LOJZE

Leta 1909 je z dvokrilnim letalom poletel Edvard Rusjan, prvi Slovenec, ki je dvignil v zrak 6-letnega Alojzija Knapa. Deček se je z očetom udeležil letalske prireditve v Gorici. Izkušenemu pilotu je tedaj zašepetal, da bo postal pilot tudi sam. Že ko je dobro shodil, je začel opazovati stvari, ki so padale. Presenečen je bil nad letenjem kokošjega perja v kokošnjaku. Plezal je na stole, mize, celo po lestvi na kozolec, čeprav je otrokom mati zabičala, da tega ne smejo početi. Otožnost, ki se mu je zrcalila v očeh, je kasneje v njegovem življenju opazila le natakarica Vera v kantini, čedno dekle ter hči srbskega vojaškega oficirja in priseljene Slovenke.

Pokopališče v Cerknici – zadnji dom pilota Alojzija Knapa.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

Kot 18-letni mladenič je odšel v podoficirsko šolo v Kragujevac; želel je postati pilot. Poslovil se je od domačih, v srce pa je zaklenil spomin na umrla bratca in sestrico. Počena prečka na lestvi jima je onemogočila, da bi ga še vedno opazovala, kako se na kozolcu posveča svojim letalnim vragolijam. Šolo je končal z odliko, v vojašnici na vojaškem letališču v Zemunu, v kateri se je šolal za pilota lovca in oficirja lovske eskadrilje, pa mu je zavidal kolega Glodić. Knap je bil lep, posvečal se je tudi predpisani telovadbi. Glodića pa je že v najstniških letih zaznamovala nesreča, ki mu je iznakazila obraz. Postal je pravi hudič, zavedal se je, da bo ostal brez dekleta. Usmeril se je v kariero, v oficirski čin, a pozabil, da ga je iznakazil ukaz nekega oficirja. »*Knap pa je bil tako dober pilot, da je Glodića kaj hitro prisilil, da se je iz napadalca spremenil v branilca.*« (Brumec, 2020, str. 19) A Knap je bil v zraku prepričan vase, sicer pa umirjen človek, ki je rad zapisoval v svoj dnevnik, medtem ko so preostali piloti obiskovali kantino. Spoprijateljil se je z Ledovskim, ostarelim pilotom in nadzornikom letališča, ki ga je vlada v Beogradu po zlomu carske Rusije sprejela v sestavo vojske Kraljevine Jugoslavije. V zameno je moral Ledovski sprejeti novo državljanstvo ter nižje delovno mesto. V Knapu je videl prihodnost zelo sposobnega pilota. Ker sta oba stremela k višjim ciljem, nista opazila spletke, ki sta jo pripravljala komandant ter Glodić. Prvi ni prenesel Ledovskega, ki je bil nekoč general, sam pa je bil le podpolkovnik. Imel je tudi hudobno mater, ki sta jo zanimala le red in čistoča, kar je vcepila tudi sinu. Glodić pa bi rad za kariero in pohvalo storil vse. V dogajanje pa se je vmešala tudi lepa gimnazijka Bela, dekle iz ugledne in premožne beograjske družine, ki jo je Knap opazil na letalskem mitingu. Želela je študirati umetnost, narekovala je tudi življenjski slog v mestu, saj je bila oblečena po pariški modi: »*Bela je imela prefinjen občutek za lepo in zdelo se je, kot da ima naraven čut za grandioznost, ki jo je povzdigoval nad povprečje.*« (prav tam, str. 28) Njene prijateljice so vedele, da je dekle vedno poseglo po stvareh, ki so bile zanje nedosegljive. Promenada je zaljubljencema

pomenila vse. In čeprav je nad njeno šolo Knap izvajal akrobacije z letalom, jo je njena družina želela poročiti s prijateljem iz otroštva Vojmirjem, uspešnim beograjskim poslovnežem. Slednji je spoznal, da pilot ni Belina muha enodnevnica, pač pa bi zanj žrtvovala tudi plese, kino, modne salone, gledališče in opero ter visoko družbo. A tudi Knapa je skrbelo, da je nepomemben, brez visoke izobrazbe, čeprav je postal oficir: »*Izpit je opravil z odliko, z vrhunsko predstavo na nebu, v kateri je združil samozavest, rutino in strokovno dovršenost letenja.*« (prav tam, str. 92) Kljub pomislekom je Belo poskusil zasnubiti po starem slovenskem ženitovanjskem običaju s pomočjo posredovalca oz. mešetarja Ledovskega. Gnala ga je ljubezen, a je kmalu spoznal, da se ne zna gibati v visoki družbi – služkinja mu je namignila, s katero žličko naj zajame kocko sladkorja. In ko je slednja padla v kavo, mu je oškropila uniformo. Plehka družba, v kateri so štele le puhlice in denar, se je začela krohotati. Knap pa se je zavedel, da je izgubil Belo, a izgubil je tudi veselje do letenja. Ne samo da je moral v vojašnici ostati zaradi komandantovih muh in Glodićevega izdajstva, grozilo mu je celo, da bo obsojen, ko se je znašel v priporu. Vojmir je uporabil svoje zveze – pilot bo moral oditi iz vojske in se vrniti domov. A vse načrte tedaj prekriža mednarodno letalsko tekmovanje vojaških pilotov v rušenju balonov. Moral bi nastopiti Glodić, ki je le dan pred tekmovanjem spoznal, da zahtevni nalogi ne bo kos. Vskočiti je moral Knap, ki pa ni letel že več mesecev. Nadrejeni so verjeli, da bo Kraljevino Jugoslavijo popeljal do zmage. Čeprav je Knap presegel samega sebe, se je njegovo letalo Avia H 33 E zarilo v valove. Klemenov Lojze se ni več zavedel, da se je tako sklenila usoda, ki jo je ob njegovem rojstvu videla vaščanka, prerokovalka Mara.

Nagrobna plošča Knapovim na cerkniškem pokopališču.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

ODZIVI DIJAKOV TER VLOŽEK PROFESORICE SLOVENŠČINE

Dijak 2. letnika smeri tehnik računalništva, ki je prebral literarno delo, je sošolcem povedal, da mu knjiga ob začetku branja ni bila zanimiva. A kmalu je ugotovil, da mu je Knap zelo podoben: »*Ko se je pilot ogrel za stvari, je to naredil do konca in pravilno; rad je imel svobodo, ki mu jo je omogočalo letenje, meni pa vožnja z motorjem. Njegovi starši so se mi zdeli zelo prijazni, saj sta mu želela le najboljše. Nasprotno pa je bilo pri komandantu, ko je bila mati zelo stroga do čistoče in reda, tudi tepla je svojega sina, če se tega ni držal. Zato se mi zdi tudi komandanta škoda. Mogoče bi se stvari drugače obrnile. Če bi bila mati prijaznejša, bi bil tudi on prizanesljivejši do Knapa. Da je bila Bela zaljubljena vanj in ne v Vojmirja, me ne preseneča, saj sta bila že od nekdaj prijatelja. Za Glodića pa sem mislil, da je samozavestnejši, vendar se je izkazalo, da je klonil pod pritiskom mednarodnega tekmovanja. Konec me je presenetil, saj je Knap zmagal brez vaje in takoj po zmagi strmoglavil, kar je po mojem mnenju storil nalašč, saj je vedel, da z Belo ne bosta nikoli srečna. Na kratko, zgodba je zelo zanimiva, in kar mi je všeč, je to, da je napisana po resničnih dogodkih. Predlagam jo vsem, ki imajo radi vojaške ali resnične zgodbe.*«

Sama pa sem ob tem dijakom povedala, da sem prisluhnila Knapovi sorodnici, pisateljici Snežani Brumec v Bovcu, tudi avtorici knjige *Eden izmed nas*. Bila je ena izmed t. i. Beletrininih trubadurjev. Literarni dogodki so po Sloveniji potekali med majem in oktobrom 2021 in so bili del programa Literarne prireditve, ki ga je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije. Povedala je, da je bil Alojzij Knap oz. Klemenov Lojze, moj Knap, kot mu pravi, brat njene stare mame. Ko je iz Cerknice odšel

v Beograd, je šel po svoje sanje iz otroštva. Avtorica je prepričana, da pilot ni ničesar obžaloval, da pa je verjel v usodo in ne v naključja. Sama ima njegova dnevnik ter album fotografij. Zapisoval si je vse, zamolčal je le tragedijo bratca in sestrice. Dopisal je pogovor z mamo, ki ji je odprl srce, ko je opravil oficirski izpit in bil izbran za člana vojaške delegacije, ki je z vojnim letalom Kraljevine Jugoslavije odletela na delovni obisk v Ljubljano. Tedaj je *»skočil«* domov. Mama mu je ob tem povedala, da ji je umrlo osem otrok, in če bi se o vsem tem spraševala, bi že zdavnaj odšla. Knap je tudi ljubiteljsko fotografiral letala. Bil je zaprt človek, zato ga razen slovenskega pilota Kalška ni imel nihče zares rad. Tudi nečimrna Bela ne, ki si je raje izbrala Cannes, saj je bila prepričana, *»da ji vse najboljše preprosto pripada in da se mora zanjo uresničiti takoj«* (prav tam, str. 123). Avtorica je tudi omenila, da so ji bili ljubi vsi junaki v romanu, saj jih je poskusila razumeti, zakaj so se tako obnašali. Le Bele ne mara, saj meni, da je zaradi nje njen sorodnik zašel v težave. Bela je imela možnost izbire, a se je odločila za odhod v tujino in ne za ljubezen. Za svojega dragega ni naredila prav ničesar. Primerja jo z Daisy v romanu *Veliki Gatsby* avtorja Francisa Scotta Keyja Fitzgeralda. Avtorica Brumec je še zaključila, da je bil njen sorodnik srečnež, saj je živel svoje sanje.

ZGODOVINSKI IN SLOVENISTIČNI CILJI UČNE URE

Spominska plošča pionirju slovenskega letalstva Edvardu Rusjanu v Novi Gorici.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

Vsekakor je bila za dijake šolska ura slovenščine poučna tako s slavističnega kot tudi z zgodovinskega vidika. Nadgradili so svoje znanje, saj jim Alojzij Knap ni bil znan. Poznali pa so Edvarda Rusjana, ki je bil v romanu tudi omenjen, saj njegov kip stoji sredi Nove Gorice. Razmišljali so o Kraljevini Jugoslaviji, nepojmljiva pa je bila zanje vest, da je šel v prejšnjem stoletju kmečki fant z velike kmetije v daljni Beograd, kar *»ni bilo poceni, pa tudi vsakdo si tega ni mogel privoščiti«*. Ob tem so se seznanili s človekovimi svoboščinami, skušali razumeti preteklost, spoznavali vpliv tehnologije na vsakdanje življenje. Posegli so tudi na področje sodelovalnega učenja. Zaznali so pripadnost evropski identiteti. Ko so sošolcu postavljali vprašanja, so razvijali sporazumevalno zmožnost v slovenskem knjižnem jeziku. Tako so ustvarili sporazumevalne dejavnosti, in sicer sprejemalno (poslušanje in branje) ter tvorbno (govorjenje in pisanje). Zavedali so se, da je slovenski jezik temeljna prvina njihove državljanske identitete, kar je skupaj s književnostjo tudi najpomembnejši del slovenske kulturne dediščine. S pomočjo učitelja so opazovali in razčlenjevali besedila, tako pa utrjevali in nadgrajevali svoje znanje o značilnostih besedilnih vrst, povedi in besed. Razvijali so tudi lastno samopodobo.

ZADNJI POLET *»MAGGIEJINIH HLAČK«* OZ. TUJI PILOTI PONOVNO MED SLOVENCI

Domovini je služil tudi ameriški pilot Joe Maloney. Še ne 20-leten se je leta 1943 pridružil svojim tovarišem, da bi postal letalski strelec bombnika. Usposabljal se je v različnih rekrutskih centrih ZDA, svojo bazo pa je našel v južni Italiji na letališču Fortunato Cesare pri mestu Lecce oz. v deželi vina in oljk. Tam je med civilisti vladala lakota; otroci so pred menzo brskali po kantah z odpadki. Piloti pa so vedno kaj pustili na pladnju po obrokih, čeprav je vojna policija prepovedala hraniti civiliste. Vendar je bil Lecce tudi

podjeten kraj, saj so domačini za denar prodajali pijačo in ženske ter preprodajali orožje. Na cvetno nedeljo 2. 4. 1944 so morali z bombnikom B-24 liberator poleteti nad avstrijsko mesto Steyr, saj je bil njihov glavni cilj napada tovarna krogličnih ležajev Daimler-Puch Wälzlagerwerke. Ko je posadka zavila domov, sta jo presenetila nemška črna lovca messerschmitta. Bombe, imenovane tudi hudičeva jajca oz. metuljčki, so zadele »*Maggiejine hlačke*« – bombnik, ki je imel na nosu letala naslikano izzivalno damo. Desetčlanska posadka je izskočila, saj je letalo začelo izgubljati hitrost ter višino. Kmalu se je zrušilo na travnik ob gradu Gracarjev turn blizu Šentjerneja. V vasi Podgrad pod Gorjanci pa se je zadrževal štab Cankarjeve brigade. Preden je Joe Maloney izskočil, se je spomnil na pripovedovanja o civilistih, ki zavezniške vojake pretepajo do smrti. In upal je, da ga bodo našli Nemci: »*Bolje, da gre v ujetništvo kot pa med jezne, z vilami oborožene domačine, česar se je vedno bal.*« (Zink, 2019, str. 117) Ameriško vojno letalstvo namreč ni dovolj seznanilo pilotov, kdo so njihovi zavezniki. Novo mesto je imelo več kot 700 dobro opremljenih nacističnih vojakov in več kot 1000 vojakov bele garde. Na drugi strani Gorjancev pa je bilo v Beli krajini osvobojeno ozemlje, ki so ga zasedali partizani. Pilote so kmalu opazili Nemci ter partizani. Slednji so bili veseli, da jih je veter obrnil v njihovo smer. A začel se je boj s časom. Partizani so iz zrušenega letala pobrali mitraljeze in radijske postaje, aluminij iz letalskega trupa so stopili v skritih podzemnih delavnicah in iz njega izdelali jedilni pribor, pladnje. Kmetje so dele trupa predelali v vrata ali stene za kokošnjake. Joe je na svojo grozo najprej naletel na žensko z vilami. Ponudil ji je padalo, saj je slišal, da so jugoslovanski kmetje iz padalske svile šivali bluze, spodnje perilo, celo poročne obleke. Fantič mu je ponudil čutaro vina, dva partizana pa sta ga pripeljala do župnišča, kjer je pojedel polento. In počutil se je izjemno zapuščenega. A stekla je že partizanska reševalna akcija – Cankarjeva brigada je po radiu obvestila zaveznike o pilotih, a novica ni dosegla poveljstva zavezniških sil v Bariju v Italiji. Joejeva družina je celo dobila obvestilo, da je sin pogrešan v akciji, kmalu je veljal za padlega. Partizani so jih primerno obuli in oblekli, da piloti niso bili preveč vpadljivi. Joe se je zavedel, da partizani predstavljajo komunizem, »*ki je bil tako kot fašizem zakleti sovražnik vsake svobodne in demokratične družbe sveta*« (prav tam, str. 143). Reševalna akcija pilotov in spremljajočih partizanov je potekala v strogi tišini; podnevi so imeli le kratke postanke. Cilj je bil letališče pri Bosanskem Petrovcu, od koder bi poleteli v svoje oporišče v Italiji. Kmalu je Joe dobil krvave žulje na nogah, ki so se mu kasneje okužili. Obleka je bila polna uši. Spoznaval je, da je bil partizanski boj dobro organiziran, imel pa je tudi močno podporo prebivalcev. A za petami so jim bili že Nemci, ustaši ter četniki. V Drvarju so ostali dva dneva, brivec jim je celo ponudi britje zastonj. Ljudje še sami niso imeli kaj jesti, a so skušali poskrbeti za sestreljene pilote. Ti so bili na poti že 26 dni, Joe pa ni mogel več hoditi. Partizanski zdravnik je sumil na začetek gangrene … V hudi megli jih je letalo C-47 le odpeljalo v Italijo, oboroženi nemški padalci pa so se maščevali nad prebivalci Bosanskega Petrovca in jih pobili. Joe se je po koncu vojne vrnil domov, leta 1993 pa je obiskal Slovenijo in se spomnil preteklosti: mladenke z vilami, ki si je iz padala sešila bluzo, ponovno se je tudi srečal s starko, ki je nekoč njim, pilotom na begu, ponudila pijačo.

Spomenik Edvardu Rusjanu v Novi Gorici.
(Foto: Bojana Modrijančič Reščič.)

ŠOLSKA URA S CILJI IN ODZIVI

Odziv dijakov je bil presenetljiv. Ne le da so ob predstavitvi sošolca ponovno slišali o krizi demokracije ter političnem položaju v Evropi, torej o nacizmu ter komunizmu, pač pa so tudi razmišljali, zakaj je vse to predstavljalo svojevrstno nevarnost. Tako so razumeli, kako je preteklost vplivala na sodobnost. Skušali so spoznati, kaj je mlade fante gnalo v boj za domovino, kako velika je bila njihova narodna zavest v preteklosti. *»Takrat niso razmišljali o možnostih, da se ne boš vrnil živ, da vojne ne boš preživel, pač pa si se pognal v neznano, da si le pripomogel k uspehu. Odločnost in odločenost mladih fantov, da bodo zmagali, je bila neverjetna. Danes bi bilo drugače, če bi nas domovina potrebovala. Bi zmogli vse pustiti, postati eden izmed mnogih, da bi prispevali k zmagi?«* so razmišljali sošolci pripovedovalca 3. letnika smeri tehnik računalništva. Tudi bralec literarnega dela je bil presenečen nad dobrodušnostjo in nesebičnostjo domačinov, ki so pilotom ponujali hrano, *»ko še sami niso imeli kaj«*. Vedno je grozil tudi sovražnik. Pripovedovalec je bil presenečen nad dejstvom, da so se tudi tuji vojni piloti znašli na slovenskih tleh, predvsem pa da so se ponovno vrnili v naše kraje in zopet srečali ljudi, ki so jim pomagali v težkih časih. Dijaki so ob zgodovinskih dejstvih tako nadgrajevali tudi znanje slovenščine, saj so spraševali v zborni slovenščini, dodali svoj komentar, predvsem pa so prebirali odlomke iz knjige in o njih razmišljali ter tako sodelovali s sošolci.

SKLEP

Srednješolci strokovne šole so v času pandemije covida-19 posegli po branju knjig, saj moderna tehnologija ni zadostila njihovim željam. Kot profesorica slovenščine sem mladim ponudila v branje tista literarna dela, ki so spregovorila o resničnih dejstvih oz. znanih in neznanih junakih, ki so krojili zgodovino letalstva. Za Edvarda Rusjana so slišali, Alojza Knapa so spoznali z branjem, Joe Maloney pa jim je pomenil tistega junaka, ki je slovensko željo *pomagati* ponesel v Ameriko ter tamkajšnje ljudi opomnil, da nismo neznani prebivalci planeta. Šolska predmeta zgodovina ter slovenščina sta se ob branju prepletla – dijaki smeri tehnik računalništva so s pomočjo knjig sledili vplivu tehnologije na posameznika ter preostale ljudi, odstirali slovensko kulturno dediščino in tako nadgrajevali svoje védenje ter znanje. S pomočjo sporazumevalne zmožnosti v slovenskem zbornem jeziku so oblikovali tudi lastno samopodobo. Učitelj pa je ob tem dodal svoj del – pogovor s pisateljico, ki je zapisala življenjsko zgodbo svojega sorodnika. Z osebno izkušnjo je tako dodatno motiviral dijake, da bodo tudi v prihodnje posegli po knjigah, v pogovoru s svojimi sošolci pa ob interpretaciji izmenjali izkušnjo branja.

VIRI IN LITERATURA

Brumec, S. (2020). *Eden izmed nas*. Ljubljana: Beletrina.

Fritz, S. (2016). *Najpogumnejši letalci: kratka zgodovina letalstva.* Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.

Katalog znanja. Slovenščina (2010). Srednje strokovno izobraževanje.

Katalog znanja. Zgodovina (2007). Srednje strokovno izobraževanje.

Zink, Ray E. (2019). *Zadnji polet »Maggiejinih hlačk«*. Ljubljana: ZRC SAZU.

VILMA BRODNIK, ALENKA STARMAN ALIČ, ANA ČIČ

ZBRALI SMO POGUM, STOPILI SMO SKUPAJ

Ljubljana: Mladinska knjiga 2021. 39 strani, vmes dokumentarno gradivo (slikovno in dokumantrano gradivo Arhiva Republike Slovenije).

Avtor ilustracij: Jaka Vukotič

Avtorica časovnega traku: Vilma Brodnik

Knjiga *Zbrali smo pogum, stopili smo skupaj* je dosti več kot knjiga, ki je namenjena mladim, ki želijo pridobiti ali pa poglobiti svoje znanje o enem izmed najpomembnejših prelomnih dogodkov na poti k naši samostojnosti – to je plebiscitu leta 1990. Je knjiga, ki na zelo priljuden in zanimiv način nudi celostni vpogled v obdobje, ki je za Slovence izjemnega pomena. Zato je prav, da bi našla prostor v vsaki šolski knjižnici, pa tudi na domači knjižni polici.

Knjiga je nastala v sodelovanju Arhiva Republike Slovenije, Zavoda RS za šolstvo in Parka vojaške zgodovine Pivka, kar ji daje še dodatno vrednost, saj so dogodki, povezani s plebiscitom, odlično podprti s slikovnim in tudi preostalim dokumentarnim gradivom.

Avtorice dogodke iz takratnega nemirnega obdobja konec 80-ih let opisujejo v prvi osebi, vsaka jih osvetli s svojega strokovnega področja. Plebiscit in vsi dogodki, povezani z njim, so tako predstavljeni kot zgodba, ki jo bralcu pripovedujejo vse tri avtorice. (Mlademu) bralcu tako napisana knjiga omogoča, da plebiscita ne doživlja samo kot zgodovinski dogodek, ampak kot zgodbo, katere del je tudi sam. Tako zagotovo plebiscit dojema kot del sebe oziroma kot pomemben del naše nacionalne samobitnosti. Dodana vrednost in dodatni motivacijski element, ki (mladega) bralca pritegne, so tudi risbe, ki smiselno in na zabaven način dopolnjujejo vsebino knjige.

Knjiga je razdeljena na poglavja, ki kronološko prikažejo, kako je potekala pot do plebiscita oziroma do odločitve za samostojno Slovenijo.

Uvodi v posamezna poglavja so stripovsko zasnovani, kar mlade bralce prav gotovo dodatno motivira. Tako je učenje o plebiscitu dosti bolj zabavno.

Prvo poglavje *Bilo nam je dovolj* opisuje vzroke, zakaj smo se odločili za samostojno pot, prav tako opisuje obdobje konca 80-ih let v Sloveniji oziroma v Jugoslaviji, ki ga postavi v širše evropsko dogajanje tistega časa. (Mladi) bralec lahko brez večjih težav našteje in pojasni vzroke, zakaj smo se odločili za plebiscit oz. našo samostojnost.

Drugo poglavje *Stopili smo skupaj* opisuje leto 1990 – prve večstranskarske volitve, predsedniške volitve, katere pomembne listine, dokumenti in zakoni so bili v tistem času sprejeti in so bili podlaga oziroma temelj za izpeljavo plebiscita. Bralec tako spozna kronološki potek celotnega procesa, ki je omogočil plebiscit. Prav tako spozna, kaj je Slovence v tistem času povezovalo, da so stopili skupaj.

Tretje poglavje *Podprli so nas rojaki na tujem* opisuje, kje vse in kako je Slovenija iskala podporo pri izseljencih, zdomcih in zamejcih. Bralec se tudi tako lahko nauči razlikovati med temi pojmi.

Četrto poglavje *Oglaševalska kampanja nas je prepričala* opisuje, kako pomembno vlogo je izvedbi samotojnosti prispevala oglaševalna kampanja Slovenija – moja dežela, ki je osamosvojitvenemu procesu prispevala nepričakovan dodaten zagon. (Mladi) bralec tako spozna in lahko tudi aktualizira, kako pomembna je vloga različnih medijev pri ozaveščanju pomembnih dogodkov.

Peto poglavje *Kljub dvomom smo vse bolj verjeli* opisuje, kakšno podoro je imel plebiscit, kdo vse ga je podpiral in kako so za idejo plebicita pridobivali tudi tiste, ki so o njegovem uspehu dvomili. Bralec tako spozna, kako

Zbrali smo pogum, stopili smo skupaj

pomembna je vloga različnih društev, posameznikov, javnomnenjskih anket za dosego skupnega cilja.

Šesto poglavje *Potek plebiscitnega dne* opisuje, kako je potekal zgodovinski 23. december 1990, ko so se Slovenci množično odpravili na volišča, in kakšen učinek je imel ta zgodovinski dan na vse tri avtorice in seveda tudi na Slovence. Bralec tako dobi jasno predstavo, kakšen učinek je na prebivalce Slovenije imelo dejstvo, da smo v tistem obdobju za naš skupni cilj in uresničitev temeljne pravice o samoodločbi naroda stopili skupaj in zbrali pogum, da smo se tako množično in enotno odločili za našo samostojno državo.

Sedmo, zadnje poglavje *Slavili smo zgodovinski uspeh slovenskega naroda* opisuje, kako je potekalo slavje ob razglasitvi reultatov, kakšna obučtja so prevevala avtorice. (Mladi) bralec tako plebiscitarno zgodbo smiselno zaključi s spoznanjem o pomenu vsakega posameznika pri uresničevanju pomembnih in skupaj sprejetih ciljev.

Ob koncu vsakega poglavja je tudi rubrika *Za vedoželjne*, kjer lahko (mladi) bralci nadgradijo svoje znanje in ga tudi aktualizirajo. Radovedneži in zainteresirani pa lahko svoje znanje poglobijo in razširijo s pomočjo spletne razstave *Zbrali smo pogum* (https://www.zbralismopogum.si). Do nje lahko bralec dostopa kar prek QR-kode, ki je zapisana na začetku knjige.

Knjiga se sklene s časovnim trakom, kjer so dogodki, povezani s plebiscitom, vpeti v preostale pomembne svetovne dogodke. (Mladi) bralec tako dobi celostni vplogled v naše plebiscitrano obdobje in tako tudi laže razume dinamiko tega nemirnega obdobja ter kako so takratni ključni dogodki demokratizacije Evrope sovpadali.

Kot je zapisano v uvodu, je omenjena knjiga več kot knjiga, saj je tudi odličen didaktični pripomoček in priročnik za vse učitelje od 1. razreda dalje, iz katerega lahko črpajo informacije in ideje za poučevanje o samostojnosti naše države. Zato je to knjiga, ki ni namenjena samo mladim bralcem oz. učencem/dijakom, ampak tudi širšemu krogu ljudi.

Hkrati pa knjigo zaznamuje tudi odlično sporočilo »*/.../ o pogumu in enotnosti. ter opomnik, da lahko še tako velike sanje postanejo resničnost. Kajti če stopimo skupaj, zmoremo. Zmoremo sanjati, zmoremo biti pogumni in zmoremo uresničevati sanje /.../.*« (Pridobljeno s https://www.emka.si/webapp/wcs/stores/servlet/sl/emkasi/zgodovina-13631/zbrali-smo-pogum-9789610163930.)

In naj bo to tudi vodilo za vse tiste, ki z (mladimi) bralci tudi delajo in jih vsakodnevno vodijo in usmerjajo.

Lorieta Pečoler

IVAN SMILJANIĆ

LOVOROVI GOZDOVI IN KROMPIR. PREŠERNOV KULT V SOCIALIZMU

Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021, 267 strani.

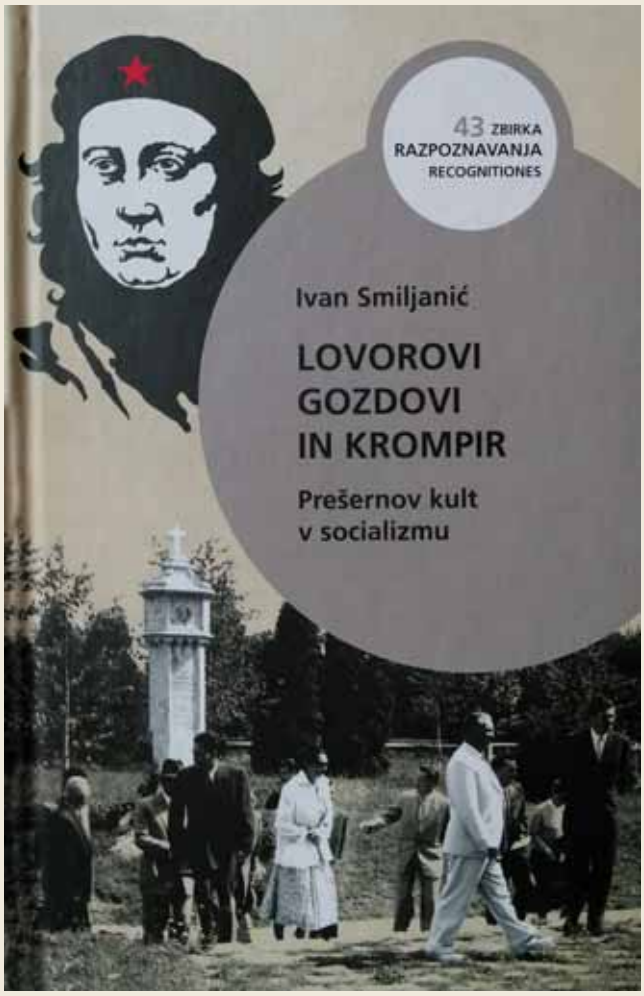

Knjigo *Lovorovi gozdovi in krompir* je napisal mag. Ivan Smiljanić, ki je diplomiral na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani iz zgodovine in rusistike. Leta 2019 je na isti fakulteti magistriral iz zgodovine in za magistrsko delo prejel dekanovo nagrado. Od leta 2019 je kot mladi raziskovalec zaposlen na Inštitutu za novejšo zgodovino, kjer se posveča raziskovanju stečajev na Slovenskem v obdobju med letoma 1868 in 1941. Njegovo raziskovalno delo pa obsega tudi vprašanje javnih spomenikov, javnega spomina in kulturne zgodovine Kranja. Rezultat tovrstnega raziskovanja je pričujoča knjiga.

Knjiga ima zanimiv naslov, ki ga bralcu avtor pojasni v predgovoru. Povzema misel znamenitega nemškega pesnika Heinricha Heineja. Čeprav je bil po osebnem prepričanju humanistični socialist, pa tudi Marxov prijatelj, je že sredi 19. stoletja zaskrbljeno ugotavljal prevlado komunizma. Kot je zapisal, se je bal, da bodo njegove lovorove gozdove komunisti po prihodu na oblast posekali, da bi tam zasadili krompir, njegove knjige pa uporabljali kot kavne vrečke. Avtor uporabi kot naslov ostro nasprotje, ki nastane, ko primerjamo lovorove gozdove in krompir; ko primerjamo pesniški svet idealov in vzvišenih čustev s pragmatičnostjo in utilitarnostjo realnosti. Omenjeno primerjavo povzema kot metaforo, ki pooseblja zapleten položaj kanoniziranega pesnika v socialistični Jugoslaviji.

V pričujočem delu je pozornost raziskave usmerjena ne toliko na dejstva, temveč na analizo interpretacij in (iz)rabe dejstev, zato je osredotočena predvsem na politično in kulturno zgodovino. France Prešeren je za analizo političnih interpretacij kulturnih vprašanj primeren kandidat, zato ker je bil v slovenski novejši zgodovini dosledno obravnavan kot nepreseženi genij, čigar status ni bil od 60-ih let 19. stoletja dalje nikoli več negiran, izzvan ali postavljen pod vprašaj. Zaradi tega obstaja o njem tudi največ gradiva, ki ga je moč raziskati skozi omenjeno perspektivo.

Znanstvena monografija je razdeljena na več poglavij, ki obravnavajo razvoj pesnikovega kulta od 19. stoletja do obdobja osamosvojitve Slovenije v začetku 90-ih let 20. stoletja. Ta razvoj postavi v evropski kontekst, saj že v začetnem poglavju avtor opozori na dolgo tradicijo pesniških kultov. Sledimo jim lahko vsaj od starogrških časov, v katerih izstopa vrsta Homerjevih kultov. Čas 19. stoletja je bil v smislu množične kanonizacije velikih prednikov in njihove reaktualizacije v, do takrat neznanem, političnem kontekstu ugoden. Gre za čas porajajočih se nacionalizmov, formiranja nacij, konstruiranja nacionalnih identitet in iskanja zgodovinskih izvorov posameznih narodov. Po Evropi so se razširili trendi komemoriranja zgodovinskih jubilejev ter množičnega odkrivanja spomenikov. Pesniški kulti so tako dosegli širše občinstvo, saj so se tovrstnih dogodkov udeležile večtisočglave množice, ki so s tem pripomogle k širjenju nacionalne ideje ter občutka pripadnosti. Po prvi svetovni vojni je sicer kanonizacija nacionalnih pesnikov delno izgubila zagon, 20. stoletje pa je ponudilo prve teoretično-kritične in znanstvene refleksije tega pojava, a to ni pomenilo, da je bil status nacionalnega pesnika pozabljen, saj se je še naprej pojavljal v različnih oblikah in bil vpeljan tudi v socialistične države.

V drugem poglavju avtor raziskuje rojstvo in rast Prešernovega kulta do leta 1918 in ugotavlja njegove začetke že v času pesnikovega življenja. Zanimivo, kanonizacijo je začel pesnik sam v svojih pesmih. Tovrstna avtoapoteoza se kaže v poudarjanju povezovalne in narodotvorne funkcije poezije ter razumevanju svoje vloge kot preroškega pevca. Po oceni literarnega zgodovinarja Zorana Božiča se je Prešeren v *Glosi* primerjal s Homerjem, Ovidom, Dantejem, Cervantesom in Petrarko, v *Novi pisariji* s Shakespearom, v *Krstu pri Savici* ima položaj političnega in vojaškega voditelja Slovencev, v *Zdravljici* je glasnik slovenstva, slovanstva. Prešeren pa je bil že za časa svojega življenja deležen tudi slavospevov, ki si jih je delil s pesnikom Jovanom Veselom - Koseskim. V prvih letih po Prešernovi smrti lahko v slovenskem tisku sledimo nadaljevanju Prešernovega in Veselovega dvovladja na položaju osrednjega slovenskega pesnika. Hkrati pa so bili prisotni prvi izrazi nestrinjanja favoriziranja enega ali drugega. Bleiweisove *Novice* so naziv prvega pesnika podelile Veselu. Bodoči pisatelj Janez Trdina je Vesela cenil kot spodbujevalca narodne zavesti, a je hkrati zagovarjal stališče, da se ga ne sme povzdigovati na račun zmanjševanja pomena Franceta Prešerna. V tem »*pesniškem dvoboju*« je bil lik Prešerna močnejši. S Stritarjevim ustoličenjem pesnika na vrh slovenskega Parnasa je bilo jasno, da je bitko za to mesto Koseski izgubil. Leta 1866 je namreč izšla zbirka Prešernovih *Pesmi*, ki sta jo izdala literata ter mladoslovenca Josip Stritar in Josip Jurčič. Stritarjev predgovor k zbirki je postal temelj za Prešernovo nadaljnjo kanonizacijo. Šestdeseta leta 19. stoletja v strokovni literaturi po navadi veljajo za konstitutivno obdobje Prešernovega kulta. To ne pomeni, da je bil pesnik Vesel pozabljen, je pa njegov pomen bledel. Urednik časnika *Novice* Bleiweis se je na to odzval z mislijo, ki je Prešernu dajala vse priznanje, a hkrati opozarjala, da ne smemo pozabiti tudi drugih domačih ustvarjalcev. Proces Prešernove kanonizacije se zaradi njegovih opozoril ni upočasnil, ampak pospešeno nadaljeval z odkrivanjem spomenikov. Med prvo svetovno vojno je pesnik nekaterim Slovencem predstavljal duhovno zavetje, tako Ivanu Cankarju. Imel se je za Prešernovega sledilca v boju za slovensko nacionalno idejo in osvoboditev.

V poglavju *Prešeren med Karađorđevići in komunisti* avtor nadalje razvija predstavitev Prešernovega kulta. Pesnik je v novi jugoslovanski državi postal koristno orodje za legitimacijo vladarske družine Karađorđević v slovenskem prostoru, kjer ni imela predhodno vzpostavljene oblasti. Prav zaradi tega je bila prisiljena priznavati pomen slovenske kulturne in politične preteklosti. Prešeren se je v novih časih po prvi svetovni vojni v kontekstu nove države preoblikoval v zagovornika jugoslovanskega zedinjenja. Namen oblastnikov ni bil dosežen, saj Prešeren ni postal pravi simbol jugoslovanstva, temveč so se nanj pogosteje sklicevale avtonomistične skupine, ki so unitarizmu nasprotovale. Hkrati se je v vsakdanjem življenju intenzivnost Prešernovega kulta zmanjšala. S pesnikom so se začeli strokovno ukvarjati slovenisti na novoustanovljeni ljubljanski univerzi. Obdobje med obema vojnama je bil hkrati čas, ko je besedna zveza Prešernov kult vstopila v javno rabo. Ključni dogodek tega je bilo odprtje pesnikove rojstne hiše kot muzeja leta 1939. Ob tej priložnosti je nastopil prvak slovenske ljudske stranke ban dr. Marko Na-

tlačen, ki je poudaril vrednost Prešernove vere v slovenstvo kot prvobitne vrednote. Pesnikova apropriacija je potekala tudi v vrstah slovenskih komunistov. Največji vpliv sta imeli dve besedili predvojnih komunistov in povojnih političnih funkcionarjev Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. S poudarjanjem Prešernove zgodovinske vloge sta se oba oddaljila od marksistične interpretacije, da zgodovino krojijo množice, in se približala »*teoriji velikih mož*« kot kreatorjev zgodovine.

Poglavje o odnosu do pesnika v času druge svetovne vojne preseneča v smislu, da se je Prešernov kult znašel v kompleksnem položaju. Pesnika so si lastili vsi vpleteni tabori, od revolucionarnega do protirevolucionarnega, hkrati pa sta razmeroma naklonjen odnos do njega gojila tudi italijanski in nemški okupator. Za italijanskega okupatorja je bil pesnik »*duhovni sin italijanske omike*«, kar je bilo v skladu z italijansko t. i. kulturonosno politiko, ki je predvidela postopno asimilacijo slovenske kulture v dvatisočletno rimsko. V ta namen so izpostavljali osebnosti, ki so navdih za svoje delo črpale iz italijanske kulture ali so bile italijanskega rodu. Prešeren je bil torej uporabljen kot priročen simbol slovenskega sprejemanja italijanskih vplivov. Prešerna je poskušal izkoristiti tudi nemški okupator, ki je poudarjal pesnikovo ustvarjanje v nemškem jeziku. Prešeren je bil torej učinkovit simbol nemškega vpliva na Slovence. Bistveno večkrat kot pri protirevolucionarnem taboru je bil Prešeren prisoten v revolucionarnem gibanju, ki je pesnika videlo kot velikana, čigar duhovno dediščino samo prevzema in si želi izbojevati njegove nacionalne in človečanske misli. Če je za oba okupatorja Prešeren predstavljal simbol hvaležnega slovenskega sprejemanja romanskih in germanskih vplivov, pa Prešeren kot simbol protiokupatorskega gibanja ni bil sprejemljiv.

Preden se avtor pričujoče znanstvene monografije usmeri v razvoj Prešernovega kulta po letu 1945, se zaustavi pri vprašanju, kako so do vprašanja nacionalnega pesnika pristopali v takratni največji jugoslovanski vzornici, Sovjetski zvezi, in kako je socialistična Jugoslavija v prvih povojnih letih na mnogih področjih sledila sovjetskemu zgledu. Cilj jugoslovanskih ideologov je bil vrniti Prešerna delavskim množicam. Jugoslovani bi s tem končno postali lastniki in nasledniki lastnega kulturnega izročila, s čimer bi lahko začeli kulturo tudi sami soustvarjati. Za uresničitev zastavljenega cilja je bilo potrebno široko zasnovano izobraževanje o pesniku, njegovem življenju, delu, zlasti pa o njegovih idejah svobode, bratstva, ljubezni, zaradi katerih ni bil blizu samo Slovencem, ampak tudi drugim narodom Jugoslavije. Pesnik naj bi postal simbol nacionalno in kulturno raznolike, a idejno poenotene države. Za dosego tega je bilo neizogibno prikrojevanje pesnikove podobe po meri komunistične partije, in to v vseh pogledih, vsebinskem, zgodovinskem, političnem in vizualnem. Znotraj te pesnikove kanonizacije avtor razdeli razvoj pesnikovega kulta na posamezna obdobja. Sredi 50-ih let 20. stoletja se je postopoma zmanjševal vpliv vodje republiške ideološke komisije Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Borisa Ziherla, ki je zagovarjal stališča propagiranja sovjetskih teoretikov. Vrhovno avtoriteto nad slovensko kulturo in s tem razlago Prešerna je začasno prevzel Josip Vidmar, ki je nasprotno trdil, da je za umetniško kakovost dela pomembna sposobnost umetnika in ne njegov svetovni nazor.

V poglavju *Tradicija postane repeticija* sledimo razvoju Prešernovega kulta v letih 1965–1980, ko je bil pesnikov kult v drugi polovici 60-ih let in 70-ih letih zaradi aktualnih domačih in svetovnih dogodkov v ozadju, ostajal pa je v središču zanimanja stroke, ki je v tem času o pesniku ustvarila več relevantnih del. Konec 60-ih let in v 70-ih letih je bil Prešeren uporabljen pri oblikovanju teoretičnih konceptov, ki so skušali identificirati in elaborirati temelje, na podlagi katerih se je vzpostavila slovenska identiteta in s tem slovenski narod.

Čas po Titovi smrti je bil čas tesnobnih pričakovanj, kaj bo prinesla prihodnost. V 80-ih letih je postajala pesnikova funkcija vse bolj konfuzna. Opazimo vrnitev k že znanim, če ne zastarelim vzorcem. Javnost se je strinjala, da vračanje k starim vzorcem ni smiselno, hkrati pa ni bil jasen naslednji korak, saj se je zdelo, da o pesniku ali kulturnem prazniku ni več mogoče povedati ničesar novega. Avtor v duhu tedanjega časa naslovi poglavje, ki obravnava Prešernov kult med letoma 1981 in 1991, »*Kaj je pravzaprav narobe s tem našim praznikom?*«. Druga polovica 80-ih let je bil tudi čas poskusov popularizacije Prešerna med mladimi.

Osmišljanje Prešerna ob koncu 80-ih let je dobivalo vse bolj nacionalni okvir. Ni bil več jugoslovanski, temveč slovenski pesnik. S sklicevanjem na njegovo delo so previdno namigovali na možne spremembe. Spremembe pa niso bile samo politične, ampak tudi, kot se izrazi avtor, »*poblagovljenje*« pesnika. Pesnik se preobrazi iz protokomunističnega revolucionarja v kapitalistično blagovno znamko. Na ulicah Kranja je namreč lukrativno slavljenje pesnika pogosto prignano do absurdnih skrajnosti.

Končajmo predstavitev znanstvene monografije z avtorjevim retoričnim vprašanjem iz predgovora, kako bi pesnik sam ocenil vse interpretacije, ki so se spletle okoli njegovega življenja in dela.

Pričujoče delo, opremljeno s še ne videnimi fotografijami, je izvirna predstavitev vprašanja razvoja Prešernovega kulta skozi čas. Vsi smo na neki način nezavedno in nehote pripomogli k njegovemu soustvarjanju. Privzgojena nam je bila misel o veličini pesnika Franceta Prešerna, ki je nedvomno neprecenljiva, a ni dopuščala vrednosti pozabljenih pesnikov slovenske zgodovine.

Dr. Dunja Dobaja

IZ ZALOŽBE ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO

NOVO

dr. Marinko Banjac, mag. Klavdija Šipuš

AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO V SREDNJI ŠOLI

Posameznik, skupnost država, svet

Strokovna monografija je namenjena **vsebinski oziroma teoretični podpori učiteljem**, ki v srednji šoli poučujejo obvezni vsebinski sklop aktivno državljanstvo, pa tudi vsem, ki jih zanimajo **razmisleki o sodobni demokratični družbi** ter vprašanja, povezana z njimi.

Zasnovana je tako, da v obliki vprašanj, izpostavljenih v naslovih poglavij in podpoglavij, tematizira učne cilje tematskih sklopov učnega načrta oziroma katalogov znanja za aktivno državljanstvo.

NOVO

Jasna Rojc, mag. Klavdija Šipuš

AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO V SREDNJI ŠOLI

Priročnik za učitelje

Priročnik je namenjen učiteljicam in učiteljem **kot podpora načrtovanju, organizaciji in izvajanju** istoimenskega obveznega vsebinskega sklopa oziroma pouka v srednješolskih programih.

V ospredje postavlja drugačne, aktivne didaktične pristope in metode ter oblike dela.

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Naročanje:
P Zavod RS za šolstvo, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana
T 01 300 51 00
F 01 300 51 99
E zalozba@zrss.si
S www.zrss.si

Publikaciji najdete v digitalni bralnici na **spletni strani ZRSŠ**.

SODELOVANJE ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO IN SLOVENSKIH UČITELJEV Z MÉMORIAL DE LA SHOAH IZ PARIZA

Na Zavodu RS za šolstvo smo leta 2018 prejeli pobudo za sodelovanje z Mémorial de la Shoah iz Pariza. Tako smo skupaj s partnerji iz Italije, Hrvaške in Avstrije soorganizirali že več mednarodnih trilateralnih seminarjev (oziroma webinarjev) s skupnim naslovom: *Holokavst kot izhodišče – Holocaust as a Starting point*. Na teh seminarjih je sodelovalo že več kot petdeset učiteljev iz Slovenije, ki so svoje znanje in izkušnje bogatili skupaj s kolegi iz sodelujočih držav.

Mémorial de la Shoah iz Pariza je raziskovalno-dokumentacijski center, ki se nahaja v nekdanji judovski četrti glavnega francoskega mesta. Čeprav so bili poskusi za ustanovitev tovrstnega centra že več desetletij prej, pa so ga uradno odprli leta 2005. Mémorial združuje eno stalno in dve občasni razstavi, arhivskodokumentacijski center, v sklopu aktivnosti pa igra pomembno vlogo igra tudi izobraževanje učiteljev.

Moje sodelovanje z Mémorialom sega v leto 2012, ko sem bil na petdnevnem strokovnem izobraževanju v tej instituciji. Pravo in poglobljeno sodelovanje pa sega v leto 2018, ko smo se na pobudo Mémoriala vključili v trilateralne seminarje. Prvi štiridnevni trilateralni seminar z naslovom *Jadranski dialog* smo izvedli v začetku julija 2018 v Ljubljani v sodelovanju z Muzejem novejše zgodovine Slovenije. Udeležilo se ga je štirideset učiteljev iz Italije, Hrvaške in Slovenije, med njimi kar dvajset iz Slovenije. Glavni cilj tovrstnih seminarjev je v tem, da učitelji sosednjih držav spoznajo pristope poučevanja

Mémorial de la Shoah v Parizu – pogled na Zid imen, na katerem je zapisanih 76.000 imen Judov (od teh 11.000 otrok), ki so bili odpeljani z območja okupirane in vichyjske Francije v koncentracijska taborišča smrti na ozemlje Poljske in Litve med letoma 1942 in 1944. Holokavst jih je preživelo 2500. (Foto: Vojko Kunaver.)

občutljivih zgodovinskih tem 20. stoletja, izmenjajo izkušnje načinov poučevanja s kolegi iz sosednjih držav z namenom razširiti kritičnost in povečati razumevanje drug drugega na podlagi lastne izkušnje. Poleg zanimivih predavanj priznanih predavateljev iz Italije, Hrvaške in Slovenije, so bili sestavni del teh seminarjev tudi delavnice in prijetna druženja, ki so okrepila stike med učitelji sosednjih držav.

Poleti 2019 smo izvedli drugi del trilateralnega seminarja v Trstu, ki je trajal tri dni, vsebinska zasnova pa je bila zelo podobna predhodnemu seminarju v Ljubljani. Koordinatorji smo že v začetku leta 2020 na srečanju v Budimpešti pripravili preliminarni program za tretji del seminarja, ki naj bi ga izvedli na Reki (Hrvaška). Med pripravami pa je izbruhnila epidemija covida-19 in preprečila izvedbo. Zaradi uspešnosti preteklih seminarjev in velikega interesa učiteljev je Bruno Boyer, organizacijski vodja iz Mémoriala, dal pobudo, da bi seminarje prestavili v virtualno okolje. Kljub našim začetnim pomislekom in deloma tudi zadržanosti, ali je to sploh iz-

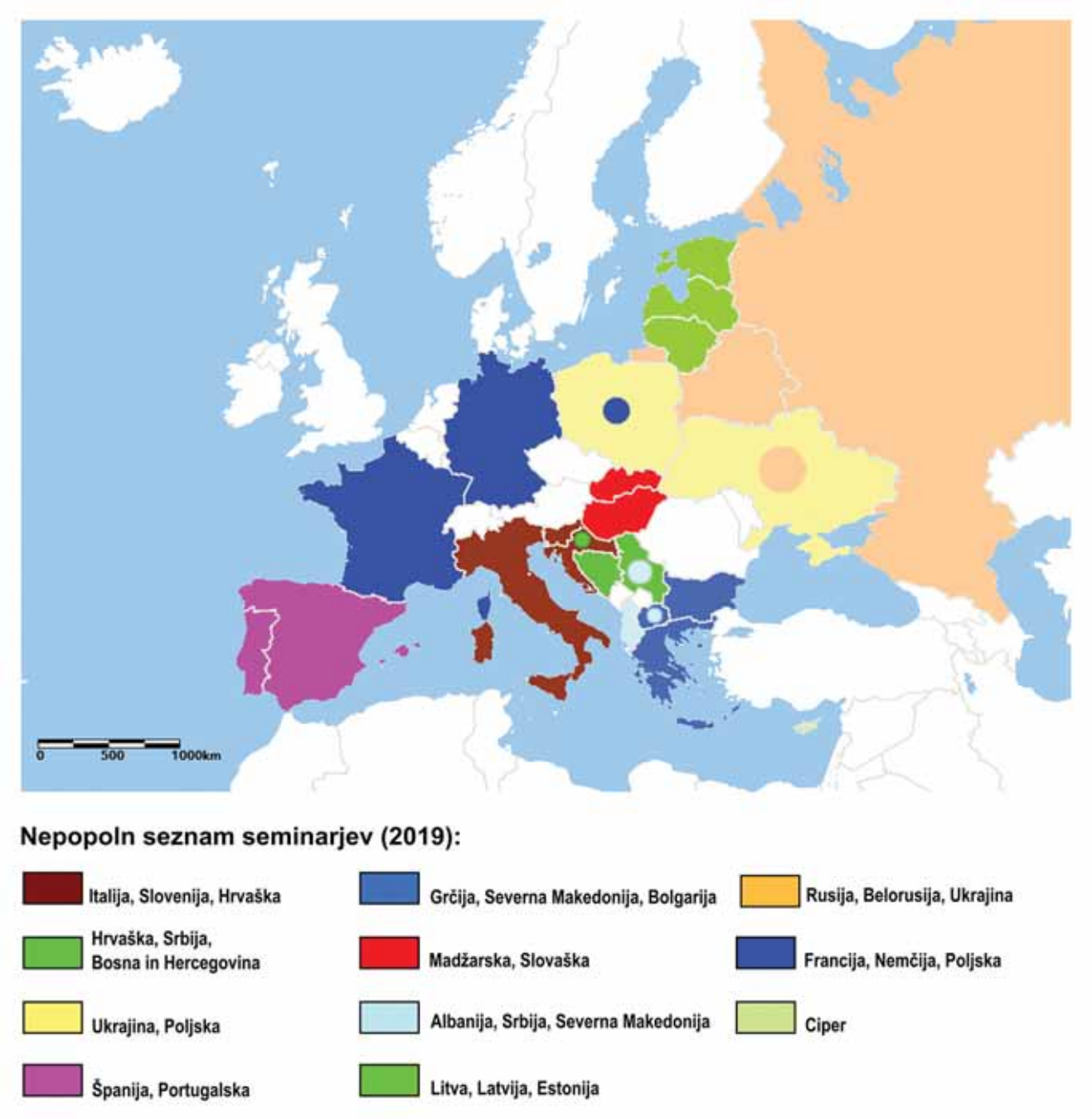

Mednarodne iniciative sodelovanja v organizaciji Mémorial de la Shoa. (Zemljevid izrisal: dr. Anton Polšak, vir podlage ArcGIS - My Map.)

vedljivo, smo izziv sprejeli. Jeseni 2020 smo tako uspešno izvedli tretji del trilateralnega seminarja z Italijo in Hrvaško, kjer je organizacijsko vlogo prevzela slednja. Med predavatelji je velik aplavz požel Keith Lowe iz Anglije, ki je zelo subtilno in poglobljeno prestavil povojne poboje in njihove posledice zlasti za Slovence in Hrvate. Ob tem smo naredili še korak naprej glede na to, da tudi Slovence, Hrvate in Avstrijce vežejo boleči spomini na polpreteklo zgodovino – še zlasti v povezavi z dogodki med drugo svetovno vojno in takoj po njej. Tako smo dali pobudo kolegom iz Avstrije in že decembra 2020 izvedli prvi trilateralni webinar skupaj s kolegi z univerz v Celovcu in Gradcu. Program je bil izveden na daljavo v štirih popoldanskih terminih, prisotnih pa je bilo 45 učiteljev iz treh sodelujočih držav.

Ob uspešnosti prvih seminarjev na daljavo smo tako opogumljeni marca 2021 izvedli še en trilateralni webinar *Jadranski dialog 2* skupaj s kolegi iz Italije in Hrvaške. Tovrstna oblika izobraževanja se je izkazala za uspešno, program pa je vseboval ne le strokovne teme, pač pa tudi nove didaktične pristope pri obravnavanju občutljivih tem 20. stoletja. Slednje sta uspešno izpeljala Juraj Varga iz Slovaške in Loredana Miletić iz Hrvaške.

Med 27. in 29. septembrom 2021 smo kljub negotovim epidemiološkim razmeram zaradi pandemije covida-19 na Univerzi v Celovcu izpeljali trilateralni seminar za učitelje iz Avstrije, Hrvaške in Slovenije. Med tridesetimi udeleženimi učitelji jih je bilo deset iz Slovenije, med predavanji pa velja izpostaviti zlasti predavanje koroškega Slovenca Danijela Wuttija. Poleg manjšinske problematike smo se dotaknili tudi problema romskega genocida med drugo svetovno vojno, o katerem je odličen oris pripravil Gerhard Baumgartner z dunajske univerze. Smernice za poučevanje o romskem genocidu pa je predstavila Alenka Janko Spreitzer z Univerze na Primorskem. V okviru seminarja pa je bila izvedena tudi ekskurzija na Peršmanovo domačijo, na kateri so v zadnjih dneh druge svetovne vojne leta 1945 pripadniki SS pobili enajst ljudi, od tega sedem otrok. Rodbina Sadovnik, ki je živela na domačiji Peršman, je namreč podpirala partizansko gibanje.

Bilateralni in trilateralni seminarji (webinarji) s skupnim naslovom *Holokavst kot izhodišče* povezujejo učitelje in krepijo njihovo strokovno in didaktično znanje ter pomagajo presegati stereotipe in razlike med poučevanjem v posameznih državah. Okrepilo se je sodelovanje med slovenskimi, hrvaškimi in italijanskimi učitelji na eni ter slovenskimi, hrvaškimi in avstrijskimi učitelji na drugi strani. Učitelji so nad kakovostjo izvedenih seminarjev (webinarjev) navdušeni, zato bi veljalo tovrstne oblike sodelovanja nadaljevati in nadgrajevati.

V evropskem prostoru namreč Mémorial zadnja leta organizira in uspešno izvaja vrsto različnih mednarodnih trilateralnih in bilateralnih seminarjev, na primer:

- Madžarska – Slovaška
- Bosna in Hercegovina – Srbija – Hrvaška
- Grčija – Severna Makedonija
- Španija – Portugalska
- Ukrajina – Rusija – Belorusija
- Albanija – Severna Makedonija – Srbija
- Francija – Nemčija
- Litva – Latvija – Estonija
- Slovenija – Hrvaška – Italija
- Hrvaška – Avstrija – Slovenija

Poučevanje občutljivih tem 20. stoletja, kjer je izhodišče holokavst, je za mlado generacijo zelo pomembno. V času vse večje nestrpnosti in tudi mednacionalnih trenj v evropskem prostoru je vsaka spodbuda k izobraževanju za vsebine strpnega medsosedskega dialoga vredna podpore. Lahko smo veseli in ponosni, da so to priložnost in izziv za svoje zahtevno delo prepoznali tudi slovenski učitelji zgodovine in se aktivno vključili v ta izobraževanja. Tako mladim dajemo pomembno sporočilo, naj opazijo in preprečujejo dejanja, povezana s skrajnimi gibanji, kar je v polpretekli zgodovini na žalost vse prevečkrat pripeljalo do zelo tragičnih posledic, ki jih kot boleče v naši družbeni skupnosti čutimo še danes.

Vojko Kunaver

VIR

Mémorial de la Shoa v Parizu. Pridobljeno s http://www.memorialdelashoah.org/en/the-memorial/presentation/the-history-of-the-shoah-memorial.html.

ODGOVORNO OHRANJAJMO SLOVENSKO IDENTITETO O 3. MEDNARODNI KONFERENCI VZGOJA ZA LJUBEZEN DO DOMOVINE IN DRŽAVE

Responsible Preservation of Slovenian Identity On the 3rd International Conference Education for Love of Homeland and Country

V Društvu katoliških pedagogov Slovenije (DKPS) smo 20. 11. 2021 že tretje leto zapored pripravili konferenco *Vzgoja za ljubezen do domovine in države*. Naslov nam je narekovalo vprašanje o naši narodni identiteti. Nanj smo želeli odgovoriti ob 30. obletnici samostojne Slovenije. Za odgovor na vprašanje smo se ozrli po domovini, v zamejstvo ter med slovenske izseljence v Argentini in po nekaterih evropskih državah. Tako se je na konferenci prek spleta povezalo 130 Slovencev iz devetih držav: Argentine, Avstrije, Hrvaške, Italije, Madžarske, Nemčije, Nizozemske, Švedske in Slovenije. V članku predstavljamo vsebino obeh delov konference in pomen prispevkov za posameznika, šolo, izobraževalni sistem in družbo. Povzemamo sporočila iz plenarnih predavanj ter vsebinski in didaktični vidik avtorskih prispevkov iz tujine in Slovenije.

UVOD V KONFERENCO

Zasloni so nam ponujali čudovite motive naravne in kulturne zakladnice Slovenije. V lepoto slovenske krajine nas je s slovensko himno popeljal operni pevec Marcos Fink in tako začel prvi del programa 3. mednarodne konference ***Vzgoja za ljubezen do domovine in države*** z naslovom ***Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto***. Organizatorji smo to konferenco poklonili domovini, Republiki Sloveniji, za njen 30. rojstni dan. Celotni program pa je žal zaradi epidemije potekal na daljavo.

Ravnateljica Osnovne šole Stari trg pri Ložu, Sonja Jozelj, je bila pripravljena sprejeti gostovanje konference. V pozdravu je izrazila dobrodošlico vsem, ki vzgajamo, izobražujemo in delujemo za krepitev korenin slovenstva. Vesela je bila odločitve, da se konferenca izvede na obrobju Slovenije, kjer je narodna zavest bolj izpostavljena čezmejnim vplivom in zato trdnejša.

Tudi župan občine Loška dolina, Janez Komidar, je izrazil hvaležnost, da se konferenca odvija pod njihovim pokroviteljstvom. Povedal je, koliko možnosti, pa tudi potreb po dejanjih domoljubja se lahko izraža v skupnosti ob mejah naše domovine. Slišali smo, da v njihovi občini vsakemu novorojencu podarijo slovensko zastavo. To je gesta, ki kar kliče k posnemanju.

Prisotne je pozdravila tudi predsednica DKPS, Marija Žabjek. Predstavila je prizadevanja članov Društva na vzgojno-izobraževalnem področju ter našo povezanost in zavezanost katoliškim vrednotam.

Nagovor ministrice za izobraževanje, znanost in šport, dr. Simone Kustec, je zvenel kot spoštovanje naših prizadevanj in kot zaveza podpore programom spodbujanja domoljubja. Poudarila je, da je njena iskrena želja, *»da bi domoljubje postalo način življenja in ne le ena izmed dejavnosti na področjih vzgoje in izobraževanja«*.

Nato smo prisluhnili uvodničarjem, strokovnjakom na različnih področjih delovanja. Vsi so izpostavljali vsebine, ki spodbujajo domoljubje, z zavedanjem, da se to začne oblikovati v najzgodnejšem otroštvu, v družini, nadaljuje pa se v šoli in družbi. Z domoljubnimi skladbami, tudi z avtorskimi recitacijami in z glasbo so med posameznimi deli programa sodelovali učenci domače osnovne šole, kar je v dogajanje na spletu vneslo veliko vedrine.

Del udeležencev konference na video konferenci Zoom.
(Vir: https://www.dkps.si/izobrazevanje/strokovni-posveti/1-mednarodna-konferenca-vzgoja-za-ljubezen-do-domovine-in-drzave/2020/galerija-1.)

PLENARNA PREDAVANJA – RAZLIČNI VIDIKI ZA KREPITEV IDENTITETE

Predsednik Državnega sveta RS **Alojz Kovšca** naše konference spremlja že vsa tri leta. S predavanjem je pozdravil vse sodelujoče. »*Imeti rad svojo domovino, svojo državo, svoj dom in družino ter svoje sodržavljane, lahko pokažemo na veliko plemenitih in pravih načinov. Mednje sodijo tudi predstavitve izvirnih dobrih praks v procesu domovinske in državljanske vzgoje v vrtcih, šolah, na javnih prireditvah in drugih zunajšolskih dogodkih. Zato sem vesel, da jih v Društvu katoliških pedagogov Slovenije vztrajno in nesebično prepoznavate ter spodbujate.*« Spregovoril je o izzivih ohranjanja dediščine. Temelje za to vidi v ljubezni do domovine, ki se poraja v srcu. Izraža se v skrbi za jezik, za sočloveka in za odgovorno delo vsakega posameznika. Izjemno pomembna sta tudi skrben odnos do priseljencev in skrb za njihovo kakovostno vključevanje v številčno majhen narod. Zanimiva je bila primerjava skrbi, ki jo posvečamo ohranjanju bioloških vrst v naravi na eni strani in precej neskrbnemu varovanju identitete naroda, ki je prav tako ogrožena prvina. Posledično ta lahko izgine, če ta temeljna skrb zanj v družbi ni več prisotna.

Dr. Helena Jaklitsch, ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu, je spregovorila o zgodovinski poti slovenske identitete. Poudarila je, da je po vseh preizkušnjah in potrditvi naše samostojnosti zdaj že čas, da se nehamo sramovati svojih čustev do domovine in svoje istovetnosti. Meni, da bi to lahko živeli in izražali enako ponosno kot naši zdomci. Če moramo ohranjati medsebojne človeške odnose, moramo enako zavestno gojiti in vzdrževati tudi ljubezen do svoje mlade domovine.

Predavanje poslanke Državnega zbora **Mojce Škrinjar** je pred učitelje postavilo vprašanje o identiteti naroda trideset let po izbojevani lastni državi. Osredotočila se je na uporabo jezika in na skrb zanj. Opaža, da je ogrožen položaj slovenščine, ki je temelj naše nacionalnosti. Slovenščina ni drugorazredni jezik, pač pa svetinja, ki jo moramo negovati in ohranjati. Jezik je najpomembnejši del identitete naroda, ki mu sledijo tudi druge vrednote: kultura v širšem in ožjem pomenu besede, znanstveni, umetniški in delovni dosežki naroda, raven demokracije ter svetovljanstvo. Slednje pa izražamo s tem, da cenimo druge kulture.

Dr. Stjepan Šterc, predstojnik Oddelka za demografijo in hrvaško izseljenstvo na Univerzi v Zagrebu, je spregovoril o težavnem soočanju z izseljevanjem, z domoljubjem in o izzivih za ohranjanje narodne identitete na Hrvaškem. Danes je namreč to ena redkih držav, v kateri imajo več prvotnega prebivalstva v izseljenstvu kot v matični državi. Predstavil je vrsto pobud za ohranjanje kulture in vere države zaradi generacij, ki prihajajo.

(Vir: Wikimedia.)

V predavanju **Marcosa Finka** smo spoznali življenjsko pot svetovno znanega glasbenega poustvarjalca, pevca, bas baritonista. V Argentini je odraščal v družini in skupnosti, polni ljubezni do slovenskega jezika in izvorne kulture. Prepričan je, da je patriotizem kvaliteta, ki nima prav nič skupnega z nacionalizmom. Patriotizem ima močne korenine prav v doživljanju pripadnosti narodu. Meni, da je človek brez zavesti o lastni narodni identiteti kot ladja brez krmila na odprtem morju. Pripadnost narodu je namreč ena od osnovnih človekovih potreb. V slovenski skupnosti v Argentini so to zavest privzgojili mladim in ti jo danes s svojimi družinami prinašajo nazaj v matično domovino.

Marcos Fink in Bernarda Fink sta bila vključena v neformalni del programa. Prisluhnili smo jima v odmorih, ko sta se oglasila s čudovitimi koroškimi samospevi. Ta prispevek so udeleženci opazili že na 2. konferenci in ga visoko ocenili.

Dr. Aleš Štrancar je predstavil svojo življenjsko pot uspešnega znanstvenika in poslovnega človeka. Svoje znanje in znanstvene dosežke je vložil v ustanovitev močnega, mednarodno uspešnega biotehnološkega podjetja. To danes zaposluje velik del lokalnih prebivalcev Ajdovščine. Pohvali se in ponosen je predvsem na to, da se mladi znanstveniki vračajo in naprej delajo v tem domačem podjetju po tem, ko so se strokovno izpopolnjevali v tujini. S podatki je predstavil, da je mogoče in vredno delati in ustvarjati v svoji domovini po svoji pameti, kljub nešteto pastem in čerem, ki jih kot vernemu domoljubu nastavlja družbena realnost v Sloveniji.

PRISPEVKI SLOVENCEV IZ ARGENTINE – POSEBNA OBOGATITEV KONFERENCE

Vzgojitelje, učitelje in druge pedagoške delavce smo povabili, naj s prispevkom na konferenci predstavijo, kako pri svojem vzgojnem in izobraževalnem delu prispevajo k ozaveščanju in spodbujanju ljubezni do domovine in države. Število aktivnih udeležencev kaže, da je potreba po izmenjavi pedagoških praks na tem področju izjemno velika. Na konferenci je aktivno sodelovalo 77 udeležencev in 53 slušateljev in spremljevalcev strokovnega dogajanja.

Med aktivnimi je bilo 26 udeležencev iz držav, v katerih živijo Slovenci, in sicer: 10 iz Argentine, 2 iz Nemčije, po 1 iz Nizozemske, Italije, Švedske, Madžarske, 2 iz Avstrije ter 8 iz Hrvaške. Slovenskih pedagogov, ki so sodelovali s prispevki na konferenci, je bilo 51. Vseh udeležencev je konference je bilo 130.

Konferenca se v vsebinskem smislu nekoliko razlikuje od dosedanjih. Zakaj? Poleg učiteljev in vzgojiteljev iz Slovenije so s svojimi prispevki aktivno sodelovali tudi Slovenci, ki živijo po svetu. Ti so predstavili številne dejavnosti, ki so povezane z življenjem in delovanjem v družinskem okolju in v slovenskih skupnostih. Njihove predstavitve so bile bogata pričevanja o življenju posameznikov in skupnosti v obdobju več generacij na tujem. Vzbudile in pritegnile so izjemno pozornost domačih učiteljev in drugih udeležencev, kar so zapisali v anketnih vprašalnikih ob koncu konference. Slovenski učitelji pa so v svojih predstavitvah spregovorili predvsem o uspešnih metodično-didaktičnih pristopih, učnih urah in prireditvah, ki jih izvajajo pri tako rekoč vseh učnih predmetih. Vzgojitelji in učitelji v vrtcih in šolah na vseh nivojih izvajajo številne dejavnosti za spodbujanje domoljubja in ohranjanje slovenske identitete.

Vse predstavitve prispevkov so potekale v popoldanskem delu konference v 11 delovnih skupinah. V vsaki skupini je bilo po sedem referatov – nekaj iz tujine ter nekaj slovenskih. Udeleženci smo bili tako deležni različnih zanimivih primerov šolske prakse iz šol po Sloveniji in obenem tudi izjemnih pričevanj avtorjev iz tujine. Ti so svoja pričevanja podprli z mnogimi dokumenti – pogosto s starimi fotografijami iz lastnih arhivov, rokopisi znanih osebnosti v slovenskih skupnostih v tujini, družinskih članov, drugih znanih Slovencev, več desetletij starih časopisnih člankov, ki so izšli v državi, v kateri posamezni učitelj živi. Tu so bile tudi partiture slovenskih pesmi, slovenskih svetih maš, napisanih v tujini, primeri Almanahov srednješolskega tečaja Marka Bajuka iz Buenos Airesa, starih osebnih izkaznic, spričeval še iz taborišč v Italiji, otroških risb, več desetletij starih glasbenih in govornih posnetkov … Vsi ti dokumenti so oživeli skozi zgodbo oz. pričevanje posameznika, ki je na njej zgradil svoj pisni in ustni prispevek ter ga tako zelo slikovito, zbrano in doživeto predstavil.

Martin Sušnik, profesor filozofije v Buenos Airesu, je v svojem referatu zapisal: »*Nihče ne more pristno napredovati, če ne raste v tem, kar je, se pravi, če ne udejanji lastnih možnosti in če samega sebe izda. Nihče ne more biti res svoboden, če ni samemu sebi zvest in to pomeni biti tudi zvest svojim koreninam, v kolikor iz njih žarijo pristne vrednote*«.[1] V vseh referatih so udeleženke in udeleženci to trditev potrjevali s svojimi pričevanji, ki smo jih prisotni podoživljali in spoznavali njihovo delo in življenje daleč od Slovenije. Lahko smo začutili, da v njih živi in se razvija povezanost s slovenstvom prek skrbnega negovanja slovenskega jezika, kulture oziroma slovenske tradicije in zvestobe veri prednikov, ki jo prenašajo na mlade rodove. Ti kažejo zvestobo veri prek verskih obredov v slovenščini in prek molitve v domačem okolju. Pokazali so tudi, da jim veliko pomeni povezanost več generacij v razširjeni družini, v kateri tudi stari starši opravljajo pomembno vlogo v vzgoji, tudi pri prenašanju prvin slovenstva na vnuke. Ob različnih dejavnostih jim predajajo različne prvine identitete, in sicer lepo vedenje, molitev ob različnih priložnostih, petje, branje knjig … Vse to je bila in ostaja več kot tisočletje srčika družinske vzgoje in tako tudi slovenstva ter se prepleta z življenjem našega civilizacijskega vsakdana. To je tudi v sodobnem, globaliziranem času izjemnega pomena za ohranitev slovenske skupnosti.

Udeleženci konference smo se prek skrbnih pričevalcev iz sveta seznanili z nekaterimi pomembnimi možmi, ki so bili stebri slovenstva v tujini (pisatelji, pesniki, duhovniki, pisci dramskih del, dramski poustvarjalci, režiserji, zborovski in operni pevci, skladatelji, glasbeniki, zborovodje in drugi aktivni kulturni sodelavci). Ti ljudje so bili ali so še danes družinski člani Slovencev po svetu ali pa so kot pričevalci tudi sami nosilci omenjenih dejavnosti. Predstavili so nam načine, kako so celo z igro na odru mladim pomagali pri odločanju za življenjski poklic (npr. za opernega pevca, dramskega igralca itd.). Predstavili so, kako so oni sami v slovenskih skupnostih prevzemali odgovorne vloge, na primer dirigenta, vodje pevskega zbora, folklorne ali plesne skupine, dramaturga, scenarista, režiserja ipd. Vse te dejavnosti opravljajo prostovoljno, z navdušenjem in seveda brezplačno. Slovenstvo jim je namreč vrednota, ki se z denarjem ne more plačati, se ne kupuje in ne prodaja. Tako je to vse prepričljivo delovalo na mlade, ki so se odločali za nadaljevanje izobraževanja na srednješolski stopnji in so svojo pot večinoma zaključili kot maturanti slovenskega tečaja. Na zaključku srednješolskega tečaja so bili aktivni ustvarjalci glasila *Almanah*, v katerem se že več kot 60 let povezujejo mladi, potomci prvih generacij izseljencev.

Iz nekaterih pričevanj smo spoznali primere in načine povezovanja med Slovenci, pripadniki različnih emigracijskih valov, ki so v Argentino prišli pred prvo svetovno vojno in po letu 1948.[2] Podrobnosti lahko preberemo v pričevanju Ane Marije Klanjšček.[3]

1 Sušnik, M. (2021). Razmišljanja o zvestobi (slovenstvu). V: Ašič, E. (ur.), *3. mednarodna konferenca Vzgoja za ljubezen do domovine: Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto: zbornik [elektronski vir]*. Ljubljana: Društvo katoliških pedagogov Slovenije, str. 20–24. Pridobljeno s https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2021.pdf.

2 Rant, J. (ur.) (1998). *Zbornik dela v zvestobi in ljubezni: Zedinjena Slovenija: 1948–1998*. Buenos Aires: Društvo Zedinjena Slovenija, str. 13–21 in 41–42.

3 Klanjšček, A. M. (2021). Iz slovenskega srca in duha. V: Ašič, E. (ur.), *3. mednarodna konferenca Vzgoja za ljubezen do domovine: Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto: zbornik [elektronski vir]*. Ljubljana: Društvo katoliških pedagogov Slovenije, str. 383–389. Pridobljeno s https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2021.pdf.

PRIMERI OHRANJANJA IN SPODBUJANJA DOMOLJUBJA V SLOVENIJI

Konferenca je k sodelovanju spodbudila veliko slovenskih učiteljev. Sodelovali so učitelji različnih nivojev in predmetnih področij izobraževanja. V svojih referatih so predstavili celo paleto ustvarjalnih pristopov v poučevanju, vzgajanju in prebujanju učencev v njihovi narodni identiteti. Dobrobit pri osebnem strokovnem razvoju učiteljev referentov je večplastna. Nedvomno je pomembno opogumljanje učiteljev za pripravo in predstavitev referata v javnosti. Drugi pomemben vidik za učitelje je tudi ta, da so bili postavljeni pred ogledalo in v interakcijo z učitelji iz tujine. V razpravi, ki je praviloma sledila predstavljenemu prispevku, so kolegi iz tujine zavzeto spraševali o razlogih in dosežkih predstavljenih ur ali dejavnosti. Zanimali so jih motivi, okoliščine, zamisli in možnosti realizacije idej. Obogatitev udeležencev je bila obojestranska.

Omenimo nekaj originalnih naslovov prispevkov:[4]

- *Slovenski tolar in nacionalna identiteta* (Markelj, 2021, str. 377–382);
- *Spodbujanje ustvarjalnega razmišljanja o domovini pri pouku na daljavo in delavnice za učence* (Torul, 2021, str. 482–491);
- *Peter Klepec, Martin Krpan, Kekec … Slovenski junaki gredo v svet!* (Kejžar, 2021, str. 592–602);
- *S čopičem in trdnim značajem za slovenstvo* (Rožac Panger, 2021, str. 427–433);
- *Razvijanje slovenske identitete skozi dramsko igro 'Slovenija, moja dežela' pri učencih z motnjami v duševnem razvoju* (Koletnik, 2021, str. 348–355);
- *Nacionalna identiteta skozi prizmo naravoslovja* (Gašperšič, 2021, str. 398–405);
- *Kaj imajo skupnega geometrija, geografija in teologija?* (Šteh, 2021, str. 420–426);
- *Produktivna uporaba potenciala Slovencev po svetu za odgovorno ohranjanje slovenske identitete pri mladih* (Zagorc, Mesarec, Žitnik, 2021, str. 92–99).

Organizatorji konference si želimo, da bi zbornik referatov postal tudi učni pripomoček pri vsakdanjem pouku oz. v vzgojnem procesu. Učitelji zgodovine, geografije, slovenščine, pa tudi vsi preostali, bi pri izvedbi učnih ur ali pri pripravi na kulturnih prireditvah in drugih (ob)šolskih dejavnostih lahko črpali ideje in vsebinska sporočila iz teh referatov. Posebno pomemben pripomoček pa bi lahko bil tudi posnetek okrogle mize z **naslovom *Občutenje slovenske identitete zunaj Slovenije: biti Slovenec v izseljenstvu, zamejstvu, zdomstvu*.**[5] Omenjeni pogovor je nastal po konferenci. Želeli smo podrobneje predstaviti javnosti in predvsem mladim, kako pomembno je za posameznika zavedanje in ohranjanje povezanosti z narodovo identiteto. Pogovor v celoti ali njegovi deli bi bili zaradi močnega pričevalnega sporočila lahko sestavni del marsikatere domoljubne vsebine ali prireditve v šoli. Gostje so bili: Natalija Hormuth (Nemčija), Martin Sušnik (Argentina), Julijan Čavdek (Italija).

PRIMERI OHRANJANJA IN SPODBUJANJA DOMOLJUBJA V TUJINI

Vsi nosilci referatov, tako iz Argentine kot tudi iz drugih držav, so za slovenske slušatelje in udeležence konference opravili izjemno delo. S svojim živim in pristnim pričevanjem so pokazali pogled v polpreteklo zgodovino slovenskega naroda. Slovenci iz Argentine so sedanji generaciji učiteljev v Sloveniji predstavili delček naše polpretekle zgodovine in sedanjosti, v kateri živimo tukaj in v raznih delih sveta. Bili so neposredni pričevalci pred množico učiteljev v Sloveniji. Vsem, ki so svoje prispevke in pričevanja pogumno in odlično predstavili, smo izjemno hvaležni ne le organizatorji konference, pač pa tudi vsi slovenski učitelji, slušatelji konference, pa tudi predstavniki šolskih oblasti in širša slovenska družba. V takšnem stiku in v takšnem dialogu lahko vsi rastemo in napredujemo v širini svojega odnosa do preteklosti, sedanjosti in prihodnosti. Vsi prispevki so objavljeni v e-zborniku. Po naših informacijah veliko učiteljev in vzgojiteljev v njem išče smernice za svoje pedagoško delo na področju domoljubja ne le iz letošnje, pač pa tudi iz gradiva obeh prejšnjih konferenc.

Poleg udeležencev slovenskega rodu po svetu so na konferenci sodelovali tudi učitelji iz sosednje Hrvaške. Ti so predstavili primere dobre prakse iz svojih šol. Iz teh izkušenj vidimo, kako se tudi oni borijo ter z veliko truda in ustvarjalnosti kljubujejo globalizacijskim težnjam družbe ter pri mladih ohranjajo pripadnost svojemu – hrvaškemu narodu. Predstavili so odlične primere delovanja ozaveščenih učiteljev in ravnateljev, ki znajo k mla-

4 Ašič, E. (ur.) (2021). *3. mednarodna konferenca Vzgoja za ljubezen do domovine: Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto: zbornik [elektronski vir]*. Ljubljana: Društvo katoliških pedagogov Slovenije. Pridobljeno s https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2021.pdf.

5 *Občutenje slovenske identitete zunaj Slovenije: biti Slovenec v izseljenstvu, zamejstvu, zdomstvu* (2021). Pridobljeno s https://www.youtube.com/watch?v=LAyrFkElfeE.

dim pravilno pristopiti in jih spodbuditi k domoljubju. Prav vsi predstavljeni primeri si zaslužijo posnemanje v pedagoški praksi, pa tudi v družbi na sploh.

Bogastvo, ki smo ga bili deležni v predstavitvah, je vredno posredovanja učencem v slovenskih šolah na vseh stopnjah. Naj bo to povezovalno tkivo v slovenskem telesu in ne razlog za ločevanje, naj pelje mladi rod v svetlejšo prihodnost, ker si to zaslužijo.

NAGRADNI NATEČAJ *»IZDELKI SLOVENSKIH OBRTI«*[6]

V DKPS smo menili, da je v prazničnem letu prav, da obudimo zavedanje o tem, kaj je skozi stoletja ohranjalo slovenski narod, kako so živeli naši predniki, kaj jim je pomagalo, da so ohranili slovenski jezik, kulturo, tradicijo in se kljub oviram razvijali ter pred 30 leti končno zaživeli v samostojni državi. *»Vsi, ki vzgajamo, smo še posebej poklicani, da živimo odgovorno in aktivno državljanstvo ter skrbimo za spoštovanje, ohranjanje in razvoj elementov, ki gradijo identiteto slovenskega naroda,«* smo zapisali v razpisu natečaja.

Tudi slovenska obrt je imel pomembno vlogo pri ohranjanju slovenske identitete. S tem natečajem smo želeli obuditi spomin na izdelke iz lesa, ki so jih naši predniki izdelovali zato, ker so jih potrebovali kot pripomočke pri različnih opravilih, jih skozi stoletja izpopolnjevali ali pa so jim ti izdelki krasili dom in okolje, v katerem so živeli.

Natečaj je bil namenjen učencem osnovnih šol v Sloveniji, učencem šol s slovenskim učnim jezikom v zamejstvu, učencem dopolnilnega pouka slovenščine v evropskih državah ter učencem sobotnih šol, v katerih se učijo slovenščino in druge predmete v slovenščini v državah, kjer živijo izseljenci. Ob zaključku konference so bile razglašene nagrade mentorjem in učencem, ustvarjalcem izdelkov.

Natečaj smo pripravili prvič, vendar sta nas odziv in kakovost izdelkov spodbudila, da bomo v tej smeri nadaljevali. Ugotovili smo, da so učitelji željni poglobljenega znanja za kakovostno mentorstvo. Zato smo že decembra 2021 pripravili krajši seminar pod mentorstvom dr. Janeza Bogataja in pletarskega mojstra Iztoka Urbanije. Na seminarju so se učitelji naučili izdelati pleteno košaro. To znanje in množica informacij, ki so jih dobili na seminarju, jim bo pomagalo pri mentorstvu učencem za sodelovanje na drugem natečaju z naslovom ***Košara, izdelek slovenskega pletarstva***.

SPODBUDNI ODMEVI UDELEŽENCEV 3. MEDNARODNE KONFERENCE

Po konferenci so udeleženke in udeleženci konference izpolnili evalvacijske vprašalnike, iz katerih povzemamo poudarke in vtise:

- *Zelo vesela sem, da sem se udeležila vaše konference, ki je bila zelo dobro izpeljana in ustvarjalna. Imam zelo pozitivno mnenje o konferenci, iz katere sem pridobila veliko.*
- *Čustvena navdušenost me je prevevala še sploh takrat, ko sem poslušala izseljence. Kapo dol, kako oni gojijo ljubezen do domovine!*
- *Vsekakor prijeten dan, koristna, kvalitetna in strokovna konferenca. Z veseljem bom še sodeloval v prihodnjih letih. Hvala za dobro organizacijo!*
- *Bilo je lepo, poučno, mnogokrat čustveno. Vesela sem, da sem bila del tega pomembnega 'praznika'. Iskrene čestitke organizatorjem in zahvala vsem za aktivno udeležbo.*
- *Hvala vsem, ki ste sodelovali pri organizaciji in izvedbi simpozija. Pozdrave vsem v Argentino!*
- *O čustvih se je treba pogovarjati. Danes je bila priložnost.*
- *Nagovorile so me besede Marcosa Finka: »Človek brez identitete je kot ladja brez krmarja na odprtem morju.«*
- *Hvala lepa, da smo se lahko združili iz vsega sveta v eno samo Slovenijo. Pozdrav iz Argentine!*
- *Iskrena hvala, da ste nas vključili v vaš program konference in se nadejam, da bomo tudi v prihodnje vse več in vse tesneje sodelovali.*

Tole pa je članicama DKPS oz. avtoricama tega prispevka povedala udeleženka Christine, po rodu Nemka, ki že več kot deset let živi v Sloveniji:

»Z odprtimi usti sem poslušala gospoda Marcosa Finka (bil je med uvodničarji) in Anko Savelli Gaser, *ki je bila referentka v moji skupini. Čisto zatopljena sem bila v njuna pričevanja. Potrebovala sem to. Pomagalo mi je, da počasi prihajam na 'čisto' s svojimi občutki do mojih korenin. Njuni pričevanji sta mi pomagali 'ozdraveti'. Čutim, da v sebi nosim čut pripadnosti, ki je ljubezen do mojega domačega okolja in družine. Tudi jaz ljubim svojo domovino. Ta ljubezen je globoko zakoreninjena v meni. Že več let sem se mučila z občutki, ki jih nisem znala ubesediti. Kot učiteljica sem*

6 Zaključek natečaja Izdelki starih slovenskih obrti. V: Ašič, E. (ur.), *3. mednarodna konferenca Vzgoja za ljubezen do domovine: Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto: zbornik [elektronski vir]* (Dodatek). Ljubljana: Društvo katoliških pedagogov Slovenije, str. 616–620.
Pridobljeno s https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2021.pdf.

razumela svoje učence, ki prav tako nosijo podobne občutke v sebi … Zdaj se bom laže pogovarjala z njimi in si tudi upala o tem govoriti v družbi …«

ZA KONEC

Vse, kar smo doživeli, slišali in videli na 3. mednarodni konferenci, nam vliva veselje nad slovenstvom, nad tem, kar smo in kar želimo ostati. Želeli smo spregovoriti o tem, kakšen je naš odnos do Slovenije, na čem temelji in kako v Sloveniji in po svetu ohranjamo slovenski jezik, kulturo in tradicijo, znanje in zgodovinski spomin glede na to, da so korenine Slovencev zrasle na skupnem geografskem področju.[7]

Prispevki sodelujočih kažejo željo in prizadevanje, da bi mlade vzgajali v zavedanju identitete slovenstva ne glede na to, ali živimo v Sloveniji ali v zamejski ali izseljenski skupnosti.

S pomočjo novih spoznanj bi želeli, da mladi v Sloveniji odrastejo v ljudi, ki bodo ponosni na svojo domovino, a bodo sočasno svobodno in samozavestno vstopali v druge odnose in v druge kulture. Prava pot v sožitje in sobivanje je odsotnost strahu, da bi kaj izgubili, in tudi odsotnost občutka, da smo vredni več kot drugi. Prav to misel je najlepše povzel v svojem prispevku dr. Miha Vrbinc, dolgoletni ravnatelj slovenske gimnazije v Celovcu: *»V sebi trdnih značajev drugačnost soljudi ne vrže s tira, marveč jih spodbuja v odkrivanju skupnega, ne da bi zasuli to, kar je posebno.«*[8]

Konferenco smo začeli s slovensko himno v izvedbi Marcosa Finka, sklenili pa s posnetkom domoljubne pesmi *Slovenija v svetu* v izvedbi zbora Gallus v Cankarjevem domu pod dirigentsko palico Anke Savelli Gaser.[9]

Na 3. mednarodni konferenci je bila združena in povezana domača in izseljena Slovenija, obe sestavljata eno telo. Takšno povezanost želimo v DKPS graditi tudi v prihodnje. Zato vas že s tem prispevkom vabimo na 4. mednarodno konferenco, ki bo potekala 19. 11. 2022 in na kateri bomo govorili o ohranjanju slovenske dediščine.

Dragica Motik in Helena Kregar

ZBORNIK TRETJE MEDNARODNE KONFERENCE

VZGOJA ZA LJUBEZEN DO DOMOVINE IN DRŽAVE, ODGOVORNO OHRANJAJMO SLOVENSKO IDENTITETO

Zbornik je dostopen na povezavi
https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2021.pdf.

7 Ašič, E. (2021). Uvodnik. V: Ašič, E. (ur.), *3. mednarodna konferenca Vzgoja za ljubezen do domovine: Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto: zbornik [elektronski vir]* (str. 5). Ljubljana: Društvo katoliških pedagogov Slovenije. Pridobljeno s https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2021.pdf.

8 Vrbinc, M. (2021). Regionalna identiteta na avstrijskem Koroškem. V: Ašič, E. (ur.), *3. mednarodna konferenca Vzgoja za ljubezen do domovine: Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto: zbornik [elektronski vir]*. Ljubljana: Društvo katoliških pedagogov Slovenije, str. 36–46.

9 *Nastop Slovenskega pevskega zbora Gallus iz Argentine (Buenos Aires) v Gallusovi dvorani Cankarjevega doma (Ljubljana, Slovenija)*, 3. junij 1991. Pridobljeno s https://www.youtube.com/watch?v=E4si5ZBx4rs.

KONFERENCA DUH

DNE 28. JUNIJA 2022 JE V KONGRESNEM CENTRU BRDO PRI KRANJU POTEKALA 2. KONFERENCA UČITELJEV IN UČITELJIC DRUŽBOSLOVNIH, UMETNOSTNIH IN HUMANISTIČNIH PREDMETOV Z NASLOVOM *MLADI IN USTVARJALNOST.*

NAMEN KONFERENCE

Ustvarjalnost in inovativnost sta med glavnimi lastnostmi sodobnega človeka. Botrovali sta vsem velikim odkritjem, izumom in novostim v celotni zgodovini človeštva na vseh področjih delovanja in ustvarjanja od gospodarstva, družbenega organiziranja, političnega delovanja, kulturnega ustvarjanja, razvoja znanstvenih disciplin do človekovih duhovnih predstav. Z ustvarjalnostjo in inovativnostjo človek spreminja svoje vsakdanje življenje, širi obzorja in meje znanega izven obstoječih okvirjev. Umetniška, znanstvena, tehnološka, ekonomska, socialna … ustvarjalnost so omogočale razvoj in napredek, občasno pa je prihajalo tudi do zlorab, npr. izumi, ki so bili uporabljeni za množično uničevanje človeštva in okolja. Verjamemo, da bosta v prihodnosti ustvarjalnost in inovativnost vodili v uvajanje novosti, izumov in odkritij, ki bodo širili blaginjo za vse v varnem in zdravem okolju in družbi (etični vidik).

Cilji konference:

- predstaviti socialne inovacije, ki so ključne za preživetje človeške skupnosti z novimi načini sobivanja;
- predstaviti in preizkusiti ustvarjalne učne in didaktične strategije za spodbujanje ustvarjalnega mišljenja;
- predstaviti in preizkusiti ustvarjalna učna okolja za spodbujanje ustvarjalnega mišljenja;
- predstaviti učne dosežke, ki so rezultat ustvarjalnega učenja;
- predstaviti, v kolikšni meri je pouk na daljavo spodbujal ustvarjalnost in inovativnost učiteljev in učencev.

Za zgodovino je bilo na voljo šest panelov s skupnim naslovom *Ustvarjalno in inovativno v svet zgodovine*. Uvodni panel je bil izveden v dopoldanskem času, v popoldanskem pa še pet, v katerih so profesorice in profesorji zgodovine, ki so odzvali vabilu k aktivnemu sodelovanju, predstavili prispevke s primeri dobre prakse razvijanja in spodbujanja ustvarjalnosti in inovativnosti udeležencem konference.

Profesorice in profesorji zgodovine so lahko na konferenci sodelovali skupaj z učenci/učenkami in dijaki/dijakinjami na **natečaju *Zgodbe osamosvojitve***.

Več informacij o konferenci najdete na spletni strani konference na povezavi https://duh2022.zrss.si/o-konferenci/ Na spletni strani so v zavihku *Gradiva* objavljeni tudi e-zbornik in druga gradiva konference.

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE, ZNANOST IN ŠPORT

EVROPSKA UNIJA
EVROPSKI SOCIALNI SKLAD

Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

Krepitev kompetenc strokovnih delavcev na področju vodenja inovativnega vzgojno-izobraževalnega zavoda v obdobju od 2018 do 2022

IZ ZALOŽBE ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO

Kažipot Vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj *(VITR za 2030)* ima pomemben cilj: **povečati prispevek vzgoje in izobraževanja h gradnji pravičnejšega in bolj trajnostnega sveta.**

Pričujoča publikacija opredeljuje

- nujne izzive, s katerimi se sooča naš planet,
- ter predstavi področja delovanja ter priporočila za nadaljnje korake pri odzivanju nanje s pomočjo vzgoje in izobraževanja.

Slovenski prevod publikacije sta založila UNESCO in Slovenska nacionalna komisija za UNESCO, izdal pa Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Publikacijo najdete v digitalni bralnici na spletni strani ZRSŠ.

unesco
Slovenska nacionalna komisija

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Cilj izobraževanja za trajnostni razvoj je krepitev znanja, ozaveščenosti in ukrepanja za: